

Burgerné Gimes Anna - Szép Katalin

**Az egyéni (családi) mezőgazdasági üzemek gazdasági
helyzete 2003-ban**

**Budapest
2006**

TARTALOMJEGYZÉK

Összefoglalás	3
Bevezetés	11
A felmérés módszere.....	12
I. A birtokviszonyok	15
I.1. Földbérlet.....	19
I.2. Földárak	22
II. A művelési ágak megoszlása.....	27
III. A munkaerő	28
IV. Növénytermelés	40
V. Állattartás.....	45
VI. Egyéb gazdasági tevékenységek.....	47
VII. A termékek értékesítése	48
VII.1. Szövetkezés	52
VIII. Eszközellátottság	53
VIII. 1. Öntözés.....	53
VIII. 2. Műtrágyafelhasználás.....	55
VIII. 3. A gazdaságok épületekkel való ellátottsága	56
VIII. 4. A gazdaságok gépesítettsége.....	57
IX. Hitelfelvétel	62
X. A támogatások igénybevétele	66
XI. Eredményesség	69
XI. 1. Jövedelmezőség	69
XI.2. Fejlesztési szándékok.....	72
XII. A gazdaságok jellemzőinek sokváltozós vizsgálata	80
XII. 1. Hatékonyságvizsgálat regresszióval.....	82
XII. 2. A jövedelmezőség regressziós összefüggései	84
XII. 3. Klaszterezéssel kialakított gazdaságcsoportok.....	86
Summary	90
Hivatkozások.....	101
Melléklet	103

Az egyéni (családi) mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete 2003-ban

Burgerné Gimes Anna - Szép Katalin

Összefoglalás

2003 végén és 2004 elején Dél-Alföld és Nyugat- Magyarország 3-3 megyéjének egyéni gazdaságaiban végeztünk kérdőíves felmérést. A felmérésbe vont megyék a következők voltak: Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala. 613 egyéni vállalkozótól, östermelőtől és családi gazdálkodótól kaptunk értékelhető válaszokat. A felméréssel részben az volt a célunk, hogy feltérképezzük az egyéni gazdaságok helyzetét, részben pedig, hogy összehasonlítsuk a növekedési centrumoktól távol eső dél-alföldi területek mezőgazdaságát a növekedési centrumokhoz közelebb eső nyugat-dunántúliakkal. Felmértük és elemeztük a gazdaságok birtokszerkezetét, munkaerő állományát, termelési szerkezetét, hozamait, értékesítését, tőke-állományát, hitel-igénybevételét és támogatottságát, jövedelmezőségét, fejlesztési szándékait és perspektíváit. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy az 1998-ban az egyéni és társas mezőgazdasági üzemek körében 11 megyében végzett kérdőíves felmérésünk óta milyen változások mentek végbe a magángazdaságokban.

A felmérés módszere

A felmérés kérdőíves kikérdezéssel történt. A felmért üzemek kiválasztása és megoszlása nem volt eleve meghatározott. A felmérést a Nyugat-Magyarországi Egyetem (Mosonmagyaróvár), a Szegedi Tudományegyetem és a Veszprémi Egyetem (Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar) hallgatói végezték oktatóik vezetésével. A kérdések zöme 2003- ra vonatkozott, (az állatállomány tekintetében év végi állományra), de a pénzügyi (hitel, támogatás) és az eredményességi kérdések a felmérést megelőző 3 évre irányultak. A válaszadás a megbízhatóság érdekében anonim volt. A felmért és értékelhető válaszokat adó gazdaságok száma összesen 613 volt, ebből 95 egyéni vállalkozó, 375 östermelő és 143 családi gazdálkodó. A kiválasztás nem felelt meg a klasszikus reprezentációs követelményeknek. Nem végeztünk olyan számításokat sem, amelyek az alul vagy felül reprezentáltságot korrigálhatták volna bármilyen irányban.. Ezért nincs is szándékunk országos, illetőleg régiós érvényességű következtetéseket levonni az eredményekből, csupán a vizsgált gazdaságok helyzetéről kívánunk képet adni. A hazai és külföldi hivatalos statisztikai adatokkal történő összehasonlításaink során nem az adatok, hanem a tendenciák azonosságát kerestük.

A felmérés a gazdálkodó egységekre vonatkozott, tehát a földterület vonatkozásában is a használt területre.

A feldolgozás birtokkategóriánként, korcsoportokként és iskolázottság szerint történt a birtokkategóriák vizsgált összességére és 2 régióra: 3 alföldi (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád) és 3 dunántúli (Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala) megyére és esetenként megyénkénti bontásban. A birtokokat 1-5, 5-10, 10-20, 20-50, 50-100 és <100 hektáronként csoportosítottuk. Csak az 1 ha-nál nagyobb gazdaságok kerültek felmérésre. A korcsoportok a következők voltak: 40 alattiak, 40-50 közöttiek és 50 felettiak. A képzettség szerinti csoportok: általános iskolát, középiskolát végzettek, felsőfokú végzettségűek.

A felvételen szereplő gazdaságok hatékonyságát és jövedelmezőségét a változók széles körének bevonásával, matematikai statisztikai eszközökkel is vizsgáltuk. A vizsgálatot egyrészt regressziós összefüggések feltárásával végeztük, másrészt a gazdaságok főbb jellemzőinek tipizálásával, klaszteranalízis segítségével.

A birtokviszonyok

A felmért gazdaságok száma a kisebb területűektől a nagyobbak felé haladva csökkenő tendenciát mutat, a gazdaságok által elfoglalt terület és átlagterület viszont növekvő tendenciájú. Ez -bár dinamikában nem mértük- a területi koncentráció irányába mutat. A területi koncentráció érvényesülését bizonyította 1998-s felmérésünk is, és az országos birtoknagyságokra vonatkozó adatok időbeli változásának összehasonlítása. A statisztika szerint az 50 ha-nál nagyobb egyéni birtokok mezőgazdasági területi aránya 2000 és 2003 között 31-ről 39%-ra nőtt

A koncentráció –csakúgy, mint korábban- elsősorban bérlettel megy végbe. A birtoknagyság növekedésével emelkedést mutat a bérelt és egyéb jogcímen megművelt terület aránya. Míg a legalsó birtokkategóriában az 6%, addig a legfelsőben közel 42%. Nem csak a nagyobb birtokosok bérelnek több földet, hanem a fiatalabbak is. A felmérés szerint a 100 ha feletti kategóriában jelentősen magasabb a bérelt és egyéb jogcímen használt terület aránya Nyugat-Dunántúlon, mint a Dél-Alföldön. Lehetséges, hogy ebben a külföldi gazdálkodók bérlettel történő földszerzése is közrejátszik.

A termőföld adás-vételének piaca gyenge. Ennek okai a következők:

- A föld vétele iránti kereslet általában alacsony, részben a korlátozások, részben az alacsony mezőgazdasági jövedelmek miatt.
- A szövetkezeti és társasági, továbbá külföldiek által történő földvásárlást, földtulajdont, és egyéb tulajdonlást az 1994-s törvények megtiltották. Az EU-ba történő belépésünket megelőző tárgyalások során Magyarország 7 év átmeneti időre történő felmentést kapott azon EU szabályok alól, amelyek szerint az EU országokban élő bármely természetes és jogi személy bármely más EU országban szerezhethet, illetőleg használhat mezőgazdasági földet és egyéb ingatlant. A földtulajdon és földhasználat az egyéni gazdaságok számára is korlátozva van.
- A földkijelölési és regisztrációs hiányosságok, elhúzódó peres eljárások miatt sok földterület tulajdona bizonytalan. A konszolidálás hiánya következtében igen sok a szétszórt, kicsi, eladhatatlan parcella. Még mindig kb. 1,5 millió ha van osztatlan tulajdonban a termelőszövetkezetekben és utód gazdaságokban, illetőleg, ha ezeknek a kis parcelláknak ki is van jelölve a tulajdonuk, azok táblán belüli helyzete és szétszórtsága miatt többnyire eladhatatlanok.
- Csekély a föld kínálata is. A földprivatizáció során a mezőgazdasági földterületek jelentős része a régi gazdálkodók - már régen nem a mezőgazdaságban dolgozó, városokban élő - örököseinek és egyéb kívülállóknak a tulajdonába került. A kívülálló tulajdonosok –és nyugdíjasok- jelentős része magasabb árakra vár, egyelőre nem tartja érdemesnek az eladást.

Az alacsony földkínálat és a regisztrációs, továbbá parcella egyesítési hiányosságok miatt így a külföldieknek sem lenne lehetőségük nagyobb arányú földvásárlásra a jelenlegi nyomott árakon. Jelentősebb áremelkedés csak a földforgalom megindulásától várható, amihez meg kellene

szűnniük a földforgalmat akadályozó tényezőknek.

A bérleti díjak Békés megyében, a magas AK-I bíró földeken bizonyultak a legmagasabbaknak, ezután sorrendben Győr-Moson-Sopron megye következett.

A föld átlagos forgalmi értékét legmagasabbnak Győr-Moson-Sopron megyében tüntették fel a válaszolók, ezt követte Bács- Kiskun és a többi alföldi megye. A szántó forgalmi értéke szintén Győr-Moson-Sopron megyében bizonyult a legmagasabbnak. A bérleti díj és a forgalmi érték nagyobb mértékben függött a leginkább iparosodott és a legélénkebb gazdaságú megye, Győr-Moson-Sopron helyzetétől, mint a föld minőségétől.

Felmérésünk szerint a bérleti szerződések zöme (60%-a Dél-Alföldön és 70%-a a Nyugat-Dunántúlon) az 5 évre szóló szerződések kategóriájába esik. Rövidebb bérleti szerződések a Dél-Alföldön mintegy 25%-os és a Nyugat-Dunántúlon mintegy 10%-os részaránytal találhatók és ugyancsak kevés az 5 évnél hosszabb szerződés (mintegy 15 és 20% megfelelően a két régióban).

Földhasználat

A termőterület megoszlása azt jelzi, hogy a szántó területe túlnyomó -80 % körüli, akárcsak korábbi felmérésünkben- és azon belül a gabona dominál. A szőlő és gyümölcsös területe csekély, összességében 2,5 % körül van. A gyepterület átlagosan 12%, de Vas és Zala megyében nagyobb -22 és 28 %- a kedvező csapadékviszonyok és a szántóföldi művelés számára kevésbé kedvező földminőség következtében. Az egyéni gazdaságok erdőterülete összességében 5% körüli, ebből Zala megye emelkedik ki 9% körüli értékkel.

Munkaerő

A gazdaságvezetők között mindenütt a férfiak vannak többségben. A nők összességében 13,5%-ot képviselnek. Az átlagnál valamivel nagyobb az arányuk az alsó birtokkategóriákban, amelyekben a férfiaknak többnyire külső munkát kell vállalniuk a család megélhetéséhez. Dél-Alföldön a női vezetők aránya 16 a Nyugat-Dunántúlon 13%, utóbbiban valószínűleg a nők számára is nagyobb munkalehetőség miatt kisebb az arány.

Mind a férfi, mind a női gazdaságvezetők között a középiskolai végzettség dominál 50 % körüli aránnyal. A nők között nagyobb arányban vannak felsőfokú végzettségűek. A Nyugat-Dunántúlon általában nagyobb a középfokú és felsőfokú végzettségűek aránya a gazdaságok vezetői között , mint a Dél-Alföldön.

Mindkét nemnél az 50 év feletti korcsoport dominál a férfiak 57, a nők 47%-s arányával.

A családtagok, eltartottak, dolgozó családtagok és a dolgozók száma a birtokok nagyságának növekedésével emelkedik. Nem így az 1 ha-ra jutók száma. Mind a területre jutó családtagok száma, mind a dolgozók száma csökken a növekvő birtoknagysággal. Minél nagyobb a terület, fajlagosan annál kevesebb munkaerőre van szükség. A Dél-Alföldön több feleség, kiskorú gyermek és egyéb családtag dolgozik, mint a Nyugat-Dunántúlon, utóbbi térségben viszont több a nyugdíjas dolgozó. A feleségek és egyéb családtagok kisebb és a nyugdíjasok nagyobb arányát a Nyugat-Dunántúlon szintén a nagyobb külső munkalehetőségek magyarázhatják. Ugyanakkor feltűnő, hogy a felnőtt gyermekek részvételi aránya a munkában különösen az 50 ha-n felüli gazdaságkategóriákban növekszik meg –elsősorban a Nyugat-Dunántúlon-. Ez arra mutat, hogy az 50 ha-n felüli gazdaságnagyság tekinthető olyannak, amely már inkább igényli a felnőtt fiatal

családtagok munkáját, és amelyet a fiatalok is elég perspektivikusnak tekintenek.

A jövedelmüket főfoglalkozású gazdálkodásból szerzők aránya összességében nem több 31%-nál. De a főfoglalkozású arány erőteljesen növekszik a birtoknagysággal. Az 1-5 ha-s gazdálkodóknak csak 18 %-a, de az 50 ha-n felülieknek már 59, a 100 ha-n felülieknek pedig 75 %-a főfoglalkozású. A Dél-Alföldön nagyobb, a Nyugat-Dunántúlon kisebb a teljes munkaidőben gazdálkodók aránya. Ez szintén a nyugat-dunántúli nagyobb külső munkalehetőségekre utal. Az 50 év alatti főfoglalkozású gazdálkodók aránya a legnagyobb. A iskolai végzettség szerinti csoportosítás azt mutatja, hogy a fő foglalkozású gazdálkodók között - és hasonlóan a nyugdíjasok között- legnagyobb az általános- és középiskolát végzettek aránya, a heti teljes munkaidőben gazdaságon kívül dolgozók között viszont kiemelkedő a felsőfokú végzettségűeké.

Növénytermelés

Összességben 78, a Dél-Alföldön 72, a Nyugat-Dunántúlon 84, % a szántóterületen végzett gabonatermelés. A maradékon osztozva viszonylag magas az olajos növények vetésterülete, de a szántóföldi zöldségtermelés alacsony.

A gabonatermelés a rendszeres túltermelés ellenére is nagyarányú maradt. Csökkenése ellen hatottak részben a régi beidegződések, a viszonylag jó gépesítettség, a kevés munkaerő igény, az alacsony önköltség, amelynek ismerete nem párosult megfelelő piacismerettel, a gazdaságok információ hiánya és az egyéb termékek gyenge marketingje. A föld privatizálása után a nem mezőgazdasági főfoglalkozásúak számára a legegyszerűbb és legolcsóbb volt a földet bérmunkában megműveltetni és gabonával bevettetni. Az EU-hoz történő csatlakozás és az EU támogatási rendszer tovább növelte a gabonatermelési kedvet. Az eredmény a még nagyobb túltermelés lett, azt az eladhatatlan gabona támogatása érdekében gazdatüntetésekkel kísérve. Gyógyírként egyes magyar szakemberek -most 2005-ben, ennek a tanulmánynak az írása idején- az állatállomány növelését ajánlják és úgy tűnik, hogy a kormány is ezt a javaslatot támogatja, annak ellenére, hogy az állati termékek piaca sem tűnik túl ígéretesnek. Úgy vélem, hogy a termelés diverzifikálását és annak ösztönzését kellene támogatni alapos megelőző piaci információkkal alátámasztva.

A búza és kukorica termés hozamok általában annál magasabbak, minél nagyobbak a birtokok. A Nyugat-Dunántúlon magasabb volt a válaszolók szerint a búza (4,2 t) és a kukorica (5,41 t) hozama, mint a Dél-Alföldön (2,96, 4,45 t megfelelően). A 40 év alatti gazdák hozamai a legmagasabbak és a hozamok a magasabb iskolai végzettség arányában emelkednek.

Állattenyésztés

Az egy gazdaságra jutó állatlétszám általában emelkedik a növekvő birtoknagysággal. De a 100 ha-ra jutó a legkisebb birtokkategóriától a legnagyobbakig csökkenő tendenciájú, hasonlóan a korábbi felmérésünkhöz. A 100 ha-nál nagyobb gazdaságokban juhon, (a Dél-Alföldön libán, mivel ott nagy libatartó gazdaságok találhatóak) és sertésen kívül igen kevés az állat, főként szarvasmarha és tehén. A 100 ha-ra jutó állatlétszám csökkenése a birtoknagyság növekedésével arra mutat, hogy a nagyobb gazdaságok jelentős részének tevékenysége a növénytermesztés irányába tolódik el.

Az állattartás a tartók korcsoportjai szerint nem mutat jellegzetes tendenciát, legfeljebb az jegyezhető meg, hogy 100 ha- ra jutóan a legtöbb szarvasmarhát és tehenet a 40 év alattiak tartják, sertést és baromfit viszont – a dél-alföldi liba kivételével – az 50 év feletiek. Iskolai

végzettség szerint szintén nincs kiemelkedő tendencia azon kívül, hogy a nagy létszámban (valószínűleg üzemszerűen) libát és pulykát tartók között –főként a Dél-Alföldön- sok a felsőfokú végzettségű.

Termelékenységi adatokkal a tejhozamra vonatkozóan rendelkezünk A tejhozam birtokkategóriánként emelkedést mutat. Korcsoportonként vizsgálva a tehéntartó gazdákat, a 40 év alatti kategóriában a legmagasabb a tehenek tejhozama és a gazdák iskolai végzettsége szerint szintén emelkedik a hozam.

Egyéb gazdasági tevékenységek

Az egyéb gazdasági tevékenység minimális a felmért gazdaságainkban. Az 1-20 ha-s gazdaságok 2,5%-a, a 20-50 ha-sok 4,4, az 50-100 ha-sok 6,1 %-a végez gazdaságában élelmiszer-feldolgozást. Az élelmiszer-feldolgozásból kiemelkedik a borfeldolgozás. Szolgáltatást nagyobb arányban végeznek a gazdaságok: a 10 ha-n aluliak kb. 4, az azon felüliek 10-12%-a. A szolgáltatások közül fontosabb a mezőgazdasági gépi szolgáltatás, a lovagoltatás és a szobakiadás.

Az egyéni gazdaságok mezőgazdaságon kívüli tevékenységének alacsony aránya arra enged következtetni, hogy igen messze vagyunk még ezen a területen az EU által kitűzött és támogatott céltól, amely a vidéki tevékenységek diverzifikálására irányul a mezőgazdasági túltermelés leküzdése érdekében.

A termékek értékesítése

A termékek értékesítésével kapcsolatban mindenekelőtt arra kerestünk választ, hogy mekkora a csak saját célra termelő és értékesítésre is termelő gazdaságok aránya. A kapott válaszok szerint jelentős arányban értékesít valamennyi általunk megfigyelt 613 gazdaság, még a legkisebbeknek is mintegy 67 %-a. Az értékesítési arány növekszik a birtoknagysággal. Összességében a gazdaságok 78%-a értékesít.

A legtöbb értékesítő (közel 40 %) a felvásárló kereskedelemnek értékesít a legnagyobb arányban. Egyedül a felvásárló kereskedelemnek történő értékesítés nő egyértelműen a birtoknagysággal a 100 ha-s kategóriáig, a többi értékesítési iránynál nem figyelhető meg ilyen tendencia. Viszonylag csekély a bolti kiskereskedelemnek történő közvetlen értékesítés, továbbá a közvetlenül áruházláncnak történő. Jelentősebb viszont a feldolgozóknak és a közvetlenül fogyasztóknak történő értékesítés. A kisgazdaságok termelését integráló nagyüzemeknek a gazdaságok kb. 5%-a értékesít csak. Korábbi felmérésünkben nagyobb arányban kötöttek az egyéni gazdálkodók szerződést az integráló nagyüzemekkel.

Bioterméket mindössze a gazdaságok 2,4%-a értékesít átlagosan. A legszó birtokkategóriában 0,6%-uk, a többiben kb. 3-5%-uk.

Szerződéssel a gazdaságok közel fele értékesít. Ez a biztonságos értékesítés gyengeségére utal. A nagyobb gazdaságok inkább kötnek szerződést. Az 1-5 ha-s birtokkategóriának csak 21%-a értékesít szerződéssel, az 50 ha felettinek 71 és a 100 ha felettinek már 88 %-a. Ez arra mutat, hogy a nagyobb gazdaságok jobban keresik az értékesítési biztonságot, mint a kisebbek és valószínűleg kereskedelmi kapcsolataik is jobbak. A szerződéssel értékesítők aránya valamelyest nő a fiatalabb korcsoportok felé haladva, de még inkább iskolai végzettség szerint.

A szerződők 83%-a köt állatokra és állati termékekre szerződést és 69 %-a szántóföldi növényekre. A szerződések megoszlása szerint a legnagyobb a gabonaértékesítés szerződéses aránya, utána következik az állatoké, majd ezt csekély mértékekkel követi a többi termék. A zöldség, - gyümölcs – és bor értékesítésben valószínűleg nem csak a termelők szerződéses szándéka hiányzik, hanem a kereskedelmi szerveződés is gyenge. A termelők nagyobb arányú értékesítési szövetkezése enyhíthetne a problémán, de a szövetkezésre csekély a hajlandóság.

A szövetkezeteken keresztül értékesítők aránya meglehetősen kevés. A beszerző-értékesítő szövetkezeteknek a megkérdezett 613 gazdának mindössze 11, a feldolgozó szövetkezeteknek 3 és az egyéb szövetkezeteknek 6% a tagja. Legkevesebb a beszerző- értékesítő szövetkezeti tag a legalsó birtokkategóriában. Az 50 ha-s kategóriától növekszik a tagsági arány és a 100 ha feletti birtokkal rendelkezőknek már 27 %-a tagja valamely beszerző-értékesítő szövetkezetnek. A Dél-Alföldön általában nagyobb a szövetkezeti tagság, mint a Nyugat-Dunántúlon.

Öntözés és műtrágyafelhasználás

Az öntözhető területtel rendelkezők öntözhető területe egyértelműen növekvő a birtoknagysággal. De a 613 gazdaság összes területéből mindössze 6,7 % öntözhető. A Dél-alföldön 7,6 % az öntözhető terület aránya, a Nyugat-Dunántúlon viszont csak 5,8%. Ez magyarázható azzal, hogy a Nyugat-Dunántúl csapadékosabb. Az öntözhető területi arány, azonban mindkét régióban kevés ahhoz, hogy szárazabb években megfelelő terméshozamok legyenek elérhetők.

Az 1 ha-ra jutó műtrágya-felhasználás az 1-5 ha-s birtokkategóriában 213 kg/ha és 50 ha-n felül közelít a 300 kg-hoz. A válaszolók szerint a Dél-Alföldön magasabb a műtrágya-felhasználás átlaga, mint a Nyugat-Dunántúlon.

A gazdaságok gépesítettsége

A gépellátottságot kétféleképpen vizsgáltuk, az összes felmért gazdaságra és a válaszadókra vetítve.

A 613 gazdaságra vetített egy gazdaságra jutó gépellátottság meglehetősen alacsony. Különkülön sem a kisebb (8 kW-n aluli), sem a nagyobb (8 kW-n felüli) traktorokból nem jut átlagosan egy egész gazdaságra. Ha összevonjuk a kisebb és nagyobb teljesítményű traktorokat, akkor is csak a 20 ha-n felüli gazdaságokban van egy, ill. egynél több traktor. Mint az várható volt, nagyobb traktorokkal a nagyobb gazdaságok vannak jobban ellátva. Kombájnból csak a 100 ha-n felüli birtokokon mutatkozik átlagosan közel 1 db egy gazdaságra jutóan, másutt mindenütt egynél kisebb az érték. A 100 ha-ra jutó gépek száma –a korábbi felmérésünkhöz hasonlóan- általában csökken a birtoknagysággal, jelezve a nagyobb területen történő jobb kihasználtságot.

A válaszoló –azaz nyilvánvalóan a gépekkel rendelkező- gazdaságokban már a kis gazdaságokban is 1-nél több traktor, kombajn, teher- és személygépkocsi jut egy gazdaságra, az 50 ha-n felüliekben pedig 2-nél több traktor. 100 ha-ra átlagosan 3,1 kéttengelyes traktor és 1,2 kombajn jut. A 100 ha-ra jutó gépek száma itt is erősen csökken a birtoknagysággal.

A saját gépek teljesítményét kiegészítik a gépi szolgáltatások. A nagyüzemekből egyéni tulajdonba került és újonnan vásárolt gépekkel sokan végeznek gépi szolgáltatásokat. Különösen a kisebb gazdaságok között található több olyan, amely extenzív gazdálkodást folytatva megművelteti a földjét, nem is annyira az elérhető jövedelem, mint inkább a kultúrállapot fenntartása érdekében. Ezek a gazdálkodók azok, akik magasabb földárakra várva

takarékbetétnek tekintik a földet. Az általunk kérdezett gazdaságok meglehetősen nagy arányban vesznek igénybe gépi szolgáltatásokat. Szántás-vetéshez a kérdezett gazdálkodók közel fele, betakarításhoz kb. 72%-a, egyéb munkákra 10%-a vesz igénybe gépi szolgáltatást. A kisebb gazdaságok nagyobb, a nagyobbak kisebb arányban vesznek igénybe ilyen szolgáltatásokat.

Hitelfelvétel

A megkérdezett gazdálkodóknak átlagosan mindössze 5-10%-a vett igénybe különféle hiteleket. Legnagyobb részük folyó termelésének fedezésére vett fel hitelt. Beruházási hitelt az összes gazdálkodók 10%-a vett fel. Mind a folyó termelést szolgáló hitelek, mind a beruházási hitelek nagyobb részét a 20 ha-n felüli birtokosok vették igénybe. A dél-alföldiek kisebb arányban, a nyugat-dunántúliak nagyobb arányban vettek fel hiteleket.

A legtöbb hitelfelvevő birtokos sorrendben gépvásárlásra, majd állatvásárlásra, anyagvásárlásra, épületre, ebből állatférőhelyre, majd földvásárlásra vett fel hitelt.

A hitelek megoszlása szerint viszonylag magas (kb. 24%-s) az 1-10 ha-s gazdaságok és a 100 ha-n felüliek földvásárlási hitelfelvételi aránya az összes hitelfelvételükből, jelezve gazdaság-nagyobbítási szándékukat.

A támogatások igénybevétele

A legjelentősebb támogatásokat –földalapú támogatás, kamattámogatás, fejlesztési és ezen belül gépvásárlási támogatás – a nagyobb birtokosok jóval nagyobb arányban vették igénybe az adatfelvételt megelőző 3 évben, mint a kisebbek. A birtokosok legnagyobb arányban földalapú támogatást, majd fejlesztési, gépvásárlási, kamattámogatást és meg nem határozott egyéb támogatásokat kaptak. Csekély volt az export,- környezetvédelmi, regionális fejlesztési, térségfejlesztési támogatás és az állatférőhelyekre, tárolóra, üvegházra, fóliára, öntözésre, meliorációra, ültetvénytelepítésre kapott támogatások aránya. Minimális volt a SAPARD támogatás. A támogatások igénybevétele általában nagyobb volt a Nyugat-Dunántúlon, mint a Dél-Alföldön.

A támogatások megoszlása szerint a földalapú támogatás aránya nagyobb volt a kisebb gazdaságokban, a nagyobbakban viszont a fejlesztési támogatások aránya volt nagyobb.

Eredményesség

A gazdaságok eredményességére vonatkozóan azt a kérdést tettük fel a gazdáknak, hogy az elmúlt 3 évben nyereséges, nullszaldós vagy veszteséges volt-e a gazdálkodásuk. A válaszolók közül a magukat nyereségesnek vallók száma évről-évre csökkent. A nullszaldósok száma szintén csökkent, a veszteségesek száma viszont évről-évre növekedett. Leginkább az 50-100 ha-s gazdaságok közül a 0 szaldósak, és a 100 ha-n felüliek közül a nyereségesek tudták stabilizálni helyzetüket. A régiónkénti arányok azt mutatják, hogy a Nyugat-Dunántúlon mindhárom évben nagyobb volt a nyereséges és a nullszaldós és kisebb a veszteséges gazdaságok aránya, mint a Dél-Alföldön. Az 50 év feletti korosztály a legkevésbé nyereséges és a leginkább veszteséges. Az iskolai végzettség szerinti megoszlás a csak általános iskolát végzettek hátrányát jelzi az eredményesség tekintetében.

Összehasonlítva az 1998-s felmérés eredményességét a 2002-el, megállapíthatjuk, hogy 1998-ban az egyéni gazdaságok összessége 38 %-ban mondta magát nyereségesnek, 17 %-ban

veszteségesnek és 45 %-ban nullszaldósnak, 2002-ben viszont a megfelelő értékek 30, 28 és 42% voltak. Eszerint is csökkent a nyereséges és nőtt a veszteséges gazdaságok aránya.

Fejlesztési szándékok

Az eredményesség megítélésének talán a jövedelmezőségnél is megbízhatóbb jelzője a gazdaság fejlesztési szándéka. Arra kérdeztünk rá, hogy a gazdálkodó fejleszteni kívánja-e a gazdaságát vagy nem, és amennyiben nem fejleszti visszafejleszteni kívánja-e illetőleg egyes ágazatokat fejleszteni, másokat visszafejleszteni szeretne-e.

Az összes megkérdezett gazdaságvezető 39%-a kíván fejleszteni, 34%-a nem fejleszt, 6%-a kíván fejleszteni és visszafejleszteni is, továbbá 21%-a kíván csak visszafejleszteni. A fejleszteni szándékozók összességükben határozott többségben vannak a többiekkel szemben. Ha hozzájuk számítjuk azokat is akik egyes ágazataikat kívánják fejleszteni mások rovására, akkor az összes válaszadók mintegy 45%-t teszik ki.

A fejleszteni szándékozók többségben vannak a Nyugat-Dunántúlon a dél-alföldiekkel szemben. A Dél-Alföldön jelentősen több a nem fejlesztő, azaz stagnáló és visszafejlesztő is, mint a Nyugat-Dunántúlon. Ugyancsak több a Nyugat-Dunántúlon az olyan, aki egyes ágazatait kívánja fejleszteni mások rovására.

A fejleszteni szándékozók a legkevesebben vannak a legalsó birtokkategóriában és egyben itt vannak legtöbben a fejleszteni nem kívánók. A fejleszteni szándékozók a birtokkategóriák emelkedésével növekszenek. Az 50 év felettek között vannak a legtöbben olyanok, akik nem fejlesztenek és visszafejlesztenek és a legkevesebben akik fejleszteni kívánnak. A leginkább fejleszteni szándékozók között a felsőfokú végzettségűek vannak a legtöbben és az általános iskolát végzettek a legkevesebben.

1998-ban az egyéni válaszolók összességének 46 %-a kívánt és 32 %-a nem kívánt fejleszteni, szemben a 2002-s 39, 34%-s megfelelő arányokkal. Eszerint tehát csökkent a fejlesztési kedv. A fejlesztési kedv mindkét felmérésben a 20 ha-s birtokkategóriától emelkedett az átlag fölé és az emelkedés 50 ha-tól vált jelentőssé.

Az egyes fejlesztési célok arányát vizsgálva az derül ki, hogy együttesen legnagyobb arányú a föld vásárlására és bérletére irányuló szándék. A következő nagyobb arányú fejlesztési cél a sorban a gépvásárlás, majd a gazdasági épület bővítés és az állatállomány növelés. Ezek a fejlesztések mind a mezőgazdasági alaptervekenység hatékonyságának növelésére és bővítésére irányulnak. Minimális a kiegészítő feldolgozási és szolgáltatási tevékenységek fejlesztésére irányuló szándék, amely pedig a mezőgazdaság jelenlegi nyomott konjunkturális helyzetében kiegészítő jövedelmet biztosíthatna és az EU támogatási célok között is kiemelt jelentőségű.

Az egyes visszafejlesztési célok arányát vizsgálva az látszik, hogy a 232 visszafejlesztési szándék jóval kevesebb, nem egészen 1/3-a a 794 fejlesztési szándéknak. Ez a gazdálkodói társadalom optimizmusára utal a jövőt illetően, még, ha kisebbre is, mint a múltkori felmérésünk idején. A visszafejlesztési célok között első helyen a föld eladása és bérbeadása áll, majd az állatlétszám csökkentése következik, ezután a gazdálkodás teljes felszámolása és a gépeladás. A földterületől valamilyen módon történő megválási szándék a fejlesztők számára kínál bizonyos mennyiségű felszabaduló földet, amennyiben a vételi és bérbevételi, továbbá eladási és bérbeadási szándékok térben, időben és egyéb feltételekben találkoznak.

A gazdaságok sokváltozós vizsgálata

A gazdaságok hatékonyságát, jövedelmezőségét, és ezek erőforrásokkal való kapcsolatát sokváltozós módszerekkel is elemeztük. A búza és a kukorica hozama a regressziós számítások szerint is a gazdaság területtel mért méretével, a gazdálkodó iskolai végzettségével van kimutatható kapcsolatban. A hozamokkal pozitív korrelációban van a jövedelmezőség. Az erőforrások közül a nagyobb művelt terület, a fiatalabb gazdálkodó és a fajlagosan kevesebb dolgozó jár együtt magasabb jövedelemmel. A gazdaságokat az erőforrásokkal való ellátottság szerint csoportokba soroltuk klaszterelemzés segítségével. Az így kialakított csoportokat jellemeztük a gazdálkodás eredményességét jellemző adatokkal. A klaszterek szignifikánsan különböztek a jövedelmezőségben, a fejlesztési szándékokban valamint a kapott támogatásokban. Legmagasabb jövedelmet vallott magáénak a nagy területen gazdálkodó, jó felszereltségű középkorú gazdálkodók csoportja, ők kapták a legtöbb támogatást is. Leggyengébbnek mutatkozott a jövedelmezőség a kis területen gazdálkodó, alacsonyabb iskolázottságú idősebb gazdálkodóknál. A jövedelmezőség tendenciája nem különbözött az egyes klaszterekben, átlagosan minden csoportban csökkent, legfeljebb stagnált. A klaszterelemzés eredménye teljes összhangban van a regresszió számítás alapján nyertekkel.

Kulcsszavak: birtokviszonyok, egyéni gazdaság, eredményesség, finanszírozás, mezőgazdasági termelés, kereskedelem.

Bevezetés

1998-ban 11 megyében végeztünk kérdőíves felmérést az egyéni és társas mezőgazdasági üzemek körében (Burgerné et al. 1999, Burger, 2001) a Szegedi Tudományegyetem (akkor még József Attila Egyetem) kutatócsoportjával. A felmérés célja a gazdaságok helyzetének és gazdasági erejének megismerése és perspektíváik feltárása volt. Kíváncsiak voltunk arra, hogy az 1993-as termelési mélypont és az átalakulással összefüggő nagy vagyonszűkülés (Balogh,-Harza, 1998) utáni éveket maguk mögött hagyva hogyan ítélik meg helyzetüket a gazdaságok a 90-es évek vége felé.

Annak ellenére, hogy több teljes és reprezentatív felmérés készült az egyéni gazdaságokról a 90-es években (Egyéni gazdálkodás KSH, 1995, Harcsa, 1995, Burgerné-Szakáll, 1997, Kovács et al., 1997, Tények és Adatok, KSH, 1997, Oros, 1997) saját felmérésünkbe azért vontuk be mind a társas, mind az egyéni gazdaságokat, mert az említett tanulmányok egyike sem vizsgálta a különböző birtoknagyságú üzemek helyzetét külön-külön. Mi azonban elsősorban azok eltéréseire voltunk kíváncsiak.

Mostani helyzetfelmérésünk* csak az egyéni gazdaságokra vonatkozott. 2003 végén és 2004 elején kikerdezős módszerrel végeztünk kérdőíves felmérést Nyugat- Magyarország és Dél-Alföld 3-3 megyéjében. A felmérésbe vont megyék a következők voltak: Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala. 613 egyéni vállalkozótól, östermelőtől és családi gazdálkodótól kaptunk értékelhető válaszokat. A felméréssel részben az volt a célunk, hogy feltérképezzük az egyéni gazdaságok helyzetét legutóbbi felmérésünk óta, részben pedig hogy összehasonlítsuk a növekedési centrumoktól távol eső dél-alföldi területek mezőgazdaságát a növekedési centrumokhoz közelebb eső dunántúliakkal.

Schultz (1953) továbbfejlesztve a piaci előny elméletét (Perroux, 1950) azt bizonyította, hogy a gyorsan fejlődő városi-ipari térségekben, ahol élénk a termelőeszközök és termékek kereskedelme, a mezőgazdaság is gyorsabban fejlődik és magasabb járadékot termel, mint a kevésbé gyorsan fejlődőkben. Nyugat-Dunántúl nagyobb iparosodottsága, nagyobb külföldi tőkebeáramlása, közlekedéssel és szolgáltatásokkal való jobb ellátottsága és Ausztriához való közelsége gyorsabb mezőgazdasági fejlődést feltételez eszerint az elmélet szerint. Ugyanakkor a nagyobb ipari és szolgáltatási ellátottság és munkaerő igény el is vonhatja az erőket és a forrásokat a mezőgazdaságtól. Emellett a két régió földrajzi adottságai is különbözőek. A síkvidéki Dél-Alföld bruttó hazai termelésének hagyományosan nagyobb része származik mezőgazdaságból, mint a nyugat-dunántúlinak. A Duna-Tisza közötti homokhátságot kivéve többnyire jó, termékeny talajokkal rendelkeznek és kedvező növénytermesztési adottságokkal. A nyugat-dunántúli hegyes-dombos vidék nagyobb erdő és legelőterületei hagyományosan inkább erdőgazdálkodásra és legeltetési állattenyésztésre alkalmasak. Az utóbbi évek – főként Északnyugat-Dunántúlon történt – gyors ipari fejlődése mögött háttérbe szorult a mezőgazdasági fejlesztés, Dél-Alföld viszont rákényszerülhetett arra, mint számára az egyik legfontosabb megélhetési forrásra.

A fenti, eltérő feltételezésekből kiindulva vizsgáltuk a két régió egyéni mezőgazdaságát a korábbihoz hasonló fő témakörökben de részletesebb ismérvek alapján és részben eltérő altémákban. Felmértük és elemeztük birtokszerkezetüket, munkaerő állományukat, termelési szerkezetüket, hozamaikat, értékesítésüket, tőke-állományukat, hitelegénybevételüket és támogatottságukat, jövedelmezőségüket, fejlesztési szándékaikat, és perspektíváikat. Az adatok feldolgozásában most is alapvető volt – mint korábban – a birtoknagyság szerinti csoportosítás. Azt azonban kiegészítettük a kor és képzettség szerinti csoportosítással is. Nem kívánva megelőzni a feldolgozott adatok táblázatainak és ábráinak elemzését, megállapíthatjuk, hogy a nagyobb gazdaságok általában eredményesebbek voltak a kisebbeknél és a fiatalabb és képzettebb gazdálkodók többnyire ugyancsak jobb eredményeket értek el, mint az idősebb korcsoportba tartozók és az alacsonyabb iskolázottságúak. A két régió különbözőségeinek értékelését bízunk a részletes vizsgálatokra és a végső konklúzióra.

*Köszönettel tartozom Bánhegyi Gabriellának, a Veszprémi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar (Keszthely), Kacz Károlynak, a Nyugat Magyarországi Egyetem (Mosonmagyaróvár) és Kovács Csabának, a Szegedi Tudományegyetem oktatóinak a kérdőíves kikérdezéseket végző egyetemi hallgatók irányításáért, továbbá maguknak a kikérdezést végző egyetemi hallgatóknak. Köszönetet mondok továbbá Kovács Csabának, és a KSH munkatársainak: Földesi Erikának és Horváth Rolandnak az adatok feldolgozásában nyújtott segítségükért. Köszönettel tartozom az OTKA T 042598 sz. és az OKTK A/0066/2003 pályázatoknak a kutatás támogatásáért.

A felmérés módszere

A felmérés kérdőíves kikérdezéssel történt 2003 év végén és 2004 elején 3 dél-alföldi és 3 nyugat-dunántúli megyében. A kérdések zöme 2003-ra vonatkozott, (az állatállomány tekintetében év végi állományra). A pénzügyi (hitel, támogatás) és az eredményességi kérdések a felmérést megelőző 3 évre irányultak. A válaszadás a megbízhatóság érdekében anonim volt. A felmért és értékelhető válaszokat adó gazdaságok száma összesen 613 volt (az előző felmérésben 309 kis- és nagyüzem szerepelt), ebből 95 volt egyéni vállalkozó, 375 östermelő és 143 családi gazdálkodó. Kihagytuk a feldolgozásból azokat a kérdőíveket, amelyekben sok kérdésre

hiányzott a válasz. Kimaradtak a külföldi, vagy gazdasági társaság formájában gazdálkodók, mert jellegükben eltértek a többitől és olyan kis számban szerepeltek, hogy az megbízható összehasonlítások végzésére alkalmatlan volt.

A felmért üzemek kiválasztása és megoszlása nem volt eleve meghatározott. A felmérést egyetemi hallgatók végezték oktatóik vezetésével. A kiválasztás a kikérdező hallgatók lakóhelyének közelségétől, helyismeretétől, ismeretségi körétől, a válaszadók készségétől, stb. és tanár vezetőik irányításától függött, akik az előre megadott szempontokat követték a lehetőségek adta keretek között. A felmérés így nem felelt meg a klasszikus reprezentációs követelményeknek. Nem végeztünk olyan számításokat sem, amelyek az alul vagy felül reprezentáltságot korrigálhatták volna bármilyen irányban. Ezért nincs is szándékunk országos, illetőleg régiós átlagos érvényességű következtetéseket levonni belőlük, csupán impresszióinkat kívánjuk közölni a vizsgált magán mezőgazdaság jelenlegi állapotáról a gazdaságoktól nyert adatok alapján. Amikor összehasonlításokat végzünk a hivatalos statisztikai adatokkal nem az adatok, hanem a tendenciák azonosságát keressük.

Adatellenőrzés

A megkérdezettek nem minden kérdésre válaszoltak, illetve a válaszok nem mindig voltak pontosak, egy kérdőívben belül nem mindig álltak összhangban egymással. Ezért adattisztítást végeztünk. Az adatok javítására ott nyílt lehetőség, ahol a kérdések közötti logikai kapcsolat egyértelmű volt, és ezekből a javításhoz szükséges információ rendelkezésre állt. Azokban az esetekben, ahol a részletesebb adatokból következtetni lehetett az átfogóbb adatra, javítottuk az adatokat. A feldolgozásnál a hiányzó adatokra tekintettel voltunk.

A hiányzó adatok kezelése

A táblázatok többségénél kihagytuk a táblázatban szereplő kérdésre nem válaszolókat. Tehát az adott kérdésre választ adók adták ki az összesent, azaz a 100%-ot. Ahol a nem válaszolás nagy arányú és az adott kérdésre jellemző volt (pl. biotermelés) megadtuk a nem válaszolók számát, ill. arányát. A nem válaszolás oka lehetett, hogy a gazdálkodó nem kívánt vagy nem tudott az adott kérdésre válaszolni, de azt is jelenthette, hogy a kérdés a gazdaság vonatkozásában nem volt értelmezhető. A hiányzó adatokat a táblázatokban jeleztük.

A válaszadókra vonatkoztattuk az olyan kérdések feldolgozását, mint az értékesítés, hitelezés, támogatás, épülettel, építménnyel rendelkezés és minden olyan egyéb ismérv, amely értelemszerűen a válaszadók szerinti feldolgozást kívánta meg. Ahol szükségesnek látszott, megadtuk az összes gazdaságra és a válaszadókra vonatkozó értékeket is. A növénytermesztésre vonatkozó adatokat a szántófölddel rendelkező gazdaságokra, az állattartásra vonatkozókat pedig az illető állatot tartó gazdaságokra vonatkoztattuk. Egyes kérdéseket, amelyekre értékelhetetlenül kevés választ adtak a válaszolók, és egyes olyan kérdéseket, amelyekre sok értelmezhetetlen választ kaptunk kihagytuk a feldolgozásból.

A táblázatokban szereplő kategóriák

A felmérés a gazdálkodó egységekre vonatkozott, tehát *a földterület vonatkozásában is a használt területtel számoltunk. Csak az 1 ha-nál nagyobb gazdaságok kerültek felmérésre.* A 100 hektárra vetített adatok meghatározásánál a birtokkategóriák alapjául is szolgáló összes megművelt terület értékét vettük figyelembe.

A kérdőívre beérkezett válaszok többségét az összes válaszadóra jellemző adat megadása mellett különböző bontásban is elemeztük. Ezek a következők voltak: *birtokméret, terület (régió, esetenként megye), gazdaság vezetőjének életkora és iskolai végzettsége.*

A birtokméret meghatározásánál a kérdőívben szereplő összes megművelt terület értékét vettük alapul, a válaszadókat a következő hat kategóriákba soroltuk:

1-5 ha, 5-10 ha, 10-20 ha, 20-50 ha, 50-100 ha, 100 ha felett (a pontosan a réteghatár méretű gazdaságokat az alsó kategóriába, a réteghatárt meghaladó birtokokat a magasabb kategóriába soroltuk).

A két vizsgált régió, a hozzájuk tartozó megyék és az azokban vizsgált üzemek száma a következő volt:

Dél-Alföldi régió: Bács-Kiskun 105, Békés 120, Csongrád megye 78 gazdaság.

Nyugat-Dunántúli régió: Győr-Moson-Sopron 160, Vas 63, Zala megye 87 gazdaság.

A gazdaság vezetőjének életkora szerinti korcsoportok a következők voltak: 40 alattiak, 40-50 közöttiek és 50 felettek.

A gazdaság vezetőjének iskolai végzettsége szerinti csoportok: általános iskolát, középiskolát végzetek, felsőfokú végzettségűek.

Elvégeztük a gazdaságok jellemzőinek sokváltozós modellszerű vizsgálatát is. Ennek módszertanát a XII. fejezetben közöljük.

I. A birtokviszonyok

A számbavett gazdaságok összefoglaló jellemzőit az 1. és 2. táblázat mutatja.

1. táblázat

A gazdaságok száma és területe

Gazdálkodók	Szám	Terület ha	Átlagterület ha
Egyéni vállalkozó*	95	5453,96	57,41
Östermelő**	375	4548,10	12,13
Családi gazdálkodó***	143	7066,30	49,41
Összesen	613	17068,36	27,84

*Statisztikai adatszolgáltatásra és adózásra kötelezett gazdaságok.

** Statisztikai adatszolgáltatásra és meghatározott éves árbevételig adózásra nem kötelezett gazdaságok.

*** A családi gazdaság meghatározását a 2001. évi CXVII. törvény, a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosítása tartalmazza, amely szerint: Családi gazdaság: legfeljebb 300 hektár nagyságú termőföld és az ahhoz tartozó, leltárban megjelölt ingatlan és ingó vagyontárgyak, legalább egy családtag teljes foglalkoztatásán és a többi családtag közreműködésén alapuló gazdálkodási forma.

Családi gazdálkodó élethivatásszerűen mezőgazdasági, illetve mezőgazdasági és kiegészítő tevékenységet folytat, mezőgazdasági vagy erdészeti szakirányú képzettséggel rendelkezik, vagy ennek hiányában igazolja, hogy legalább 3 éve folytatja a mezőgazdasági és kiegészítő tevékenységét és ebből árbevétele származott, legalább 3 éve a bejelentett állandó lakhelye a családi gazdaság központjaként megjelölt településen van.

A Kormány 326/2001. (XII. 30.) Korm. rendelete tartalmazza a családi gazdaságok létrehozásának, nyilvántartásba vételének, valamint kiemelt támogatásainak szabályait.

A családi gazdálkodó az alábbi támogatások igénybevételére jogosult:

- a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter által jogszabályokban meghirdetett támogatás,
- termőföld, telephely vásárlásához, létesítéséhez, korszerűsítéséhez, illetve tartós forgóeszköz beszerzéséhez kapcsolódó, a külön jogszabály szerinti hitel utáni kamattámogatás,
- az általános agrártámogatási rendszerben meghatározott mértéken felüli fejlesztési támogatás – többek között gépvásárláshoz, építési-, ültetvénytelepítési beruházáshoz -
- valamint kiegészítő földalapú növénytermelési támogatás.

Családi gazdálkodó a fenti támogatások igénybevételére akkor jogosult, ha:

- az FM hivatal nyilvántartásba vette,
- az éves árbevételéből a mezőgazdasági tevékenység árbevételének aránya eléri az 50%-ot,
- legfeljebb három fő állandó alkalmazottat foglalkoztat,
- rendelkezik a Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége szervének írásbeli ajánlásával.

(A Budapesti Agrárkamara meghatározásából)

2. táblázat

A gazdaságok száma és területe régióként

Gazdálkodók	Dél-Alföld			Nyugat-Dunántúl		
	Szám	Terület ha	Átlagterület ha	Szám	Terület ha	Átlagterület ha
Egyéni vállalkozó	49	3072,40	62,70	46	2381,56	51,77
Östermelő	180	2262,10	12,57	195	2286,00	11,72
Családi gazdálkodó	74	3230,00	43,65	69	3836,30	55,57
Összesen	303	8564,50	28,27	310	8503,86	27,43

Az egyéni vállalkozóként bejelentkezett gazdaságok átlagterülete kerekítve 57, a Dél-Alföldön 63, a Nyugat-Dunántúlon 52 ha. Az östermelőként bejelentkezettek megfelelő adatai: 12, 13 és 12 ha. A családi gazdálkodóként bejelentkezettek: 49, 44 és 56 ha. Megyénként az a jellemző, hogy az egyéni vállalkozók 34-90 ha közötti, az östermelők 10-16 ha közötti átlagterülettel rendelkeznek, a családi gazdálkodók átlagterülete viszont megyénként változóan 30-tól 65 ha-ig terjed (3., 4. táblázatok).

Itt is megjegyzendő, hogy a felmérésben nem szerepelnek az 1 ha-nál kisebb gazdaságok adatai, amelyek nagy valószínűséggel az östermelők számát növelnék és az östermelői átlagterületet csökkentenék.

3. táblázat

A gazdaságok száma és területe a dél-alföldi megyékben

Gazdálkodó	Bács-Kiskun			Békés			Csongrád		
	Szám	Terület ha	Átlagterület ha	Szám	Terület ha	Átlagterület ha	Szám	Terület ha	Átlagterület ha
Egyéni vállalkozó	23	1343,20	58,40	13	1165,00	89,62	13	564,20	43,40
Östermelő	54	627,90	11,63	79	1328,30	16,81	47	305,90	6,51
Családi gazdálkodó	28	1444,70	51,60	28	1239,30	44,26	18	546,00	30,33
Összesen	105	3415,80	32,53	120	3732,60	31,11	78	1416,10	18,16

4. táblázat

A gazdaságok száma és területe a nyugat-dunántúli megyékben

Gazdálkodó	Győr-Moson-Sopron			Vas			Zala		
	Szám	Terület ha	Átlagterület ha	Szám	Terület ha	Átlagterület ha	Szám	Terület ha	Átlagterület ha
Egyéni vállalkozó	12	904,40	75,37	8	270,70	33,84	26	1206,46	46,40
Östermelő	108	1375,20	12,73	41	458,30	11,18	46	452,50	9,84
Családi gazdálkodó	40	2611,80	65,25	14	281,90	20,14	15	942,60	62,84
Összesen	160	4891,40	30,57	63	1010,90	16,05	87	2601,56	29,90

Az egyes birtokkategóriák száma és területe összességében és régióként az 5. és 6. táblázaton szerepel.

5. táblázat

A birtokkategóriák száma és területe

Birtokkategória	Összesen			Százalék	
	Szám	Terület ha	Átlagterület ha	Szám	Terület ha
1-5 ha	197	589,40	2,99	32,14	3,45
5-10 ha	107	802,00	7,50	17,46	4,69
10-20 ha	114	1664,50	14,60	18,60	9,73
20-50 ha	113	3541,06	31,34	18,43	20,71
50-100 ha	49	3429,70	69,99	7,99	20,06
100 ha felett	33	7041,70	213,38	5,38	41,18
Összesen	613	17098,36	27,89	100,00	100,00

6. táblázat

A birtokkategóriák száma és területe régióként

Régió	Birtok- kategória	Összesen			Százalék	
		Szám	Terület ha	Átlagterület ha	Szám	Terület ha
Dél-Alföld	1-5 ha	109	301,70	2,77	35,97	3,52
	5-10 ha	43	326,20	7,59	14,19	3,81
	10-20 ha	52	761,10	14,64	17,16	8,89
	20-50 ha	58	1883,00	32,47	19,14	21,99
	50-100 ha	23	1558,40	67,76	7,59	18,20
	100 ha felett	18	3734,10	207,45	5,94	43,60
Dél-Alföld	Összesen	303	8564,50	28,27	100,00	100,00
Nyugat-Dunántúl	1-5 ha	88	287,70	3,27	28,39	3,38
	5-10 ha	64	475,80	7,43	20,65	5,60
	10-20 ha	62	903,40	14,57	20,00	10,62
	20-50 ha	55	1658,06	30,15	17,74	19,50
	50-100 ha	26	1871,30	71,97	8,39	22,01
	100 ha felett	15	3307,60	220,51	4,84	38,90
Nyugat-Dunántúl	Összesen	310	8503,86	27,43	100,00	100,00

Mind az 5., mind a 6. táblázat azt mutatja, hogy a gazdaságok száma a kisebb területűektől a nagyobbak felé haladva mindkét régióban csökkenő tendenciát mutat, (kivéve a Dél-Alföldön az 5 és 50 ha közöttiek, ami lehet véletlenszerű annak következtében, hogy több ilyen gazdaság került ott a felmérésbe), a gazdaságok által elfoglalt terület és átlagterület viszont növekvő tendenciájú.

A KSH 1994. és 2000. évi Általános Mezőgazdasági és Gazdaságszerkezeti Összeírások adatai is hasonló birtok- és számarányokat és időben is erőteljes birtokkoncentrációt mutatnak (7. táblázat).

7. táblázat

A gazdaságok száma és területi aránya 1994-ben és 2000-ben

Gazdaság méret	Gazdaságok száma %-ban		Gazdaságok területi aránya %-ban		Átlagos gazdaság terület ha-ban	
	1994	2000	1994	2000	1994	2000
>1,0	81,4	71,9	16,8	6,8	0,2	0,2
1,1-5,0	14,5	18,5	27,4	15,7	2,2	2,3
5,1-10,0	2,4	4,4	14,3	11,6	6,9	7,2
10,1-50,0	1,6	4,5	26,0	35,1	19,0	21,4
50,1<	0,1	*0,7	15,5	30,8	102,9	*113,5

Forrás: A KSH 1994. és 2000. évi Általános Mezőgazdasági, Gazdaságszerkezeti Összeírások adatai.

*A 100 ha-nál nagyobb gazdaságok számaránya 0,26, területaránya 18,43%.

A 7. táblázatból látható, hogy az 5 ha-nál kisebb magángazdaságok száma 1994 és 2000 között az összes gazdaság kerekén 96%-ról 90%-ra csökkent, területi aránya viszont sokkal jobban, 44-ről 23%-ra szaporodott. Az 50 ha-nál nagyobb gazdaságok tették ki 1994-ben a gazdaságok 0,1 és 2000-ben 0,7%-át, területi arányuk ugyanakkor 16-ről 31%-ra növekedett a két időpont között.

Magyarország mezőgazdasága, 2003 (Takács, 2005) szerint az 50 ha-nál nagyobb gazdaságok területi aránya 39,4%-ra növekedett, ezen belül a 100 ha-nál nagyobbaké 24,4%-ra. Ugyancsak a kis és közepes gazdaságok területi koncentrációjáról számol be az Észak-Alföldön történt felmérés alapján Czimbalmás-Fehér, 2004 cikke.

I.1. Földbérlet

A koncentráció elsősorban bérlettel megy végbe. A 8. és 9. táblázat a bérelt és egyéb jogcímen (pl. családtag vagy más személy által ingyenesen gazdálkodás céljára rendelkezésre bocsátott) megművelt területek arányát mutatja.

8. táblázat

A megművelt saját és bérelt terület aránya

Birtokkategória	Megművelt saját terület	Megművelt bérelt terület	Megművelt terület egyéb jogcímen	Megművelt összes terület
1-5 ha	94,1	4,8	1,2	100,0
5-10 ha	96,2	3,8	0,0	100,0
10-20 ha	85,7	11,9	2,4	100,0
20-50 ha	76,1	21,0	2,9	100,0
50-100 ha	71,8	23,7	4,5	100,0
100 ha felett	58,3	37,6	4,0	100,0
Összesen	70,4	26,1	3,4	100,0

9. táblázat

A megművelt saját és bérelt terület aránya régióként

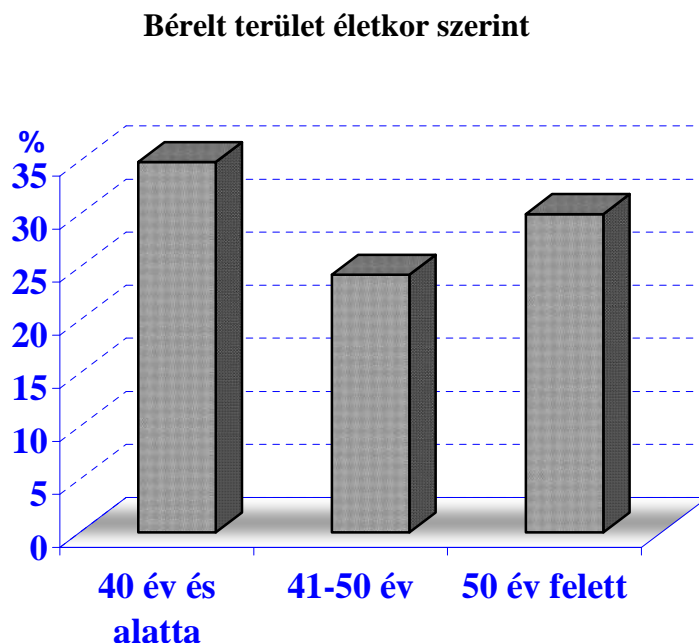
Régió	Megművelt saját terület	Megművelt bérelt terület	Megművelt terület egyéb jogcímen	Megművelt összes terület
Dél-Alföld	74,9	24,0	1,1	100,0
Nyugat-Dunántúl	65,9	28,3	5,8	100,0

A birtoknagyság növekedésével emelkedést mutat a bérelt és egyéb jogcímen megművelt terület aránya. Míg a legalsó birtokkategóriában az 6%, addig a legfelsőben közel 42%. Az 1998-as felmérésünkben (Burgerné et al., 1999) többé-kevésbé hasonló eredményeket kaptunk. Azok tendenciájukban és nagyságrendekben megegyeztek a KSH Tények és Adatok, (1997) adataival. Felmérésünk szerint a 100 ha feletti kategóriában jelentősen magasabb a bérleti és egyéb jogcím

aránya Nyugat-Dunántúlon, mint a Dél-Alföldön. Lehetséges, hogy ebben a külföldi gazdálkodók bérlettel történő földszerzése is közrejátszik.

Nem csak a nagyobb birtokosok bérelnek több földet, hanem a 40 év alattiak is (1. ábra).

1. ábra

A földbérelt kiemelkedő jelentőségű a termőföld magyarországi birtoklásában. A szövetkezeti és egyéb társas gazdaságokban domináns a bérleti forma. De igen jelentős a magángazdasági földszerzésben is, mert a termőföld adás-vételének piaca gyenge. Ennek okai a következők:

- A szövetkezeti és társasági, továbbá külföldiek által történő földvásárlást, földtulajdon, és egyéb tulajdonlást az 1994-s törvények megtiltották.
- Az EU-ba történő belépésünket megelőző tárgyalások során Magyarország – hasonlóan más újonnan csatlakozó országokhoz – 7 év átmeneti időre történő felmentést kapott (Lengyelország 12 évet) azon EU szabályok alól, melyek szerint az EU tagországaiban élő bármely természetes és jogi személy bármely más EU országban szerezhethet, illetőleg használhat mezőgazdasági földet és egyéb ingatlant (Grover, 2003) . A felmentési kérelem indokául a magyar fél, a többi csatlakozó országhoz hasonlóan azt jelölte meg, hogy a külföldiek felvásárolhatják a jelenlegi alacsony árakon a földet és földszükét okozhatnak a hazai gazdáknak. A tárgyalások eredménye szerint az átmeneti idő még további 3 évvel meghosszabbítható, ha a földárak a 7 év elteltével is lényegesen alacsonyabbak maradnak, mint az EU átlag. Az EU 3 éven belül felülvizsgálhatja az átmeneti időszakra vonatkozó engedményt és megrövidítheti vagy meghosszabbíthatja azt.
- A földtulajdon és földhasználat az egyéni gazdaságok számára is korlátozva van.
- A földkijelölési és regisztrációs hiányosságok, elhúzódó peres eljárások miatt sok földterület tulajdona bizonytalan. A konszolidálás hiánya miatt igen sok a szétszórt, kicsi, eladhatatlan parcella. Még mindig kb. 1,5 millió ha van osztatlan tulajdonban a

termelőszövetkezetekben és utód gazdaságokban, illetőleg, ha ezeknek a kis parcelláknak ki is van jelölve a tulajdona, azok a táblán belüli helyzetük és szétszórtságuk miatt többnyire eladhatatlanok.

- A föld vétele iránti kereslet általában alacsony, részben a korlátozások, részben az alacsony mezőgazdasági jövedelmek miatt.
- De csekély a kínálat is. A földprivatizáció során a mezőgazdasági földterületek jelentős része a régi gazdálkodók –már régen nem a mezőgazdaságban dolgozó, városokban élő-örököseinek és egyéb kívülállóknak a tulajdonába került. A kívülálló tulajdonosok jelentős része magasabb árakra vár, egyelőre nem tartja érdemesnek az eladást.

Az alacsony földkínálat és a regisztrációs, továbbá parcella egyesítési hiányosságok miatt így a külföldieknek sem lenne lehetőségük nagyobb arányú földvásárlásra a jelenlegi nyomott árakon. Jelentősebb áremelkedés, azonban csak a földforgalom megindulásától várható, amihez meg kellene szünniük a földforgalmat akadályozó tényezőknek (Burgerné 2003, 2005).

Az általunk felmért gazdaságokban nem vagy alig adnak bérbé a gazdálkodók saját területükből (10. táblázat). A bérbeadók eszerint elsősorban nem az egyéni gazdálkodók közül kerülnek ki, hanem a földtől távol élő tulajdonosok és a szövetkezeti és társas gazdaságok tagjai, továbbá dolgozói közül. Valamelyes bérbeadás mind a Nyugat-Dunántúlon, mind a Dél-Alföldön csak a legalsó birtokkategóriában mutatkozik. Ez alátámasztható azzal a statisztikai tendenciával is, hogy az elmúlt években a legkisebb birtokkategóriákban mutatkozott jelentősebb arányú birtokcsökkenés a nagyobb birtokkategóriák javára. Nyugat-Dunántúlon a legalsó birtokkategóriában 93,4, a Dél-Alföldön 95,4 % a saját területből megművelt terület aránya.

10. táblázat

A saját területből megművelt terület aránya

Birtokkategória	A saját területből megművelt
1-5 ha	94,4
5-10 ha	99,2
10-20 ha	97,4
20-50 ha	97,3
50-100 ha	98,2
100 ha felett	99,1
Összesen	98,1

A földbérleti díjakra vonatkozó kérdésünkre („Mekkora a földbérleti díj...”) a megkérdezettek kb. 10-15%-a válaszolt mindkét régióban. A válaszadók részben a saját bérleti díjuk alapján, részben a környezetükben hallottak alapján ítélték meg a díjakat. A megkérdezettek a várakozás ellenére a dél-alföldi megyékben jeleztek magasabb földbérleti díjakat, mint a nyugat-dunántúliakban (11. táblázat). Megjegyzendő azonban, hogy a bérleti díjakat gyakran gabona kg/AK-ban határozzák meg, így feltételezhetően a válaszadók is jobban ismerik azt. Eszerint is a dél-alföldi Békésben volt a legmagasabb a bérleti díj, de utána már Győr-Moson-Sopron következett.

11. táblázat**Átlagos éves földbérleti díjak megyénként**

Megye	Átlagos földbérleti díj (Ft/ha)	Átlagos földbérleti díj gabona kg/AK
Bács-Kiskun	20 491,67	21,15
Békés	28 672,00	26,06
Csongrád	9 500,00	22,57
Győr-Moson-Sopron	14 709,09	23,56
Vas	5 000,00	20,50
Zala	7 780,00	21,42

A Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 2003 a szántóra vonatkozóan 2003 évre 11754 Ft és 2004 évre 14226 Ft/ha átlagos országos földbérleti díjat határoz meg.

I.2. Földárak

Valamivel magasabb válaszadási aránnyal kaptunk némi tájékoztatást a földárakról (a Dél-Alföldön 16-27% , Nyugat-Dunántúlon 31-47% volt a válaszolók aránya a táblázatban szereplő kérdésekre) (12. táblázat).

A 12. táblázat szerint legmagasabb a föld átlagos forgalmi értéke Győr-Moson-Sopron megyében, ezt követi Bács- Kiskun és a többi alföldi megye. A szántó forgalmi értéke szintén Győr-Moson-Sopron megyében a legmagasabb, ezt követi Békés, majd Vas megye.

12. táblázat**A földek átlagos forgalmi értéke megyénként**

Megye	Föld forgalmi értéke a környéken (Ft/ha)	Szántó forgalmi értéke a környéken (Ft/ha)
Bács Kiskun	220133,33	207260,87
Békés	190111,11	172326,09
Csongrád	180400,00	147657,89
Győr-Moson-Sopron	235678,57	252187,50
Vas	81666,67	162798,53
Zala	127000,00	113520,00
Összesen	212251,75	197858,11

Megvizsgáltuk, hogy a földárak mennyiben függenek a föld válaszolók által jelzett aranykorona (AK) értékeitől (lásd a 13. táblát és a 2. ábrát). A szántók értékeit hasonlítottuk össze, mint amelyek a legnagyobb területi és válaszolási arányt képviselik.

A megyénkénti átlagos AK/ha értékek

Megye	Szántó	Szőlő	Gyümölcsös	Gyep	Erdő	Egyéb terület	Összes terület
Bács-Kiskun	16,55	19,20	25,30	9,51	6,14	5,00	20,93
Békés	25,78	n.v.*	29,00	13,72	17,77	30,00	24,44
Csongrád	21,37	29,00	23,00	8,67	18,00	10,33	18,50
Győr-Moson-Sopron	22,52	21,81	16,43	11,68	8,80	20,00	21,72
Vas	21,78	18,50	n.v.*	11,73	4,93	18,00	14,30
Zala	17,06	26,50	22,75	11,57	5,64	n.v.*	26,00
Összes	21,17	21,77	22,36	11,13	8,85	14,33	21,66

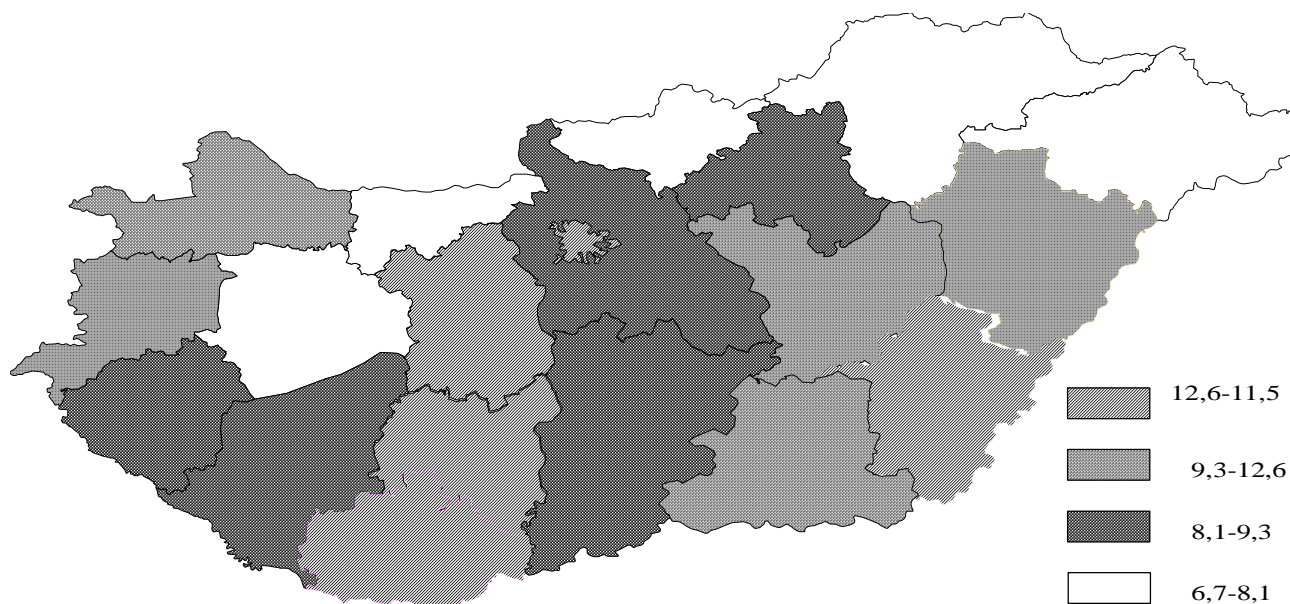
n.v.* nincs válasz

A legmagasabbnak mutatkozott a szántó AK értéke Békés megyében. Ugyanakkor legmagasabb szántóföld (és összes föld-) árat Győr-Moson-Sopron megyében jeleztek. Eszerint a szántó forgalmi értéke nagyobb mértékben függött a leginkább iparosodott és a legélénkebb gazdaságú megye helyzetétől, mint a föld minőségétől. Békést Győr-Moson-Sopron, majd Csongrád, Vas, Zala és legutoljára Bács-Kiskun követte a szántó AK értékekben. A szántó forgalmi értékek sorrendjében viszont a válaszok szerint Győr-Moson-Sopron után Bács-Kiskun megye állt az élen és utána következett Békés, Vas, Csongrád és Zala megye. A sorrendek különbségeiből az következik, hogy a forgalmi értékeket a föld minőségén kívül egyéb helyi tényezők – így a helyzeti járadék – is meghatározzák (Burgerné, 2002). A bérleti díjak szintén csak részben követik a földminőség értékeit. Bár ezek is a legmagasabbak Békés megyében, de ezt rögtön Győr-Moson-Sopron követi és Vas és Zala megye is kiemelkedik viszonylag alacsony átlagos AK értékük ellenére.

A KSH adatai a 2. ábra szerinti képet mutatják az AK értékekről. A térkép AK/kh értékeket tüntet fel. A kh értékeket durván 1,74-l megszorozva kapjuk a ha értékeket. Tehát Békés megye átlagos AK/ha értéke a térkép szerint 20-22, Csongrád Tiszántúli részéé 16-22, Duna-Tisza közti részéé, továbbá Bács-Kiskun megyéé 14-16, Zaláé és Vas déli részéé 14-16, Vas északi részéé és Győr-Moson-Sopron megyéé 16-22. A térkép átlagos értékei nem tűnnek messze levőnek az átlagos válasz-értékektől, így úgy látszik, hogy azok nagyjából elfogadhatóak a földárak megítélése szempontjából.

2. ábra

Aranykorona/kat.hold értékek megyénként

Forrás: Magánvállalkozás alakulása a mezőgazdaságban. KSH. Budapest, 1994.

Hasonlítsuk össze az EU csatlakozási tárgyalások során is jelentős szerepet kapott európai földárakat a magyarországiival (14. táblázat).

14. táblázat

Termőföldárak és bérleti díjak az EU tag- és tagjelölt államaiban 2002-ben (EUR/ha)

Ország	Földár	Bérleti díj	Bérleti díj/ár
Ausztria	n.a.	266,57	n.a.
Belgium (szántó, 2001)	15895	189	1,2
Dánia	13727	260,85	1,9
Egyesült Királyság (Anglia)	11081	197,54	1,8
Franciaország (szántó)	3860	131,49	3,4
Finnország	4246	n.a.	n.a.
Görögország	12575	477,44	3,8
Hollandia (szántó, 2001)	37500	379	1,1
Írország	13674	n.a.	n.a.
Lengyelország (szántó)	1307	n.a.	n.a.
Lettország	551	n.a.	n.a.
Luxemburg (2001)	100970	166,21	0,2
Magyarország	1020*	45,48	n.a.
Németország (egész, 2001)	9416	n.a.	n.a.
Németország (Nyugat, 2001)	17221	251	1,5
Olaszország (2001)	14266	n.a.	n.a.
Spanyolország	8001	n.a.	n.a.
Svédország	2019	107,85	5,3
Szlovákia	888	13,33	1,5
Törökország (nem öntözött)	12	n.a.	n.a.

Forrás: European Commission, Eurostat Market value of agricultural land és Rents for agricultural land
n.a. nincs adat

* 2005-ben saját számítás szerint. Az Eurostat statisztikában nincs adat.

Különböző egybehangzó információk szerint a magyarországi jellemző árak 2005-ben a 150-350 ezer Ft-os sávban található (Halas.Net-Földkérdés, 2005). Az ország nyugati felén és Budapest környékén a magasabb vagy ezt meghaladó értékek jellemzőek. A Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon alacsonyabbak az árak. (A hozzávetőleges Ft/ha árak ezerben: Nyugat Dunántúl 300-500, Dél- Dunántúl 200-300, Budapest és környéke 300-1000, Alföld 200-400, Észak-Magyarország 100-200.) Ha egy 250 ezres közép- árat veszünk alapul, akkor azt a 2005 év elején érvényes 245-s EUR árfolyammal számolva a 14. táblázatban szereplő 1020 EUR árat kapjuk. (2005 végén az ár magasabb lenne, mert az az átszámítási árfolyamtól is függ.)

Látható, hogy a földárak színvonalában igen nagy különbségek vannak még a régi EU tag-államokban is. Az átlagos földár nagymértékben függ a rendelkezésre álló művelhető földterület nagyságától. Az egy lakásra jutóan nagyobb földterülettel rendelkező országokban általában alacsonyabb a földár (Finnország, Franciaország, Svédország), mint a kisebb földterülettel rendelkezőkben. Az új belépők közül Magyarország és Lengyelország rendelkezik egy lakásra jutóan a legnagyobb földterülettel, így ezekben az országokban várhatóan még a földpiac megélénkülése esetén sem fogják elérni a földárak az EU átlagot - amelyet kormányaik a külföldiek földvásárlási tilalma feloldásának feltételéül szabtak -, legfeljebb az alsó szinthez

fognak közelíteni. A tilalmak feloldása után is a hazai nagygazdaságok földvásárlása várható inkább és kevésbé a külföldieké, az országok periférikus fekvése miatt.

Az elmúlt években jelentős áremelkedés volt a legtöbb Uniós országban. Az Eurostat szerint 1995 és 2002 között reáláron számítva (a GDP indexel deflálva) a földárak a következőképpen nőttek: Angliában 2,4, Dániában 6,9 Franciaországban 1,9, Finnországban 3,9, Írországban 8,7, Spanyolországban 5,8, Svédországban 6,6, Lengyelországban 1,3 %-al. Csökkenés csak Görögországban volt az említett idő alatt. Az áremelkedés jórészt a birtokkoncentráció (Burgerné, 2003), urbanizálódás, infrastruktúra építés, stb. miatt élénkülő földpiacnak, a nagyobb keresletnek, mint kínálatnak, és a CAP által nyújtott földalapú támogatások növekedésének tulajdonítható. A legnagyobb áremelkedések részben a földszűkével bíró, részben a gyorsan növekedő országokban voltak tapasztalhatók.

Magyarországon szintén emelkedtek a földárak az elmúlt években a különböző információk szerint (sajnos földár-statisztika nincsen), a meglévő földpiaci korlátozások ellenére (Hamza-Miskó, 2005). Az áremelkedéseket itt is előmozdították az EU belépéssel megnövekedett támogatások (földalapú és gabona), és azok további várható emelkedése. Ez ugyan emelte a bérleti díjakat is, de -mint az már régóta ismeretes (Kuchler-Tegene, 1993)-, a támogatások jórészt a földárakban realizálódnak. Az átlagos földárak emelkedésére hatott az elmúlt évek fokozódó iparosítása, infrastrukturális fejlődése és urbanizációja is. A gyárak, bevásárlóközpontok, új városrészek és autópályák környékén emelkednek leginkább a földárak. De növelte az árakat a magasabb árakra spekuláló eladási kivárások okozta mesterséges földszűke és a korlátozások felszabadításának - mégoly távoli - reménye is.

A 14. táblázatból látható, hogy a bérleti díjak a földárak 0,2-5,3 %-a között mozognak és többségükben az 1-3%-os tartományba esnek. Az elmúlt években nem is igen növekedtek. Ez részben a föld vétele irántinál kisebb keresletnek, részben a több országban meglévő állami bérleti díj szabályozásnak tulajdonítható (Burgerné, 2002). Magyarországon a földár arányában számított bérleti díj a legfelső Uniós 5%-os sávhoz közelít a 14. táblázat szerint (megjegyzendő, hogy a földár 2005-re, a bérleti díj pedig 2002-re vonatkozik). A magas arány oka valószínűleg az, hogy nálunk a korlátozások miatt a bérleti piac élénkebb, mint a föld adás-vételi piaca.

A bérleti szerződések zöme (60%-a Dél-Alföldön és 70%-a a Nyugat Dunántúlon) az 5 évre szóló szerződések kategóriájába esik felmérésünk szerint. Rövidebb bérleti szerződések főként a Dél-Alföldön vannak, (mintegy 25%-os, a Nyugat Dunántúlon csak mintegy 10%-os részaránnyal) és ugyancsak kevés az 5 évnél hosszabb szerződés (mintegy 15 és 20% megfelelően a két régióban).

II. A művelési ágak megoszlása

A művelési ágak megoszlását megyénként a 15. táblázat mutatja.

15. táblázat

A művelési ágak százalékos megoszlása megyénként

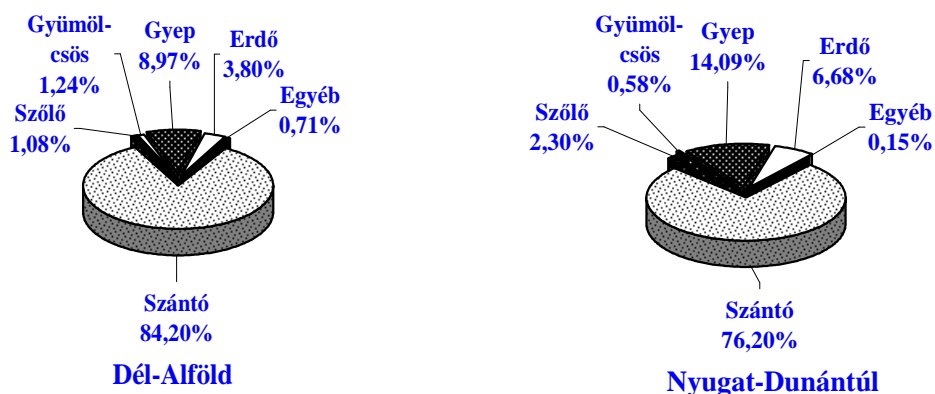
Megye	Szántó	Szőlő	Gyümölcsös	Gyep	Erdő	Egyéb	Összesen
Bács-Kiskun	78,01	2,31	1,41	13,84	3,45	0,98	100,00
Békés	92,71	0,00	0,89	3,20	3,17	0,03	100,00
Csongrád	76,77	0,95	1,72	12,41	6,32	1,84	100,00
Győr-Moson-Sopron	84,22	3,67	0,40	4,97	6,53	0,22	100,00
Vas	75,74	0,76	0,27	21,64	1,56	0,02	100,00
Zala	61,29	0,32	1,05	28,30	8,96	0,08	100,00
Összesen	80,22	1,69	0,91	11,52	5,24	0,43	100,00

A megyei megoszlás azt jelzi, hogy mindenütt a szántó területe túlnyomó – és mint a növénytermelési fejezetnél látni fogjuk – azon belül a gabona. A szőlő és gyümölcsös területe csekély, összességében 2,5 % körül van. Az Alföldön Bács, majd Csongrád, a Nyugat-Dunántúlon Győr-Moson-Sopron emelkedik ki a szőlőterület átlagából. A gyepterület Vas és Zalában nagyobb -22 és 28 %- a kedvező csapadékviszonyok és a szántóföldi művelés számára kevésbé kedvező földminőség következtében. Az egyéni gazdaságok erdőterülete összességében 5% körüli, ebből Zala megye emelkedik ki 9% körüli értékkel, majd ezt követi Győr-Moson-Sopron 6,5 és Csongrád megye 6,3%-l.

A régiónkénti összesített megoszlás a 3. ábrán látható. Ez azt mutatja, hogy a Nyugat-Dunántúlon kb. 8%-l kisebb a szántóterület, mint a Dél-Alföldön, a nagyobb gyepterületnek köszönhetően.

3. ábra

A művelési ágak százalékos megoszlása régióinként

A birtokkategóriánkénti megoszlást a 16. táblázat tünteti fel.

16. táblázat

A művelési ágak százalékos megoszlása birtokkategóriánként

Birtokkategória	Szántó	Szőlő	Gyümölcsös	Gyep	Erdő	Egyéb	Összesen
1-5 ha	77,67	3,90	7,75	4,75	4,02	1,90	100,00
5-10 ha	67,44	3,14	1,98	14,76	12,32	0,35	100,00
10-20 ha	73,46	4,27	2,35	12,18	6,60	1,15	100,00
20-50 ha	78,86	2,22	0,84	11,64	5,96	0,48	100,00
50-100 ha	81,49	2,32	0,09	9,59	6,43	0,09	100,00
100 ha felett	83,55	0,15	0,31	12,44	3,27	0,28	100,00
Összesen	80,22	1,69	0,91	11,52	5,24	0,43	100,00

A 16. táblázaton látható, hogy az 5 ha-n felüli gazdaságokban a birtoknagysággal együtt növekvő a szántóterület. Ez részben a nagyobb gazdaságok nagyobb állattartásával és ennek folytán nagyobb gabonaszükségletével magyarázható, részben az extenzívebb gazdálkodással. A kisebb gazdaságokban ugyanakkor nagyobb a szőlő- és gyümölcsös területe.

III. A munkaerő

A családi gazdaságok fő jellemzőjének azt tekintik, hogy azokban családi vezetéssel, jórészt családi munkaerővel történik a gazdálkodás saját vagy bérelt földön (Burgerné, 1992). Chayanov, 1966 abban látta a családi gazdaság megkülönböztető jellemzőjét, hogy az nem a profit maximalizálásában érdekelt, mint a tőkés gazdaság, hanem a családi fogyasztás maximalizálásában. Raup, 1986 olyan szervezetként jellemzi a családi gazdaságokat, amelyekben

a család gyakorolja az ellenőrzést a termelőeszközök, a föld és a munkaerő felett. Gasson-Errington, 1993 azzal jellemzik a családi gazdaságokat, hogy bennük az üzleti tulajdon olyan vezetési szereppel egyesül, amelyet rokonság vagy házasság biztosít és az generációkon át öröklődik. A munkát a család és ugyanakkor a vezető (menedzser) is végzi és a család a farmon él. Djurfeldt, 1996 a családi gazdaságban a termelés, fogyasztás (háztartás) és a rokonság hármasságát, továbbá a családi munka fontosságát hangsúlyozza.

Végül meg kell említeni a családi gazdaságok, kontra kollektív nagygazdaságok már az 1980-as években elkezdődött és a volt szocialista országok rendszerváltozáson áthúzódó vitáját, amely arról szól, hogy egyik vagy másik gazdaságtípus produktívabb és életképebb-e. Schmitt, 1989, 1991, Schmitt et al., 1996, Deininger, 1995 a családi gazdaságok fölényével érvelnek a kollektív gazdaságokkal szemben. Érveik között főként a munkások felügyeletével, a munka szervezésével és irányításával kapcsolatos nagyobb tranzakciós költségek szerepelnek a közös és korporatív gazdaságokban, szemben a kisgazdaságok kisebb tranzakciós költségeivel, nagyobb rugalmasságával és családtag- dolgozóik nagyobb érdekelttségével. A rendszerváltozás utáni nagygazdasági tapasztalatok, – legalábbis olyan országokban, amelyekben a nagygazdaságok nagyobb számban fennmaradtak, mint pl. Németország keleti részén, a Cseh és Szlovák Köztársaságban, Magyarországon – többnyire ellentmondanak a nagyobb tranzakciós költségek és kisebb termelékenység vonatkozó elméletének. A kisgazdaságok munkaerővel kapcsolatos esetlegesen kisebb tranzakciós költségeit ellensúlyozzák és túlhaladják az egyéb tranzakciós költségek, mint pl. a gépesítéssel, a termékek tárolásával és értékesítésével kapcsolatosak. Mathijs és Vranken, 2000 tanulmányukban azt írják, hogy a farmok számviteli adatainak vizsgálata arra utal, hogy a teljes tényező- termelékenység nagyobb a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok utódszervezeteiben az olyan országokban (Németország keleti részén, Cseh és Szlovák Köztársaságban, Magyarországon), amelyekben utóbbiak jelentős számban fennmaradtak, szemben az olyan országokkal, mint Bulgária és Románia, amelyekben a kisgazdaságokban nagyobb a termelékenység. Ehhez még hozzátenném (Burgerné 2001), hogy jórészt a bulgár és román szocialista nagygazdaságok korábbi technikai és biológiai elmaradottsága magyarázhatja kisgazdaságaik rendszerváltozás utáni nagyobb termelékenységét.

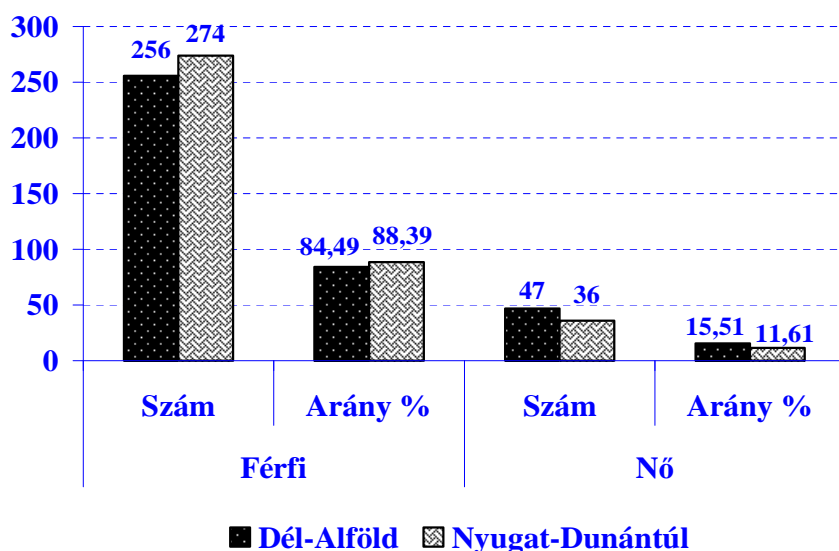
Megvizsgáltuk, hogy a 613 egyéni gazdaság vezetői nemenként hogyan oszlanak meg a birok kategóriákban és régiókban (17. táblázat és 4. ábra).

17. táblázat

A gazdaságvezetők száma és nem szerinti megoszlása

Birtokkategória	Férfi		Nő		Összesen Szám
	Szám	Arány %	Szám	Arány %	
1-5 ha	166,00	84,26	31,00	15,74	197,00
5-10 ha	91,00	85,05	16,00	14,95	107,00
10-20 ha	101,00	88,60	13,00	11,30	115,00
20-50 ha	97,00	85,84	16,00	14,29	112,00
50-100 ha	45,00	90,91	4,00	8,16	49,00
100 ha felett	30,00	90,91	3,00	9,09	33,00
Összesen	530,00	86,46	83,00	13,54	613,00

A gazdaságvezetők szám és nem szerinti megoszlása régióként

A 17. táblázatban a birtokosok száma követi a 4. és 5. táblázatban szereplő birtokokét. Összességében az 1-5 ha-s birtokkategóriában a legnagyobb a számuk, majd ingadozva, de legerősebben az 50 ha-s kategóriától csökken. A Nyugat-Dunántúlon egyenletesebb a birtokkategóriák növekedésének arányában történő számszerű csökkenés, mint a Dél-Alföldön.

A gazdaságvezetők között mindenütt a férfiak vannak többségben. A nők összességében 13,5%-ot képviselnek. Az átlagnál valamivel nagyobb az arányuk az alsó birtokkategóriákban, amelyekben a férfiaknak többnyire külső munkát kell vállalniuk a család megélhetéséhez. Dél-Alföldön a női vezetők aránya 15,5, a Nyugat-Dunántúlon 13,1%-s. Utóbbiban valószínűleg a nők számára is nagyobb munkalehetőség miatt kisebb az arány.

Az Eurostat adatai szerint 2000-ben a 15 EU ország családi farm menedzsereinek 22,2%-a volt nő. 2003-ban a legalacsonyabb volt a női vezetők aránya Hollandiában 6,9%-l, és legmagasabb Ausztriában 33,5, majd ezt követően Olaszországban 27,3, Görögországban 24,5, és Portugáliában 23,1 százalékkal. Általában megfigyelhető, hogy minél kisebbek az átlagos farm nagyságok, annál nagyobb a női farmerek aránya (18. táblázat). Az ok itt is a férfiak külső munkavállalása a megélhetés érdekében. Természetesen módosító tényezők is lehetnek, mint pl. a kisebb vagy nagyobb lehetőségek a külső munkavállalásra (pozitív példa Franciaország ahol a viszonylagosan nagy átlagos farm nagyság mellett 21,3 %-s a női vezetői arány, de más fejlett országokban, mint pl. Ausztriában is szerepet játszhat ez az ok), a hagyományok, a gazdálkodás jellege és intenzitása (pl. Hollandiában a kis területű gazdaságokban is a nagy értékű munkaigényes melegházak sokasága), stb.

A farmok átlagos nagysága és a női farmvezetők aránya az EU-ban

Ország	Átlagos farmnagyság 2000-ben	Női vezetők aránya 2003-ban
EU 15	18,7	22,2*
Ausztria	17,0	33,5
Belgium	22,6	14,9
Dánia	45,7	8,9
Egyesült Királyság	67,7	16,6
Finnország	27,3	10,7
Franciaország	42,0	21,3
Görögország	4,4	24,5
Hollandia	20,0	6,9
Irország	31,4	10,7
Luxemburg	45,3	13,1
Németország	36,3	8,5
Olaszország	6,1	27,3
Portugália	17,0	23,1
Spanyolország	20,3	19,0
Svédország	37,8	10,8

Forrás: Number and area of holdings és Holding managers, Eurostat

*2000-ben

Az új EU tagországokban 2003-ban a következő volt az Eurostat szerint a női birtok-vezetők aránya: Bulgáriában 18,0, Csehországban 17,7, Észtországban 38,3 Lengyelországban 29,7, Lettországon 46,5 Litvániában 46,0, Magyarországon 24,6, Romániában 27,8, Szlovákiában 20,4 és Szlovéniában 25,0 %. Sajnos az adatokhoz tartozó átlagos birtoknagyságokat nem közöl az Eurostat. A női gazdálkodók aránya a balti országokban kimagasló, de viszonylag magas Lengyelországban, Romániában és Szlovéniában is.

Az 1980-s években a nyugat-európai és észak-amerikai mezőgazdaság elnöiesedéséről írtak a szakfolyóiratok a férfiak külső munkavállalásának nagy arányával magyarázva azt (Pheffer, 1989). A mai nyugati irodalomban már arról olvashatunk, hogy a farmokon élő férfiak mellett a nők is egyre nagyobb arányban vállalnak külső munkát (Findeis-Swaminathan, 2002 és Bharadwai- Findeis, 2003).

A dolgozó nők aránya - szintén az Eurostat adatai szerint - jóval magasabb volt 2003-ban az EU országok farmjain a női menedzserek arányánál. Az 27 (Dánia) és 43 (Ausztria) között változott a régi EU országokban és 34 és 50% között az újakban (Csehországban 34, Magyarországon 44, Bulgáriában 46 és a balti országokban 50% körüli).

Felmérésünk szerint a gazdaságvezetők iskolai végzettsége a 19. táblázat és 5. ábra. szerint alakult.

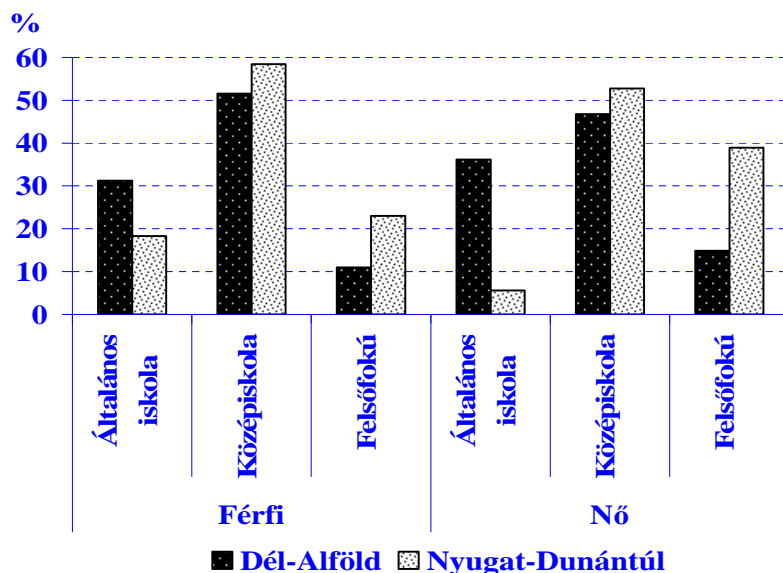
A gazdaságvezetők iskolai végzettsége

Birtok-kategória	Férfi					Nő				
	Általános iskola	Középiskola	Felsőfokú	Nincs adat	Összesen	Általános iskola	Középiskola	Felsőfokú	Nincs adat	Összesen
1-5 ha	36,75	48,80	9,64	4,82	100,00	35,48	45,16	19,35	0,00	100,00
5-10 ha	28,57	54,95	15,38	1,10	100,00	12,50	37,50	43,75	6,25	100,00
10-20 ha	16,83	59,41	19,80	3,96	100,00	15,38	61,54	15,38	7,69	100,00
20-50 ha	16,49	57,73	22,68	3,09	100,00	18,75	56,25	25,00	0,00	100,00
50-100 ha	11,11	62,22	26,67	0,00	100,00	25,00	50,00	25,00	0,00	100,00
100 ha felett	16,67	56,67	23,33	3,33	100,00	0,00	66,67	33,33	0,00	100,00
Összesen	24,53	55,09	17,17	3,21	100,00	22,89	49,40	25,30	2,41	100,00

Mind a férfi, mind a női gazdaságvezetők között a középiskolai végzettség dominál. A nők között nagyobb arányban vannak felsőfokú végzettségűek. A középiskolai végzettség mindkét nemnél valamelyest növekvő, – habár ingadozásokkal – a birtokok növekedésének arányában, a felsőfokú végzettség ugyanakkor határozottabb ilyen irányú növekedést mutatnak, habár szintén ingadozóan.

5. ábra

A gazdaságvezetők iskolai végzettsége régióként

Az 5. ábra azt jelzi, hogy a Nyugat-Dunántúlon általában nagyobb a középfokú és felsőfokú végzettségűek aránya a gazdaságok férfi és női vezetői között, mint a Dél-Alföldön és viszonylag kicsi a csak általános iskolát végzettek aránya.

A gazdaságvezetők megoszlását korcsoportok szerint a 20. táblázat és 6. ábra mutatja.

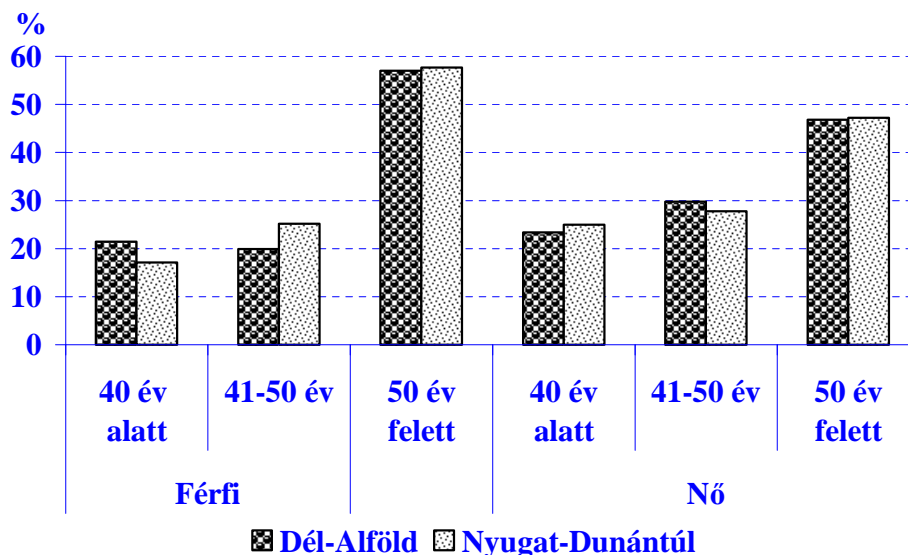
20. táblázat

A gazdaságvezetők megoszlása korcsoportok szerint

Birtok-kategória	Férfi					Nő			
	40 év alatt	41-50 év	50 év felett	Nincs adat	Összesen	40 év alatt	41-50 év	50 év felett	Összesen
1-5 ha	16,27	16,87	66,87	0,00	100,00	19,35	25,81	54,84	100,00
5-10 ha	21,98	21,98	54,95	1,10	100,00	18,75	31,25	50,00	100,00
10-20 ha	22,77	23,76	52,48	0,99	100,00	23,08	30,77	46,15	100,00
20-50 ha	18,56	27,84	52,58	1,03	100,00	37,50	31,25	31,25	100,00
50-100 ha	8,89	35,56	55,56	0,00	100,00	25,00	25,00	50,00	100,00
100 ha felett	33,33	16,67	46,67	3,33	100,00	33,33	33,33	33,33	100,00
Összesen	19,25	22,64	57,36	0,75	100,00	24,10	28,92	46,99	100,00

6. ábra

A gazdaságvezetők megoszlása korcsoportok szerint régióként

A 20. táblázat és 6. ábra szerint mindkét nemnél az 50 év feletti korcsoport dominál. A Nyugat-Dunántúlon a 100 ha feletti birtokkategóriában kiemelkedő (38%) a 40 év alatti férfi gazdaságvezetők aránya. A női vezetők aránya mindkét régióban magasabb 50 év alatt, mint a férfiaké.

A KSH gazdaság szerkezeti összeírása (Magyarország mezőgazdasága, 2003 I. kötet) szerint magasabb volt 2003-ban az 50 éven felüli férfi és női gazdálkodók aránya az egyéni

gazdaságokban (78 és 64% megfelelően), mint az általunk számbavett gazdaságvezetőké. Igaz, hogy a KSH adataiban az 1 ha alatti gazdálkodók is szerepelnek.

Az Eurostat összes mezőgazdasági foglalkoztatottra vonatkozó adatai szerint 2002-ben (Employment in agriculture and in the other sectors: structure compared by Candidate Countries, 2002) mind a régi, mind az újonnan csatlakozó EU országokban a fenti gazdaságvezetőknél kisebb mértékű volt az elöregedés a farmokon. A 45 év feletti férfiak aránya a régi EU országokban 26 (Ausztria) és 38 % (Portugália) között mozgott, jórészt 30% körüli aránnyal. Az 55 év felettieké az EU 15 ország átlagában 17% volt. Az újonnan csatlakozó EU országok adatai hasonlóak voltak: a 45 év feletti férfi korcsoport 30% körül mozgott (Magyarorszáé 32 % volt), az 55 év felettié 8% (Magyarország), 18 (Bulgária, Románia) és 22% (Szlovénia) között alakult. A nők időskori aránya az EU 15-ben eszerint a statisztika szerint szintén alacsonyabb: 45 év felett 19, és 55 év felett 10 % volt, Magyarországon megfelelően 13 és 3 %. Lengyelországban, Bulgáriában és Romániában ugyanakkor az 55 év feletti nők aránya megközelítette a férfiak 31, 27 és 18 százalékos országokénti arányát.

A családi munkaerő ellátottság alakulását felmérésünk alapján a 21. és 22. táblázat mutatja.

21. táblázat

Családtagok, dolgozó családtagok és dolgozók száma

Birtokkategória	A gazdaság vezetőjével élő családtagok száma	A gazdaságban dolgozó családtagok száma	A gazdaságban dolgozók száma összesen
1-5 ha	2,56	2,24	2,79
5-10 ha	2,53	2,27	2,59
10-20 ha	2,75	2,34	2,79
20-50 ha	3,20	2,44	3,37
50-100 ha	2,94	2,53	3,35
100 ha felett	3,27	2,94	4,24
Összesen	2,78	2,36	2,99

A családtagok, dolgozó családtagok és a dolgozók száma a birtokok növekedésével emelkedik. Nem így az 1 ha-ra jutók száma. A 22. táblázat adatai azt mutatják, hogy nem csak a területre jutó családtagok száma, de a dolgozók száma is csökken a növekvő birtoknagysággal.

1 ha-ra jutó családtag, dolgozó családtag és dolgozó

Birtokkategória	1 ha -ra jutó családtag	1 ha-ra jutó dolgozó családtag	1 ha-ra jutó dolgozó
1-5 ha	1,07	0,91	1,15
5-10 ha	0,35	0,31	0,36
10-20 ha	0,20	0,17	0,20
20-50 ha	0,11	0,08	0,11
50-100 ha	0,04	0,04	0,05
100 ha felett	0,02	0,02	0,02
Összesen	0,46	0,40	0,50

A dolgozók létszámának egyértelmű csökkenése a birtokok növekedésének arányában a méretek ökonómiáját bizonyítja. Minél nagyobb a terület, fajlagosan annál kevesebb munkaerőre van szükség. Ugyanakkor a kisebb gazdaságok fajlagos területének több családtagot kell eltartania, mint a nagyobbaknak. Tehát a családtagokra jutó Chayanov féle jövedelem maximalizálás jobban érvényesül a nagyobb gazdaságokban, mint a kisebbekben.

A nyugat-dunántúli megyékben az 1 ha-ra jutó dolgozói szükséglet összességében (0,42) és a legtöbb kategóriában is kisebb, mint a Dél-Alföldön (ahol összességében 0,57). Ennek oka valószínűleg a nagyobb külső munkalehetőség, a fejlettebb mezőgazdasági technológia és a nagyobb arányú és kevesebb munkaerőt igénylő legeltetési állattenyésztés a Nyugat Dunántúli megyékben.

A dolgozó családtagok a 23. táblázat szerint oszlanak meg régióként és összességében.

23. táblázat

A dolgozó családtagok százalékos megoszlása régióként

Régió	Birtok-kategória	Férj	Feleség	Nyugdíjas	Kiskorú gyermek	Nagykorú gyermek	Egyéb családtag	%
Dél-Alföld	1-5 ha	43,23	35,81	0,87	5,68	11,35	3,06	100,00
	5-10 ha	43,33	30,00	2,22	5,56	14,44	4,44	100,00
	10-20 ha	41,23	33,33	3,51	2,63	13,16	6,14	100,00
	20-50 ha	42,06	27,78	5,56	4,76	11,11	8,73	100,00
	50-100 ha	39,62	24,53	1,89	7,55	20,75	5,66	100,00
	100 ha felett	36,17	31,91	2,13	6,38	14,89	8,51	100,00
	Összes	41,88	31,87	2,58	5,16	13,05	5,46	100,00
Nyugat-Dunántúl	1-5 ha	43,20	25,44	2,96	2,37	21,30	4,73	100,00
	5-10 ha	49,59	20,33	1,63	4,88	17,89	5,69	100,00
	10-20 ha	47,50	20,00	4,17	2,50	21,67	4,17	100,00
	20-50 ha	43,44	22,13	9,02	2,46	19,67	3,28	100,00
	50-100 ha	44,44	18,52	1,85	7,41	24,07	3,70	100,00
	100 ha felett	34,09	27,27	0,00	9,09	27,27	2,27	100,00
	Összes	44,78	22,31	3,80	3,80	21,04	4,27	100,00
	Mindösszesen	43,30	27,19	3,18	4,49	16,96	4,88	100,00

A 23. táblázat szerint a Dél-Alföldön több feleség, kiskorú gyermek és egyéb családtag dolgozik, mint a Nyugat-Dunántúlon, utóbbi térségben viszont több a nyugdíjas dolgozó. A feleségek és egyéb családtagok kisebb és a nyugdíjasok nagyobb arányát a Nyugat-Dunántúlon a nagyobb külső munkalehetőségek magyarázhatják. Ugyanakkor feltűnő, hogy a felnőtt gyermekek részvételi aránya a munkában különösen az 50 ha-n felüli gazdaságkategóriákban nő meg, elsősorban a Nyugat-Dunántúlon. Ez arra mutat, hogy az 50 ha-n felüli gazdaságnagyság az olyan, amely egyrészt már inkább igényli a fiatal felnőtt családtagok munkáját, másrészt a fiatalok is perspektivikusnak tekintik azt a jövőjükre nézve. Összességében a dolgozó férjek aránya 43,3, a feleségeké 27,2, a nyugdíjasoké 3,2, a kiskorú gyermekeké 4,5, a nagykorúaké 17,0 és az egyebeké 4,9% a családi dolgozók között.

Az Eurostat adatai szerint (Employment in agriculture: breakdown by type of labour) az EU 15 országában a mezőgazdasági munkaerő megoszlása 2000-ben a következő volt: gazdaságvezető 45, feleség 15,6, egyéb családtag 12,6, állandó külső munkaerő 16,1, időszakos külső munkaerő 10,5 %.

A következőkben a gazdálkodók jövedelmének forrásmegoszlását vizsgáljuk. A vizsgálattal azt kívánjuk feltárni, hogy hány százalékot tesz ki a fő foglalkozásuk aránya birtokkategóriánként, korcsoportonként és iskolai végzettség szerint és hány százalékot az egyéb forrásból, ill. az egyéb forrásból is élők aránya.

A fő és mellékfoglalkozású gazdálkodást a gazdaságban és az azon kívül ledolgozott munkaidő alapján szokás vizsgálni. Az EU országaiban a farmereket aszerint csoportosítják, hogy egy teljes

munkaidejű munkás ledolgozott éves munkaidejének 100, 50-100 közötti, illetőleg 50 % alatti munkaidejét teljesíti-e a farmján. Vannak a csoportosításban helyi sajátosságok az EU-n belül is. Az Egyesült Királyságban (Lund, 2005) pl. a farmnagyságokat csoportosítják a bennük végzett munkaidő szerint. 1900 éves munkaórát tekintenek a gazdaságban végzett teljes munkaidőnek és ezt tekintik egységnek. Az 1 feletti gazdaságokat a kicsi, közepes és nagy csoportokba sorolják. 0,5 és 1 között a farm igen kicsi részmunkaidősnek, 0,5 alatt igen kicsi maradék munkaidősnek számít.

Felmérésünkben jövedelmeik szerint csoportosítottuk a gazdaságvezetőket fő és részmunkaidős gazdálkodókra. Teljes munkaidejűnek tekintettük azokat, akiknek jövedelme kizárólag a gazdálkodásból származik. Részmunkaidejűnek, de nagyobb részt a gazdálkodással foglalkozónak azokat, akik heti 20 óránál kevesebb munkát végeznek a gazdaságon kívül. Teljes mértékben részmunkaidősnek pedig azokat, akiknek jövedelme a gazdálkodáson kívül heti teljes munkaidőben végzett munkából, illetőleg nyugdíjból és egyéb juttatásból származik (24. táblázat).

24. táblázat

Teljes- és részmunkaidős gazdálkodók aránya jövedelmeik szerint

Birtokkategória	Jövedelem				
	Gazdálkodásból, mint főfoglalkozásból	Egyéb foglalkozásból is (heti 20 óráig)	Egyéb foglalkozásból is (heti teljes munkaidővel)	Nyugdíjból és egyéb juttatásból	Össze- sen
1-5 ha	17,55	12,77	30,32	39,36	100,00
5-10 ha	17,31	8,65	43,27	30,77	100,00
10-20 ha	28,70	18,52	28,70	24,07	100,00
20-50 ha	44,14	11,71	21,62	22,52	100,00
50-100 ha	58,70	n.v.*	15,22	26,09	100,00
100 ha felett	75,00	6,25	9,38	9,38	100,00
Összesen	30,90	11,54	28,35	29,20	100,00

*n.v. nincs válasz

A 24. tábla szerint a főfoglalkozású gazdálkodók aránya összességében nem több 31%-nál. De az arány erőteljesen növekszik a birtoknagysággal. Az 1-5 ha-s gazdálkodóknak csak kerekén 18 %-a, de az 50 ha-n felülieknek már 59 %-a, a 100 ha-n felülieknek pedig 75 %-a főfoglalkozású. A részmunkaidősök aránya a birtoknagyság növekedésével szemben csökkenő tendenciájú. Ez a nyugdíjban és egyéb szociális juttatásban részesülő csoport gazdálkodóinál is megmutatkozik. Összességében viszonylag kicsi (12%) a heti 20 óra alatti munkaidőben külső munkát végzők aránya, ugyanakkor a heti teljes munkaidőben külső munkát végzőké 28%.

A Magyarország Mezőgazdasága, 2003, II. kötet más meghatározású adatai szerint¹ 2003-ban (az

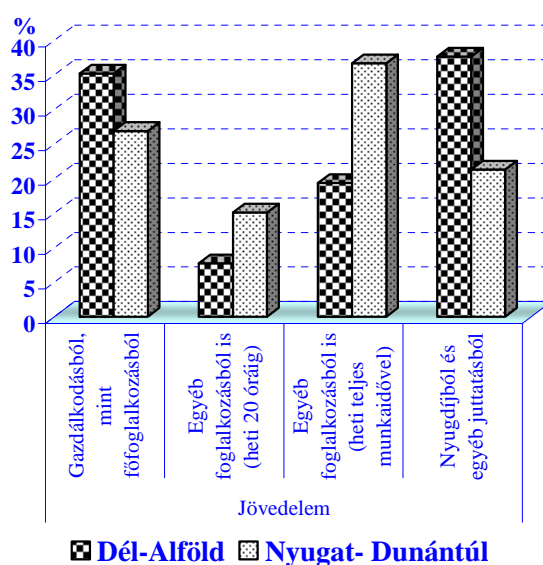
¹ A KSH meghatározása szerint fő foglalkozás a jövedelmet biztosító munkák közül az, ami az előző év összes munkaidejéből a legtöbbet vette igénybe. Nem fő foglalkozás a jövedelmet biztosító munkák közül az, amelyet a mezőgazdasági tevékenységet végző fő foglalkozása mellett folytat.

1 ha alatti gazdaságokkal is számolva) az egyéni gazdálkodó férfiak 58, a nők 75, együttesen 62 százalékának nem volt egyéb foglalkozása a mezőgazdaságon kívül. Főfoglalkozású gazdaságon kívüli tevékenysége volt 40, 23 és 36 százalékuknak és nem fő foglalkozású 1,5, 1,3 1,4 százalékuknak megfelelően.

Régióként bontva a felmérésünkben szereplő teljes és részmunkaidős gazdálkodók arányát a 7. ábra mutatja.

7. ábra

Teljes- és részmunkaidős gazdálkodók aránya régióként

A Dél-Alföldön nagyobb, a Nyugat-Dunántúlon kisebb a teljes munkaidőben gazdálkodók aránya. A Nyugat-Dunántúlon több a részmunkaidősök, viszont kevesebb a nyugdíjasok aránya. Ugyanott különösen a heti teljes munkaidőben külső munkát végző gazdálkodók részaránya emelkedik ki. Mindez szintén a nyugat-dunántúli nagyobb külső munkalehetőségekre utal.

A korcsoportonkénti megoszlást a 25. táblázat mutatja.

25. táblázat

Teljes- és részmunkaidős gazdálkodók kor szerinti megoszlása

Korcsoport év	Jövedelem				Összesen
	Gazdálkodásból, mint főfoglalkozásból	Egyéb foglalkozásból is (heti 20 óráig)	Egyéb foglalkozásból is (heti teljes munkaidővel)	Nyugdíjból és egyéb juttatásból	
40 alatt	39,83	13,56	38,14	8,47	100,00
40-50	39,71	13,24	35,29	11,76	100,00
50 felett	24,17	10,27	21,75	43,81	100,00

Az 50 év alatti főfoglalkozású gazdálkodók aránya a legnagyobb. Hasonlóan nagy ebben a korcsoportban a gazdaságon kívül heti teljes munkaidőben dolgozók aránya. A nyugdíjasok aránya természetesen az 50 év feletti korcsoportban kiemelkedő. Régióként hasonló tendenciák mutatkoznak, de a Dél-Alföldön lényegesen nagyobb a 40 év alatti (45%) és az 50 év alatti (53%) teljes munkaidős gazdálkodók aránya, mint a Nyugat-Dunántúlon (34 és 30 % megfelelően). Ugyancsak magasabb az 50 év feletti nyugdíjasok aránya (55% a Dél-Alföldön és 34% a Nyugat-Dunántúlon) a nyugat-dunántúli nagyobb külső foglalkoztatási lehetőségeknek megfelelően.

A iskolai végzettség szerinti csoportosítás azt mutatja (26. táblázat), hogy a fő foglalkozású gazdálkodók között - és hasonlóan a nyugdíjasok között- legnagyobb az általános- és középiskolát végzettek aránya, a heti teljes munkaidőben gazdaságon kívül dolgozók között viszont kiemelkedő a felsőfokú végzettségűeké.

26. táblázat

Teljes- és részmunkaidős gazdálkodók végzettség szerinti megoszlása

Iskolai végzettség	Jövedelem				Összesen
	Gazdálkodásból, mint főfoglalkozásból	Egyéb foglalkozásból is (heti 20 óráig)	Egyéb foglalkozásból is (heti teljes munkaidővel)	Nyugdíjból és egyéb juttatásból	
Ált. iskolai	24,8	7,8	7,1	60,3	100,0
Középiskolai	35,5	13,4	31,5	19,6	100,0
Felsőfokú	27,3	10,0	44,5	18,2	100,0

A Dél-Alföldön ugyanakkor nagyobb a közép-és felsőfokú végzettségűek aránya a főfoglalkozásúak között, mint a Nyugat-Dunántúlon, a Nyugat-Dunántúlon viszont a mellékfoglalkozásúak között nagyobb a hasonló arány. Ez azt jelzi, hogy a Dél-Alföldön a magasabban képzetek számára is kisebb a külső munkavállalási lehetőség, mint a Nyugat-Dunántúlon.

Az Eurostat adatai szerint (Full-time regular farm labour force és Employment in agriculture: working hours and combined other employment of farmers) 2000-ben összességében 21% volt az EU 15 tagországában a teljes idejű rendszeres mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya. Az egyéni birtokos farmerek közül 100%-s munkaidőt teljesített a farmon a férfiak közül 26,6, a nők közül 13,1%. 50-100 % közötti munkaidőt teljesített 14,9 és 14,5 % és 50 % alattit 58,5 és 72,4% megfelelően. A mellékfoglalkozásúak aránya annál nagyobb volt minél kisebbek voltak az átlagos farmméretek, ill. minél nagyobbak a mezőgazdaságon kívüli munkalehetőségek.

IV. Növénytermelés

Felmérésünk szerint a szántó-terület a következőképpen oszlott meg megyénként és régióként a magángazdaságokban (27. és 28. táblázat).

27. táblázat

A szántóföldi növénytermelés megoszlása megyénként

Megye	Búza	Árpa	Rozs	Zab	Kukorica	Gabona összesen	Olajos növény	Burgonya	Cukor-répa	Zöldség	Egyéb	Összesen
Bács-Kiskun	32,14	7,13	0,73	1,17	28,24	69,41	19,40	0,46	0,08	2,29	8,37	100,00
Békés	36,59	3,76	0,03	1,39	30,58	72,35	17,64	n.v.	0,34	0,11	9,56	100,00
Csongrád	30,41	12,07	9,95	3,25	21,30	76,98	11,21	1,55	n.v.	4,11	6,14	100,00
Győr-Moson-Sopron	41,27	16,44	0,32	3,52	24,85	86,40	3,77	0,60	2,72	0,47	6,05	100,00
Vas	27,05	15,89	4,74	10,78	32,82	91,27	2,77	2,46	0,86	n.v.	2,65	100,00
Zala	26,16	6,85	0,06	10,06	33,20	76,33	20,01	0,83	0,65	0,30	1,89	100,00
Összesen	34,55	9,71	1,31	3,77	28,28	77,61	13,12	0,63	0,98	0,98	6,66	100,00

n.v. nincs válasz

28. táblázat

A szántóföldi növénytermelés megoszlása régióként

Régió	Búza	Árpa	Rozs	Zab	Kukorica	Gabona összesen	Olajos növény	Burgonya	Cukor-répa	Zöldség	Egyéb	Összesen
Dél-Alföld	33,98	6,26	1,74	1,58	28,33	71,90	17,38	0,40	0,19	1,53	8,60	100,00
Nyugat-Dunántúl	35,19	13,66	0,80	6,29	28,22	84,17	8,24	0,90	1,90	0,36	4,44	100,00

Összességben 78, a Dél-Alföldön 72, a Nyugat-Dunántúlon 84, % a szántóterület nagyságával

súlyozott gabonatermelés. 70% feletti a megyénkénti arány is, sőt Győr-Moson-Sopron-ban 86 és Vasban 91%. A maradék kevés arányon osztozva viszonylag magas az olajos növények vetésterülete, a Dél-Alföldön 17, a Nyugat-Dunántúlon 8, de ezen belül Zalában 20 %. A szántóföldi zöldségtermelés aránya általában alacsony. (Itt is felhívjuk a figyelmet arra, hogy az 1 ha alatti gazdaságok nem szerepelnek a felmérésben.) Az alacsony arányokból csak Csongrád megye emelkedik ki 4%-l (makói hagyma- és fokhagyma termelő körzet) és Bács megye 2,3 %-l.

Birtokkategóriáinként sem különböznek jelentősen az adatok, talán csak annyiban, hogy a legalsó kategóriában és a 100 ha feletti kategóriában valamivel kisebb a gabona aránya, az utóbbiban az olajos növények javára (29. táblázat).

29. táblázat

A szántóföldi növénytermelés megoszlása birtokkategóriáinként

Régió	Búza	Árpa	Rozs	Zab	Kukorica	Gabona összesen	Olajos növény	Burgonya	Cukorrépa	Zöldség	Egyéb	Összesen
1-5 ha	27,70	7,31	2,54	3,47	37,24	78,27	2,16	2,45	3,52	5,61	7,99	100,00
5-10 ha	34,04	8,61	0,87	13,89	32,78	90,19	1,14	0,04	0,19	2,20	6,24	100,00
10-20 ha	38,40	10,75	3,09	7,78	27,23	87,25	2,84	0,24	1,42	0,68	7,57	100,00
20-50 ha	37,24	10,95	0,42	5,14	28,29	82,03	6,92	0,66	1,09	0,77	8,51	100,00
50-100 ha	35,18	10,53	0,58	3,59	28,38	78,26	12,24	1,45	1,78	0,49	5,78	100,00
100 ha felett	32,62	8,73	1,67	1,29	27,27	71,57	21,13	0,19	0,28	0,91	5,93	100,00
Összesen	34,55	9,71	1,31	3,77	28,28	77,61	13,12	0,63	0,98	0,98	6,66	100,00

A KSH gazdaság szerkezeti összeírása (Magyarország Mezőgazdasága, 2003, I. kötet) szerint 2003-ban a magángazdaságokban a gabonafélék betakarított területe 74 %-a volt a szántóföldi növényeknek, az ipari növényeké 17 és a zöldségféléké 2,4%. A hasonló adatok a Dél-Alföldön: 74, 16 és 3,2 % és a Nyugat-Dunántúlon: 81, 11 és 0,5 %. A mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv, 2003 országos adatai szerint 2003-ban a gabona szántóföldi vetésterülete 68,7 % volt (1994-ben még csak 64,6 és azóta (de 1990-től addig is) ingadozva bár, de fokozatosan növekedett), a napraforgóé 12,2 és a zöldségféléké 2,5%.

Az Eurostat (Main crops by Member State és Main Crops by Candidate Countries) az összes termőterületre számítva a magyarénál jóval alacsonyabb gabona vetésterületeket (rizs nélkül) tüntet fel 2001-re vonatkozóan.. Eszerint Magyarország gabonaterülete 52,5%-a az összes termőterületének (ebből búza 20,5, kukorica 21,5%), az EU 15-é ugyanakkor 28,1%. Még az olyan nagy mezőgazdasági termelő országban, mint Franciaország is csak 30,1 % a gabona aránya. A magyar arányt csak Dániáé múlja fölül (57,2 %), – ahol nyilván a nagy állatállomány takarmányozására van szükség a gabonára – és Finnországé közelíti meg (52,2%), ahol mást nem igen tudnak nagyobb területen termelni a zord éghajlat miatt. Az akkor még jelölt országok közül Magyarország után Lengyelországnak volt a legnagyobb gabona területe: 48,3 %, majd Romániáé: 42,5 %, ezután Csehországé és Bulgáriáé (mindkettőé 37,9%).

A növénytermelés számára kedvező adottságú, nagyüzemű volt szocialista országokban –

különösen Magyarországon – örökségnek tekinthető a nagy gabonaterület. Kezdetben, a II. világháború utáni években az élelmiszerhiány miatt írták elő és ösztönözték a gabonatermelést. Később a nagy állatállomány számára volt szükség rá. A jó növénytermelési adottságokkal rendelkező országok –elsősorban Magyarország – az önellátáshoz – a nagy állatállomány takarmányozását is bele értve –nem elegendő gabonát termelő Szovjetunióba és más szocialista országokba exportáltak gabonát. Az idők során a gabonatermelés vált a legjobban gépesítetté és ezért a legtermelékenyebbé és a legalacsonyabb önköltségűvé a nagyüzemekben. A munkaigényes ágazatokban a termelékenység viszonylag alacsony volt, nem csak a hiányos gépesítés, hanem a nagy munkaerőlétszám és a munkaidő gyenge kihasználtsága miatt is. Utóbbi következtében állandó munkaerőhiánnyal küzdöttek a gazdaságok, tehát igyekeztek minél több, kevés munkaerőt igénylő gabonát termelni. A gabona jól értékesíthető volt mind belföldön, mind exportra.

Az állatállomány minden rendszerváltó országban lecsökkent a rendszerváltozás után. Ennek ellenére, az életszínvonal és az exportlehetőségek csökkenése miatt időről-időre állatokból is túltermelés jelentkezett. Hasonló volt a helyzet a korábban gabonahiánnyal küzdő országokban a gabonatermelés terén. A szovjet piac bezárult. A nyugat-európai országok szintén gabona túltermeléssel küzdöttek, így nem igen tudták felvenni a felesleget. A CEFTA (Közép-európai Szabadkereskedelmi Egyezmény) országok kénytelenek voltak időről-időre gabona- és állat-, állati termék behozatali korlátozásokat bevezetni szabad- és kedvezményes vámtarifájú egyezményeik ellenére.

De a gabonatermelés a túltermelés ellenére sem csökkent. Ellene hatottak részben a régi beidegződések, a viszonylag jó gépesítettség, a kevés munkaerő igény, az alacsony önköltség, amelynek ismerete nem párosult megfelelő piacismerettel, a gazdaságok információ hiánya és az egyéb termékek gyenge marketingje. A privatizálás következtében sok nem mezőgazdasági foglalkozású jutott földhöz. Mivel a privatizálás után többnyire művelési kötelezettséget írtak elő a kormányok, a legegyszerűbb és legolcsóbb volt a földet a meglévő gépekkel bér munkában megműveltetni és gabonával bevettetni. Az EU-hoz történő csatlakozás tovább növelte a gabonatermelési kedvet, mivel az EU kiemelten támogatja a gabonatermelést, -szintén a korábbi élelmiszerhiánnyal összefüggő hagyományok és a nagy termelő országok gazdáinak a támogatáshoz való ragaszkodása következtében. Az ártámogatások földalapú támogatással történő részbeni helyettesítése, -amely a támogatás kritériumául a támogatott föld kultúrállapotban való megtartását kívánja meg- szintén a legegyszerűbb és legolcsóbb gabonatermelést ösztönzi. Bár felmérésünk idején még csak tagjelölt ország státusszal rendelkezünk, de földalapú támogatást már adott a magyar kormány és a leendő támogatás növekedésére is számítottak a birtokosok. Az eredmény a még nagyobb túltermelés lett, azt gazdatüntetésekkel kísérve az eladhatatlan gabona támogatása érdekében.

Egyes magyar szakemberek -most 2005-ben, ennek a tanulmánynak az írása idején- az állatállomány növelését ajánlják a gabona-túltermelés gyógyírként és úgy tűnik, hogy a kormány is ezt fogja támogatni. Csak hát az állatállomány felfejlesztését komoly piackutató és marketing munkának kellene megelőznie. Az állatállomány nem csak azért csökkent, mert a nagyüzemi állattartó telepek tönkrementek, hanem azért is, mert beszűkült az állati termékek piaca. Ez a piac ma sem tűnik túl ígéretesnek. Félős, hogy a termelés növelése itt is túltermelésbe fog torkolni.

A gabonatermelés ilyen mértékű túlsúlya nem tartható sokáig. A KAP (Közös Agrár Piac) sok vívódással készülő reformja előbb-utóbb csökkenteni fogja a gabonatermelést ösztönző

támogatásokat az egyéb mezőgazdasági támogatásokkal egyetemben. A magyar kormánynak ezt a helyzetet előkészítve a növénytermelés diverzifikálását kellene minél előbb ösztönözni megfelelő piaci információkkal és tanácsadással alátámasztva.

A **terméshozamokra** is kiterjedt a felmérésünk. Sajnos, azonban csak a búza és kukorica hozamára vonatkozóan kaptunk elegendő értékelhető választ (30. táblázat)

30. táblázat

A búza és kukorica termésátlaga birtokkategóriánként (t/ha)

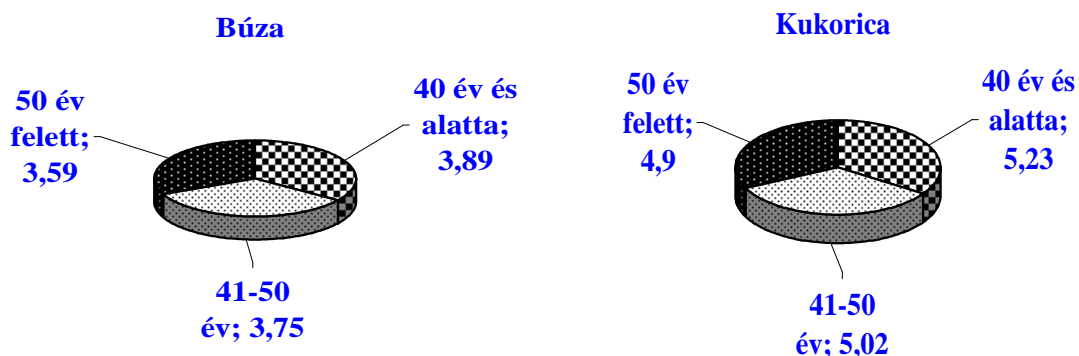
Birtokkategória	Búza	Kukorica
1-5 ha	3,30	4,45
5-10 ha	3,90	4,85
10-20 ha	3,49	4,87
20-50 ha	3,73	5,13
50-100 ha	4,10	5,85
100 ha felett	4,21	6,20
Összesen	3,69	5,00

A búza és kukorica termés hozamok általában annál magasabbak, minél nagyobbak a birtokok. A Nyugat-Dunántúlon magasabb volt a válaszolók szerint a búza (4,2 t) és a kukorica (5,41 t) hozama, mint a Dél-Alföldön (2,96, 4,45 t megfelelően).

A búza és kukorica kor szerinti hozamai a 8. ábra szerint alakultak.

8. ábra

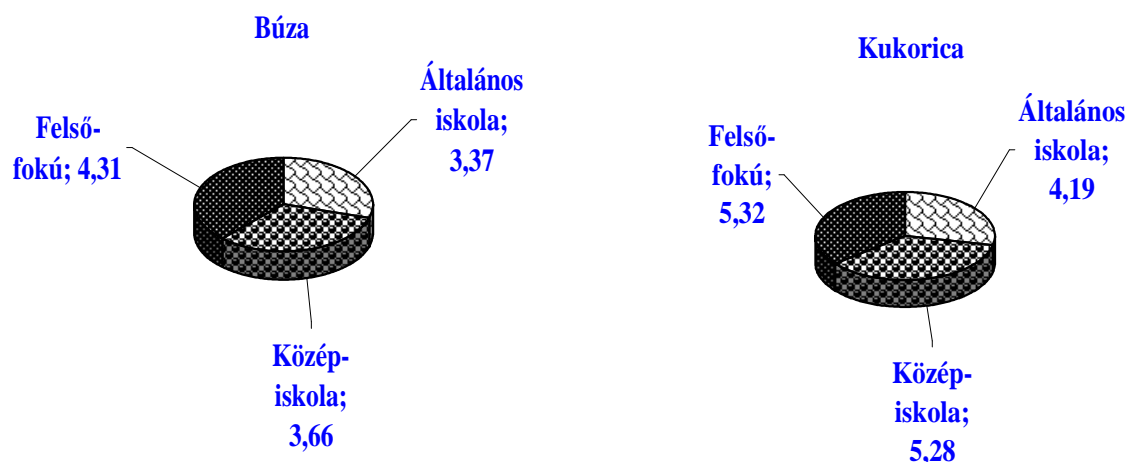
A búza és kukorica hozama korcsoportok szerint

A 8. ábra szerint a 40 év alatti gazdák hozamai a legmagasabbak.

A hozamok a magasabb iskolai végzettség arányában is emelkednek (9. ábra).

A búza és kukorica hozama a gazdálkodók végzettsége szerint

A 9. ábra szerint az általános iskolát végzettek hozamai a legalacsonyabbak és a felsőfokú végzettségűeké a legmagasabbak.

A gyümölcstermelésre vonatkozóan nagyon kevés értékelhető választ kaptunk. A vizsgált gazdaságokban valószínűleg leginkább szórvány gyümölcsösök vannak. A kevés válasz szerint a gyümölcsfák többsége alma (összességében a gyümölcsterület 40%-ában), mint ahogyan országosan is az almaültetvények a túlnyomóak. Jelentősebb még az őszibarack (24 %-1), a többi megoszlik az egyéb gyümölcsök között.

A magyarországi almatermelés szintén a nagyüzemi múlt öröksége. Szedése gépesíthető, művelése a gyümölcsösök között a legkevésbé munkaigényes, a legtermelékenyebb, viszonylag alacsony önköltségű és a Szovjetunióban nagy tömegben volt eladható. Mára viszont az eladhatósága erősen csökkent, Európa alma túltermeléssel küzd. Más gyümölcsök eladhatósága és jövedelmezősége (cseresznye, meggy, bogyósok) sokkal reménykeltőbb lenne, ha a felvásárlásukat és értékesítésüket kellően megszerveznék.

Az üvegházi és fóliás termelés nagy része a Dél-Alföldön összpontosul felmérésünk szerint (31. táblázat). Az eredmények bizonytalanok, mivel a fóliaházak jelentős része az általunk nem vizsgált 1 ha alatti gazdaságokban található.

31. táblázat

Az üvegházi és fóliaházi termelés m²-ben

Régió	Dísnövény üvegházban	Dísnövény fóliaházban	Zöldség üvegházban	Zöldség fóliaházban
Dél-Alföld	40000,00	5120,00	30430,00	53420,00
Nyugat-Dunántúl	70,00	89,00	20,00	3077,00

A Dél-Alföldön az üvegházi és fóliás terület 35%-a dísnövény, a Nyugat-Dunántúlon viszont túlnyomó a fedett zöldségtermelés.

V. Állattartás

Az állattartást állatfajonként gazdaságokra és földterületre vetítve, továbbá a gazdálkodók kora és végzettsége szerint vizsgáltuk az év végi állatállományra vonatkoztatva. Állatfajonként csak az adott kategóriába tartozó és adott állatot tartó gazdaságokkal számoltunk. Birtokkategóriánként és régióinként a 32. és 33. táblázat mutatja az egy gazdaságra jutó állattartást.

32. táblázat

Egy gazdaságra jutó állatállomány birtokkategóriánként
(db)

Birtok- kategória	Szarvas- marha	Tehén	Juh	Kecske	Ló	Sertés	Tyúk	Liba	Kacsa	Pulyka	Egyéb állat
1-5 ha	3,33	2,35	8,67	7,77	1,83	10,54	45,92	82,33	15,95	5,00	38,88
5-10 ha	6,17	3,94	20,80	4,13	3,92	11,18	33,63	763,47	45,39	6,94	18,25
10-20 ha	13,68	8,09	40,22	2,00	4,41	21,08	23,55	836,44	12,06	6,71	45,44
20-50 ha	15,88	10,30	139,79	3,67	7,57	33,34	1082,79	691,63	48,50	13,67	93,00
50-100 ha	18,69	22,00	106,00	6,50	6,89	39,86	55,00	1013,33	28,33	2,50	n.v.
100 ha felett	44,14	36,80	755,00	25,00	14,25	136,50	29,75	6002,00	n.v.	n.v.	n.v.
Összesen	12,76	9,04	118,81	6,45	5,34	23,49	208,88	728,92	28,30	7,36	46,65

*n. v. nincs válasz

Az egy gazdaságra jutó állatlétszám általában emelkedik birtokkategóriánként. Ingadozások ott tapasztalhatók, ahol egy-egy kategóriába véletlenszerűen sok állatot tartó gazdaság vagy gazdaságok kerültek. (Így pl. Nyugat-Dunántúlon Zalaapátiban egy 24 ha szántóval rendelkező 49 éves férfi 40000 tyúkot tart. Ugyancsak Zalaapátiban a 20-50 ha-s kategóriában 2 gazdaság tart sok juhot, az egyik 28 ha-n 50 db-ot, a másik 32 ha-n 600 db-ot.) A ló tartó gazdaságok kiemelkedő értékeit általában a turisztikai célból lovat tartók adják.

33. táblázat

Egy gazdaságra jutó állatállomány régióként (db)

	Szarvasmarha	Tehén	Juh	Kecske	Ló	Sertés	Tyúk	Liba	Kacsa	Pulyka	Egyéb állat
Dél-Alföld	12,62	8,50	110,37	10,00	3,00	23,91	33,91	1872,08	40,89	11,35	49,21
Nyugat-Dunántúl	12,86	9,40	161,00	3,89	6,31	22,91	425,90	14,45	21,02	4,70	43,05

A régiókénti átlagok (33. táblázat) azt mutatják, hogy szarvasmarhából, tehénből, juhból (valószínűleg a nagyobb gyepterület miatt is), lóból, tyúkból (utóbbiból a fentebb említett okból) a Nyugat-Dunántúlon van átlagosan több állat egy gazdaságban, kecskéből, sertésből, libából és pulykából viszont a Dél-Alföldön (a Dél-Alföldön nagy liba-kacsa-pulyka tartó gazdaságok vannak). A Nyugat-Dunántúlon Sokorópátkán és Garaboncon az 5-10 ha-s, Szombathelyen és Kapuváron a 20-50 ha-s, Becsehelyen és Zalalövön az 50-100 ha-s birtokkategóriában vannak jelentős számú lóval rendelkező lovagoltató gazdaságok.

A 100 ha-ra jutó állatállomány, ugyancsak a megfelelő állatot tartó gazdaságokra vonatkoztatva a 34. táblázaton szerepel.

34. táblázat

A 100 ha-ra jutó állatállomány birtokkategóriáként (db)

	Szarvasmarha	Tehén	Sertés	Juh	Kecske	Ló	Tyúk	Liba	Kacsa	Pulyka	Egyéb állat
1-5 ha	93,96	68,38	342,34	226,09	247,55	58,67	1563,75	2202,55	464,01	161,99	1210,12
5-10 ha	80,36	51,56	149,74	251,82	53,14	48,38	445,69	9677,12	600,95	88,86	244,97
10-20 ha	95,20	53,84	145,24	294,55	14,65	30,69	160,97	5605,36	82,73	47,72	294,09
20-50 ha	51,60	32,82	107,38	466,40	11,35	24,62	3372,46	1919,45	165,63	41,04	302,44
50-100 ha	25,95	30,61	57,93	148,32	7,99	9,83	81,94	1508,68	42,71	3,38	n.v.
100 ha felett	17,21	11,66	78,72	386,19	12,08	5,05	20,31	2256,39	n. v.	n. v.	n.v.
Összesen	36,00	23,74	105,33	356,21	26,33	16,62	1275,15	2987,47	235,54	50,74	370,57

*n. v. nincs válasz

A 34. táblázat azt mutatja, hogy – bár ingadozóan –, de a legkisebb birtokkategóriától a legnagyobbakig csökkenő tendenciájú a 100 ha-ra jutó állatlétszám. Talán csak a juhállomány és a liba kivétel, amely a legfelső birtokkategóriákban is nagy létszámú. A 100 ha-nál nagyobb gazdaságokban az előbb említett állatokon és a sertésen kívül igen kevés az állat, főként a szarvasmarha és tehén. Felmérésünkben megfigyelhető, hogy a birtoknagyság emelkedésével

(különösen 50 ha felett) csökken az állatokat tartó gazdaságok száma. A 100 ha-ra jutó állatlétszám csökkenése a birtoknagyság növekedésével arra mutat, hogy a nagyobb gazdaságok nagy részének tevékenysége az állattenyésztésről a növénytermesztés irányába tolódik el.

Felmérésünk szerint 100 ha-ra jutóan a legtöbb szarvasmarha (56) és tehén (51) Vas megyében van, utána következik Csongrád 54 és 37, majd Bács-Kiskun 43 és 52 és darabbal megfelelően. Sertésből a legtöbb Csongrád megyében van 100 ha-ra jutóan (173), majd Békés (149) és Győr-Moson-Sopron megyében (122).

Az állattartás a tartók korcsoportjai szerint nem mutat jellegzetes tendenciát, legfeljebb az jegyezhető meg, hogy 100 ha-ra jutóan a legtöbb szarvasmarhát és tehenet a 40 év alattiak tartják, sertést és baromfit viszont – a dél-alföldi liba kivételével – az 50 év felettek. Iskolai végzettség szerint szintén nincs kiemelkedő tendencia azon kívül, hogy a nagy létszámban (valószínűleg üzemszerűen) libát és pulykát tartók között – főként Dél-Alföldön – sok a felsőfokú végzettségű.

Termelékenységi adatokkal a tejhozamra vonatkozóan rendelkezünk (35. táblázat).

35. táblázat

Egy tehenre jutó éves tejhozam birtokkategóriánként a tehenet tartó gazdaságokban

Birtokkategória	Átlagos tejhozam (liter/év/tehen)
1-5 ha	3150,00
5-10 ha	4185,71
10-20 ha	5220,00
20-50 ha	5293,75
50-100 ha	3893,33
100 ha felett	8075,00
Összesen	4699,66

A tejhozam birtokkategóriánként növekedést mutat. Törés csak az 50-100 ha közötti gazdaságkategóriában van, ebbe viszont kevés tehen tartó gazdaság került. Korcsoportonként vizsgálva a tehen tartó gazdákat, a 40 év alatti kategóriában a legmagasabb a tehének tejhozama (5167 l, szemben a 41-50 éves csoport 4941 és az 50 év felettek 4448 l. hozamával). A gazdák iskolai végzettsége szerint szintén emelkedik a tehének tejhozama. Az általános iskolát végzettekénél 4445, a középiskolát végzettekénél 4828 és a felsőfokú végzettségű gazdáknál 5000 l a tehének átlagos éves tejhozama felmérésünk szerint.

VI. Egyéb gazdasági tevékenységek

Az egyéb gazdasági tevékenység minimális a felmért gazdaságainkban. Kérdéseinkre a következő arányú válaszokat kaptuk (36. táblázat):

Egyéb gazdasági tevékenységek birtokkategóriánként (%)

Birtokkategória	Végez-e a gazdaságban élelmiszer-feldolgozást?		Végez-e a gazdaságban ipari vagy kézműves munkát?		Végez-e a gazdaságban szolgáltatást?	
	igen	nem	igen	nem	igen	nem
1-5 ha	2,5	97,5	1,5	98,5	4,6	95,4
5-10 ha	3,7	96,3	1,9	98,1	3,7	96,3
10-20 ha	2,6	97,4	1,8	98,2	10,5	89,5
20-50 ha	4,4	95,6	-	100,0	8,0	92,0
50-100 ha	6,1	93,9	2,0	98,0	12,2	87,8
100 ha felett	3,0	97,0	3,0	97,0	12,1	87,9
Összesen	3,4	96,6	1,5	98,5	7,2	92,8

Az 1-20 ha-s gazdaságok 2,5%-a, a 20-50 ha-sok 4,4, az 50-100 ha-sok 6,1 %-a végez gazdaságában élelmiszer-feldolgozást. Az élelmiszer-feldolgozásból kiemelkedik a borfeldolgozás. Szolgáltatást nagyobb arányban végeznek a gazdaságok: a 10 ha-n aluliak kb. 4, az azon felüliek 10-12%-a. A szolgáltatások közül fontosabb a mezőgazdasági gépi szolgáltatás (kiemelt jelentőségét a gépesítési alfejezetben látjuk majd), a lovagoltatás és a szobakiadás. Nyugat-Dunántúlon a 100 ha feletti birtokkategória 12%-l kiemelkedik az élelmiszer-feldolgozás ottani 3,9%-s átlagából. A dél-alföldiek 100 ha-nál nagyobb gazdaságainak 22%-a végez szolgáltatást a nyugat-dunántúli hasonló kategória 12%-val szemben. Korcsoportonként és végzettség szerint nincs jelentősebb különbség az egyéb tevékenységben. Valamivel kiemelkedik az 50 év feletti (4,4%) és a felsőfokú végzettségű (7,1%) csoport az élelmiszer-feldolgozás átlagából. A közép- és felsőfokú végzettségűek szolgáltatási aránya 8-9 %, szemben az általános iskolát végzettek 4%-ával.

Az egyéni gazdaságok mezőgazdaságon kívüli tevékenységének alacsony aránya arra enged következtetni, hogy igen messze vagyunk még ezen a területen az EU által kitűzött és támogatott céltól, amely a vidéki tevékenységek diverzifikálására irányul a mezőgazdasági túltermelés leküzdése érdekében (Csete, 2005). E cél szerint kívánatos lenne a mezőgazdaság visszaszorítása és részben más tevékenységekkel való helyettesítése. Bár fejlődnek vidéken –különösen Dunántúlon – az egyéb tevékenységek, de legkevésbé az egyéni mezőgazdaságban. Helyes lenne átcsoportosítani a nálunk is túltermelést gerjesztő mezőgazdasági támogatások egy részét a mezőgazdasági üzemek egyéb tevékenységével kapcsolatos beruházások támogatására.

VII. A termékek értékesítése

A termékek értékesítésével kapcsolatban mindenekelőtt arra kerestünk választ, hogy mekkora a csak saját célra termelő és értékesítésre is termelő gazdaságok aránya. A 37. táblázat szerint jelentős arányban értékesít valamennyi általunk megfigyelt 613 gazdaság, még a legkisebbek is. Az értékesítési arány növekszik a birtoknagysággal. Összességében a gazdaságok 77,7%-a értékesít.

37. táblázat

Az értékesítő gazdaságok aránya (%)

Birtokkategória	Eladásra termelők
1-5 ha	66,5
5-10 ha	71,0
10-20 ha	79,0
20-50 ha	90,3
50-100 ha	93,9
100 ha felett	93,9
Összesen	77,7

A Dél-Alföldön 80 %, a Nyugat-Dunántúlon 76% az értékesítő gazdaságok aránya az összes gazdaságból. A Nyugat-Dunántúlon már az 1-5 ha-oknak is 72 %-a értékesít, míg a Dél-Alföldön csak 62%-a. Korcsoportok szerint nincsenek jelentős különbségek az értékesítők és nem értékesítők között. Ha iskolai végzettség szerint vizsgáljuk, az értékesítők aránya kb. 9%-al több a középiskolát végzettek, mint az általános iskolát végzettek között, viszont alig 1% különbség van a középiskolát és felsőfokú iskolát végzettek között az utóbbiak javára.

Vizsgáltuk azt is, hogy a gazdaságok milyen megoszlásban értékesítenek az egyes szervezetek számára (lásd a 38. táblát).

38. táblázat

Értékesítési irányok birtokkategóriánként (%)

Birtok- kategória	Felvásárló kereskedele- lemnek	Bolti kiskeres- kedelemnek	Áruházi élelmiszer- láncnak	Feldolgo- zóknak	Közvet-lenül fogyasz- tóknak	Integráló nagyüzemi gazdaság- nak	Össze- sen
1-5 ha	35,34	9,02	0,00	15,04	37,59	3,01	100,00
5-10 ha	39,06	7,81	1,56	29,69	18,75	3,13	100,00
10-20 ha	40,96	7,23	0,00	28,92	19,28	3,61	100,00
20-50 ha	46,58	0,00	0,00	28,77	17,81	6,85	100,00
50-100 ha	47,22	0,00	0,00	25,00	13,89	13,89	100,00
100 ha felett	22,22	16,67	0,00	27,78	22,22	11,11	100,00
Összesen	39,56	6,39	0,25	24,08	24,57	5,16	100,00

A legtöbb értékesítő (közel 40 %) a felvásárló kereskedelemnek értékesít a legnagyobb arányban. Kivétel a 100 ha-n felüli gazdaságkategória, amely megosztva a feldolgozóknak, közvetlenül a fogyasztóknak és a bolti kiskereskedelemnek értékesít nagyobb arányban. Egyedül a felvásárló kereskedelemnek történő értékesítés nő egyértelműen a birtoknagysággal a 100 ha-s kategóriáig, a többi értékesítési iránynál nem figyelhető meg ilyen tendencia. Viszonylag csekély a bolti kiskereskedelemnek történő közvetlen értékesítés: együttesen 6,4%-s arányú. Ebből is kiemelkedik 16,7%-s aránnyal a 100 ha-n felüli birtokkategória. A közvetlenül áruházláncnak

történő értékesítés aránya minimális. Jelentősebb viszont a feldolgozóknak (összességében 24,1%) és a közvetlenül fogyasztóknak (24,6%) történő értékesítés. A kisgazdaságok termelését integráló nagyüzemeknek a gazdaságok kb. 5%-a értékesít csak, de kiemelkedik az átlagból az 50-100 ha-s birtokkategória (közel 14%-l) és a 100 ha feletti (11%-l). Korábbi felmérésünkben nagyobb arányban kötöttek az egyéni gazdálkodók szerződést az integráló nagyüzemekkel: növényekre átlagosan 15, állatokra 10%-ban.

39. táblázat

Értékesítési irányok régióként

Birtok-kategória	Felvásárló kereskedelemnek	Bolti kiskereskedelemnek	Áruházi élelmiszerláncnak	Feldolgozóknak	Közvetlenül fogyasztóknak	Integráló nagyüzemi gazdaságnak	Összesen
Dél-Alföld	46,39	2,41	0,00	8,43	34,34	8,43	100,00
Nyugat-Dunántúl	34,85	9,13	0,41	34,85	17,84	2,90	100,00

A 39. táblázat szerint a Dél-Alföldön nagyobb a felvásárló kereskedelemnek történő értékesítés, mint a Nyugat-Dunántúlon (46% szemben 35 %-l) ugyancsak nagyobb a közvetlenül fogyasztóknak (34%, szemben 18%-l) és az integráló nagyüzemeknek (8 %, szemben 3 %-l) történő értékesítés. Nyugat-Dunántúlon viszont számottevőbb a feldolgozóknak (35%, szemben 8 %-l) történő értékesítés aránya az összes értékesítésből.

Megkérdeztük a gazdálkodókat, hogy értékesítenek-e **bioterméket**. A válaszokból az derült ki, hogy átlagosan mindössze 2,4%-uk értékesít ilyen termékeket. A legelső birtokkategóriában 0,6%-uk, az 5-10 ha-ban 5, a többiben kb. 3%-uk értékesít bioterméket.

Szerződéssel a gazdaságok közel fele értékesít (40. táblázat). Ez a biztonságos értékesítés gyengeségére utal. A termelési biztonsághoz jóval nagyobb arányban lenne szükség szerződéses kapcsolatokra. Nem vizsgáltuk, de közismert tény, hogy a szerződéses fegyelem is gyenge, a megkötött szerződéseket sem tartja be a termelők egy része, ha a vártnál kisebb termés másutt jobban értékesíthető. Ez a gyakorlat a felvásárlók szerződéses hajlandóságát is csökkenti.

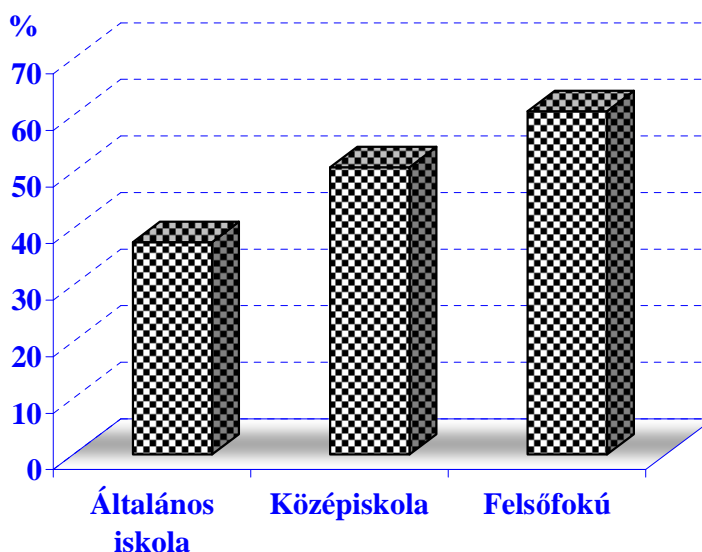
A szerződéssel értékesítők aránya

Birtokkategória	Szerződéssel értékesítők aránya %
1-5 ha	20,81
5-10 ha	41,12
10-20 ha	62,28
20-50 ha	70,80
50-100 ha	71,43
100 ha felett	87,88
Összesen	48,94

A szerződéses értékesítők aránya növekszik a birtoknagysággal. Az 1-5 ha-s birtokkategóriának csak 21%-a értékesít szerződéssel, a 100 ha felettinek már 88 %-a. Ez arra mutat, hogy a nagyobb gazdaságok jobban keresik az értékesítési biztonságot, mint a kisebbek és valószínűleg kereskedelmi kapcsolataik is jobbak. A szerződéses arányok mindkét régióban emelkednek a birtoknagysággal, de a Dél-Alföldön csak 46%, a Nyugat-Dunántúlon viszont 52 % az összes szerződéssel értékesítők aránya. A szerződéssel értékesítők aránya valamelyest nő korcsoportonként (9. ábra), de még inkább iskolai végzettség szerint. Az általános iskolát végzetteknek csak 38 %-a szerződik, a főiskolát végzetteknek viszont 61 %-a törekszik tudatosan a termelési biztonságra.

10. ábra

A szerződéssel értékesítők iskolai végzettség szerint

Az összes szerződők 83%-a köt állatokra és állati termékekre szerződést és 69 %-a szántóföldi növényekre.

Az 41. táblázat azt mutatja, hogy a szerződéssel értékesítő 300 gazdaság 340 szerződéskötése (egyesek több termék értékesítésére is szerződtek) hogyan oszlik meg a termékcsoportok között.

41. táblázat

A szerződések megoszlása

	Szántóföldi növények	Állatok, állati termékek	Zöldség	Gyümölcs	Szőlő, bor	Dísznövény	Összesen
Szerződéses értékesítések száma	196	114	14	8	7	1	340
Szerződéses értékesítések aránya	57,65	33,53	4,12	2,35	2,06	0,29	100,00

Legnagyobb a gabonaértékesítés szerződéses aránya, utána következik az állatoké, majd ezt csekély mértékkel követi a többi termék. A megoszlás arra mutat, hogy a kívánatosnál kisebb összes szerződéses kapcsolat zöme is a szántóföldi növényekre és az állatokra, állati termékekre összpontosul és minimális a többi termékre jutó szerződés. Ennek oka valószínűleg kétoldalú, nem csak a termelői szándék hiányzik, hanem a kereskedelmi szerveződés is gyenge a zöldség-, gyümölcs- és bor értékesítésben. A termelők nagyobb arányú értékesítési szövetkezése enyhíthetne a problémán, de mint látni fogjuk erre is csekély a hajlandóság.

VII.1. Szövetkezés

A szövetkezeteken keresztül értékesítők aránya meglehetősen kevés. A beszerző-értékesítő szövetkezeteknek a megkérdezett 613 gazdának mindössze 11, a feldolgozó szövetkezeteknek 3 és az egyéb szövetkezeteknek (ezek között TÉSZ, különböző szakszövetkezetek, öntözési-, gép-, és termelő- szövetkezetek vannak) 6%-a tagja (42. táblázat).

A szövetkezeti tagok száma és aránya

Birtokkategória	Beszerző-értékesítő szövetkezeti tagság		Feldolgozó szövetkezeti tagság		Egyéb szövetkezeti tagság	
	Tagok száma	Aránya %	Tagok száma	Aránya %	Tagok száma	Aránya %
1-5 ha	10	5,08	5	2,54	7	3,55
5-10 ha	13	12,15	8	7,48	8	7,48
10-20 ha	14	12,28	4	3,51	5	4,39
20-50 ha	13	11,50	1	0,88	13	11,50
50-100 ha	8	16,33	1	2,04	1	2,04
100 ha felett	9	27,27	-	-	3	9,09
Összesen	67	10,93	19	3,10	37	6,04

A beszerző- értékesítő szövetkezeti tagok száma legkevesebb a legalsó birtokkategóriában. Az 50 ha-s kategóriától növekszik a tagsági arány és a 100 ha feletti birtokkal rendelkezőknek már 27 %-a tagja valamely beszerző-értékesítő szövetkezetnek. Ez is a nagyobb birtokosok tudatosabb értékesítési tevékenységét jelzi. A feldolgozó és egyéb szövetkezetek csekély aránya nem mutat birtokkategóriánként jellemző tendenciát.

A Dél-Alföldön általában nagyobb a beszerző-értékesítő szövetkezeti tagok aránya (13%), mint a Nyugat-Dunántúlon (közel 9%) A Dél-Alföldön az egyéb szövetkezeti tagság is nagyobb arányú -17%-, mint a Nyugat-Dunántúlon, ahol mindössze 2,6%. A beszerző-értékesítő szövetkezetek tagsági arányának növekedése az 50 ha-n felüli birtokkategóriában mindkét régióban megfigyelhető.

VIII. Eszközellátottság

A magángazdaságok eszközellátottsága tekintetében az öntözhető terület nagyságát, a műtrágya felhasználást, az épületekkel, építményekkel való ellátottságot és a gépesítettséget vizsgáltuk.

VIII. 1. Öntözés

Az öntözhető területet az arra a kérdésre válaszolókra vonatkoztatva és a birtokkategóriánkénti összes művelt terület százalékában mutatjuk (43. táblázat).

Öntözhető terület birtokkategóriánként

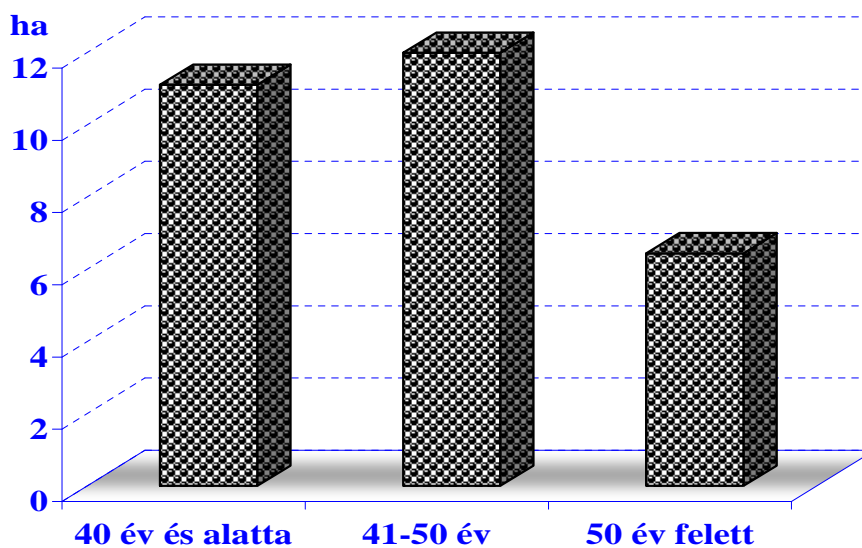
Birtokkategória	Válaszolók száma	Öntözhető terület (ha)		Öntözhető terület aránya az összes területből %
		Átlag a válaszadókra vonatkoztatva	Összesen	
1-5 ha	47	1,92	90,03	15,27
5-10 ha	22	3,05	67,00	8,35
10-20 ha	23	6,22	143,00	8,59
20-50 ha	21	13,86	291,00	8,22
50-100 ha	8	28,13	225,00	6,56
100 ha felett	6	53,50	321,00	4,56
Összesen	127	8,95	1137,03	6,66

A kérdésre nyilvánvalóan azok válaszoltak, akiknek öntözhető területük van. Az ö birtokkategóriánkénti öntözhető területük egyértelműen növekvő a birtoknagysággal. Az összes művelt területből számított arány viszont a felső birtokkategóriák felé csökkenő. A 613 gazdaság összes területéből mindössze 6,7 % öntözhető. A Dél-alföldön 7,6 % az öntözhető terület aránya, a Nyugat-Dunántúlon viszont csak 5,8%. A különbség azzal magyarázható, hogy a Nyugat-Dunántúl csapadékosabb. Az öntözhető területi arány, azonban mindkét régióban kevés ahhoz, hogy szárazabb években megfelelő terméshozamok legyenek elérhetők.

Az öntözhető terület gazdaságonkénti átlaga kor szerint (11. ábra) legalacsonyabb az 50 év feletti korcsoportban és az iskolai végzettség szerint (12. ábra) növekvő tendenciájú.

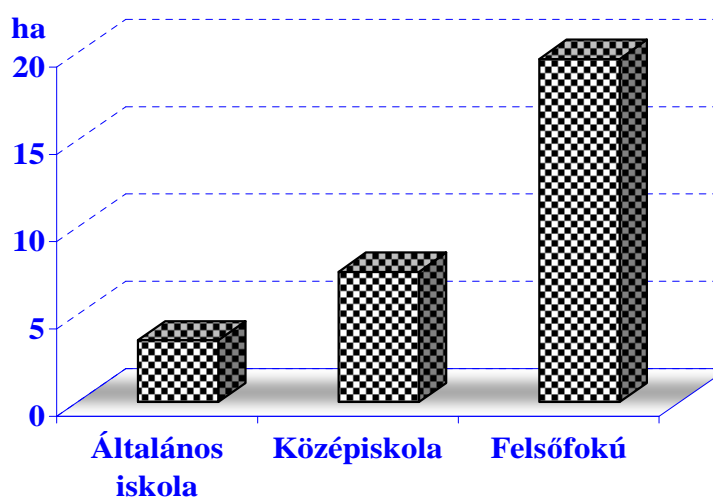
11. ábra

Az öntözhető terület átlaga a gazdálkodók kora szerint

12. ábra

Az öntözhető terület átlaga a gazdálkodók iskolai végzettsége szerint

VIII. 2. Műtrágyafelhasználás

A terméshozamokat Magyarországon elsősorban a műtrágya felhasználás befolyásolja. A

műtrágya felhasználást az 44. táblázat mutatja 489 válaszóra vonatkoztatva..

44. táblázat

Átlagos műtrágya-felhasználás

Birtokkategória	Műtrágyafelhasználás kg/hektár
1-5 ha	212,84
5-10 ha	201,21
10-20 ha	211,78
20-50 ha	247,92
50-100 ha	292,21
100 ha felett	286,07
Összesen	228,89

Az 1 ha-ra jutó műtrágya-felhasználás a 20 ha-s birtokkategóriától kezd emelkedni és 50 ha-n felül közelít a 300 kg-hoz. A válaszolók szerint a Dél-Alföldön magasabb (271 kg/ha) a műtrágya-felhasználás átlaga, mint a Nyugat-Dunántúlon (192kg/ha) és az előbbi régióban a felső birtokkategóriákban 330 és 340 kg/ha. Békés megyében a legmagasabb – 280 kg/ha – az átlagos műtrágya adag.

VIII. 3. A gazdaságok épületekkel való ellátottsága

Az épületekre vonatkozóan értékelhető válaszokat az állatférőhelyekre, górékra, raktárakra, magtárakra, kaptunk. Az alábbi adatok a válaszadók által közölt adatok átlagai (45. és 46. táblázat).

45. táblázat

Egy gazdaságra jutó állatférőhelyek a férőhellyel rendelkező gazdaságokban

Birtok- kategória	Szarvasmarha és lóistálló			Sertésól			Baromfiól			Juhakol		
	db	m ²	férő- hely	db	m ²	férő- hely	db	m ²	férő- hely	db	m ²	férő- hely
1-5 ha	1,05	35,68	5,30	2,27	32,97	20,08	1,22	19,06	149,02	1,33	50,00	11,00
5-10 ha	1,13	60,57	13,05	2,59	32,93	23,36	1,51	91,88	407,17	1,00	75,67	4,50
10-20 ha	1,19	80,27	18,17	2,84	57,18	26,24	1,44	146,31	44,75	1,00	132,50	90,00
20-50 ha	1,27	121,36	19,29	2,27	73,86	51,39	1,15	34,25	84,13	1,50	81,17	85,00
50-100 ha	1,56	147,50	45,17	2,36	84,68	69,00	1,11	212,78	547,50	2,00	400,00	n.v.
100 ha felett	2,36	338,80	210,60	1,67	86,00	95,13	1,00	15,00	56,67	2,00	900,00	100,00
Összesen	1,25	144,97	25,82	2,41	50,17	33,80	1,31	68,95	230,95	1,33	155,53	48,88

n.v. nincs válasz

A férőhelyek száma nagyjából követi az állatlétszámot és terjedelme a birtokok nagyságával emelkedik.

46. táblázat

Tárolók a tárolókkal rendelkező gazdaságokban

Birtokkategória	Góré			Raktár, magtár		
	db	m ²	kapacitás q	db	m ²	kapacitás q
1-5 ha	1,07	15,31	96,88	1,15	46,62	145,00
5-10 ha	1,04	21,67	46,67	1,16	46,50	131,81
10-20 ha	1,07	17,00	128,75	1,34	89,68	424,12
20-50 ha	1,20	25,94	124,33	1,30	130,13	592,89
50-100 ha	1,75	33,75	200,00	1,11	436,15	2052,67
100 ha felett	1,50	30,00	150,00	1,13	615,43	6858,33
Összesen	1,10	19,43	92,93	1,21	198,07	939,88

A górék nagyságánál és kapacitásánál némileg ingadozó a birtokkategóriánkénti emelkedés, a raktáraknál, magtáraknál viszont egyértelmű.

VIII. 4. A gazdaságok gépesítettsége

A gazdaságok gépellátottságára vonatkozóan a traktorokra, kombájnokra, teher-és személygépkocsikra kérdeztünk rá. A személygépkocsikat azért vontuk be a kérdések közé, mert az egyéni gazdaságokban jórészt azok is gazdasági – többek között teherszállítási – célokat szolgálnak. A gépellátottságot kétféleképpen mutatjuk be, az összes felmért gazdaságra és a válaszadókra vetítve. Az összes gazdaságra vetített gépellátottságot a 47. és 48. táblázat mutatja.

47. táblázat

Egy gazdaságra és 100 ha-ra jutó gépellátottság a 613 gazdaságban

Birtok- kate-gória	Kéttenge- lyes traktor 8kW-os és alatti (db)		Kéttenge- lyes traktor 8kW feletti (db)		Kéttengelyes traktor összesen		Kombájn (db)		Teher- gépkocsi (db)		Személy- gépkocsi (db)	
	1 gazdaságra	100 ha-ra	1 gazdaságra	100 ha-ra	1 gazdaságra	100 ha-ra	1 gazdaságra	100 ha-ra	1 gazdaságra	100 ha-ra	1 gazdaságra	100 ha-ra
1-5 ha	0,16	5,43	0,18	5,94	0,34	11,37	0,03	0,85	0,14	4,75	0,64	21,38
5-10 ha	0,24	3,24	0,33	4,36	0,57	7,61	0,05	0,62	0,07	0,87	0,70	9,35
10-20 ha	0,27	1,86	0,61	4,21	0,89	6,07	0,05	0,36	0,14	0,96	0,75	5,17
20-50 ha	0,21	0,68	1,03	3,28	1,24	3,95	0,15	0,48	0,19	0,62	0,99	3,16
50-100 ha	0,16	0,23	1,88	2,68	2,04	2,92	0,41	0,58	0,24	0,35	0,92	1,31
100 ha felett	1,09	0,51	1,67	0,78	2,76	1,29	0,97	0,45	0,39	0,18	1,15	0,54
Összesen	0,26	0,92	0,66	2,36	0,91	3,28	0,14	0,50	0,16	0,57	0,79	2,82

Az egy gazdaságra jutó gépellátottság meglehetősen alacsony. Külön-külön sem a kisebb, sem a nagyobb traktorokból nem jut átlagosan egy egész egy gazdaságra. Ha összevonjuk a kisebb és nagyobb teljesítményű traktorokat, akkor is csak a 20 ha-n felüli gazdaságokban van egy, ill. egynél több traktor. Mint az várható volt, nagyobb traktorokkal a nagyobb gazdaságok vannak jobban ellátva. Kombájnokból csak a 100 ha-n felüli birtokokon mutatkozik átlagosan közel 1 db egy gazdaságra jutóan, másutt mindenütt egynél kisebb az érték. Hasonlóan 1 alatti az egy gazdaságra jutó tehergépkocsik száma. Személygépkocsikból viszont jobb az ellátottság. A 100 ha-ra jutó gépek száma általában csökken a birtoknagysággal, jelezve a nagyobb területen történő jobb kihasználtságot.

Ha csak az erre a kérdésre választ adókra vonatkoztatjuk a gépellátottságot, akkor a 47. táblázatban szereplőknél jóval magasabb értékeket kapunk (lásd a 48. táblázatot).

Gépellátottság a válaszadó gazdaságokban

Birtokkategória	Kéttengelyes traktor 8kW-os és alatti (db)		Kéttengelyes traktor 8kW feletti (db)		Kéttengelyes traktor összesen		Kombájn (db)		Tehergépkesi (db)		Személygépkesi (db)	
	1 gazdaságra	100 ha-ra	1 gazdaságra	100 ha-ra	1 gazdaságra	100 ha-ra	1 gazdaságra	100 ha-ra	1 gazdaságra	100 ha-ra	1 gazdaságra	100 ha-ra
1-5 ha	1,10	34,97	1,03	31,08	1,10	33,43	1,25	34,48	1,12	34,91	1,10	35,98
5-10 ha	1,13	14,22	1,17	14,73	1,20	15,14	1,00	12,47	1,00	13,81	1,19	15,86
10-20 ha	1,19	7,94	1,25	8,29	1,33	8,89	1,20	7,69	1,14	7,75	1,19	8,18
20-50 ha	1,26	4,32	1,41	4,55	1,47	4,74	1,00	3,07	1,16	3,60	1,30	4,05
50-100 ha	1,14	1,53	2,00	2,85	2,13	3,05	1,11	1,50	1,33	1,95	1,29	1,77
100 ha felett	2,25	0,96	2,39	1,03	2,94	1,34	1,45	0,61	1,44	0,86	1,58	0,72
Összesen	1,31	2,86	1,49	3,28	1,55	3,79	1,20	1,17	1,18	3,18	1,22	3,88

A válaszoló – azaz nyilvánvalóan a gépekkel rendelkező – gazdaságokban már a kis területűeknél is 1-nél több traktor, kombájn, teher- és személygépkesi jut egy gazdaságra, az 50 ha-n felüliekben pedig 2-nél is több traktor. 100ha-ra átlagosan 3,8 kéttengelyes traktor, 1,2 kombájn, 3,2 teherautó és 3,9 személygépkesi jut. A 100 ha-ra jutó gépek száma itt is erősen csökken a birtoknagysággal.

Számításaink szerint a megfigyelt két régió gépellátottsága közel azonos. Megyék szerint vizsgálva: Vas megye rendelkezik a legtöbb traktorral 100 ha-ra jutóan (5,24 db-l az összes és 6,57 db-l a válaszadó gazdaságok átlagában), utána következik Csongrád 4,52 és 5,06, majd Bács-Kiskun 3,60 és 3,92 majd Győr-Moson-Sopron 2,94 és 3,43 db-l megfelelően. A 100 ha-ra jutó kombájn ellátottságot megyénként is 1 alatti törtszámok fejezik ki az összes gazdaságra vonatkozóan. A válaszadó gazdaságokra jutóan szintén Vas megye áll az élen 2,80 db/100 ha kombájnnal, ezt követi Bács-Kiskun 1,42, majd Csongrád 1,38 és Győr-Moson-Sopron 1,05 db-l.

A Magyarország Mezőgazdasága a 2000. Évben KSH kiadvány szerint az egyéni gazdaságokban a Dél-Alföldön 3,9 traktor és 0,23 db kombájn jut 100 ha-ra, a Nyugat-Dunántúlon pedig 6,95 és 0,57 megfelelően az ilyen gépekkel rendelkező gazdaságokban. Az összes egyéni gazdaság vonatkozásában a megfelelő számok: 4,2 és 0,28.

Érdekes lehet néhány európai ország műtrágya-felhasználásának, hozamainak és traktorállományának összehasonlítása (49. táblázat).

49. táblázat

A GDP, birtoknagyság, gabonahozam, traktorállomány és műtrágya-felhasználás az egyes európai országokban

Ország	GDP/fő \$ vásárlóerő paritásban 2000-ben	Átlagos birtoknagyság ha 2000-ben	Gabona- hozam* t/ha 2001- ben	Műtrágya felhasználás kg/ha** 2001-ben	Traktor****/100ha** 2001-ben
Albánia	3328	..	3,03	26,8	1,1
Ausztria	27865	17,0	5,87	148,1	22,2
Belgium	25916	22,6	8,22	334,9	12,0
Bulgária	5867	..	2,90	43,2	0,5
Cseh Köztársaság	13668	*****66,9	4,51	119,2	2,9
Dánia	28144	45,7	6,12	134,2	5,3
Észtország	9599	*****21,6	2,04	42,6	8,0
Egyesült Királyság	***25322	67,7	6,29	327,9	8,8
Finnország	25359	..	3,16	135,1	8,8
Franciaország	25291	42,0	6,74	213,3	6,5
Görögország	16075	4,4	3,63	111,9	6,5
Hollandia	26982	20,0	7,27	443,5	15,8
Írország	28035	31,4	7,63	562,2	15,9
Lengyelország	10174	*****7,0	3,06	110,0	9,2
Lettország	7527	11,8	2,05	35,0	3,0
Litvánia	8654	*****9,1	2,56	54,2	3,4
Magyarország	11879	*****5,6	4,88	94,5	2,4
Németország	24851	36,3	7,05	217,4	8,5
Olaszország	24682	6,1	4,85	128,1	14,9
Portugália	17150	9,3	2,63	76,9	6,3
Románia	5677	..	3,03	37,2	1,7
Spanyolország	20317	20,3	2,81	122,3	4,9
Svédország	26576	37,8	4,59	98,5	6,1
Szlovákia	10657	30,4	4,09	74,5	1,5
Szlovénia	17240	5,6	4,75	357,0	55,6

Források: Nemzetközi Statisztikai évkönyv, 2004. KSH Budapest,
Agriculture in the European Union. Statistical and Economic Information 2004. Eurostat,
FAO 2004 FAOSTAT on-line statistical service. Rome: FAO electronic Database.

.. nincs adat

* valamennyi gabona, a zöldtakarmányként felhasznált kivételével

**mezőgazdasági terület

***Nagy-Britannia

****kerti traktor nélkül

*****2003

A 49. táblázat országos átlagokat tüntet fel. Eszerint a műtrágya-felhasználás pozitív összefüggést mutat mind a gabona hozamokkal, mind az egy főre jutó GDP-l. Azonos vagy közel

azonos GDP/fő esetén is jelentős különbségek lehetnek azonban a hozamokban az éghajlattól, talajadottságoktól, a termesztett gabonáktól és fajtáiktól, művelési módtól, stb. függően. Ugyancsak eltérések lehetnek azonos vagy közel azonos GDP/fő esetén a műtrágya-felhasználásban is, többek között a felhasznált szerves trágya mennyiségétől függően (pl. Dánia és Hollandia nagyarányú felhasználása), vagy a környezetvédelmi szabályok, ill. környezetvédelmi tudatosság következtében (Hollandia néhány évvel ezelőtt pl. még közel kétszerannyi műtrágya adagokkal termelt, mint a jelen táblázatban szereplő). Magyarország 94,5kg/ha műtrágya adagja meglepően alacsonynak tűnik más KSH adatokhoz képest (az adatokat a nemzeti statisztikák közlik a nemzetközi statisztikák számára). A Magyarország Mezőgazdasága 2003 II. kötet országos átlagként 369, az egyéni gazdaságokban 349, a Dél Alföldön 330, a Nyugat-Dunántúlon 435 kg/ha műtrágya felhasználást tüntet fel.

A traktorállomány ugyancsak pozitív összefüggésben áll a GDP/fő nagyságával. Itt a területre jutó különbségek elsősorban a birtoknagyságoktól és az alkalmazott traktorok teljesítményétől függnnek azonos vagy közel azonos GDP/fő esetén. Minél kisebbek a birtokok, annál több traktorra van rendszerint szükség területegységre számítva, ha minden vagy legtöbb birtokos saját traktort tart. Ugyanakkor a nagyobb teljesítményű traktorokból kevesebbre lehet szükség. A volt szocialista országokban – így pl. Magyarországon – a nagyüzemek, ill. a kisüzemek nagyüzemektől örökölt gépállománya általában nagy teljesítményű, ezért viszonylag kisebb létszámú.

A gépi szolgáltatások kiegészíthetik a saját gépek teljesítményét A nagyüzemekből egyéni tulajdonba került ill. újonnan vásárolt gépekkel ma is sokan végeznek gépi szolgáltatásokat. Különösen a kisebb gazdaságok között található több olyan, amely extenzív gazdálkodást folytatva megművelteti a földjét, nem is annyira az elérhető jövedelem, mint inkább a kultúrállapot fenntartása érdekében. Ezek a gazdálkodók azok, akik magasabb földárakra várva takarékbetétnek tekintik a földet. De újabban, az EU tagságnak köszönhetően, a földalapú támogatással és a gabona ártámogatással bizonyos jövedelemhez is jutnak. Az általunk kérdezett gazdaságok meglehetősen nagy arányban vesznek igénybe gépi szolgáltatásokat (lásd az 50. táblát és 13. ábrát).

50. táblázat

Gépi szolgáltatás igénybevétele a gazdálkodók %-ában

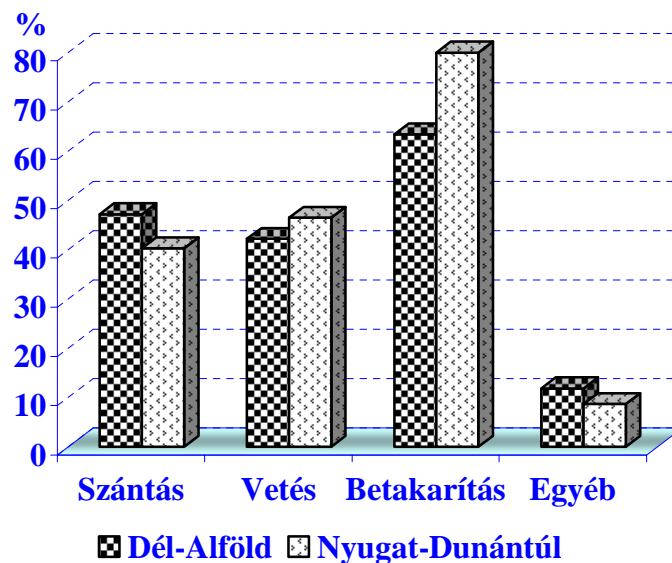
Birtokkategória	Szántásra	Vetésre	Betakarításra	Egyébre
1-5 ha	62,9	60,9	71,1	11,2
5-10 ha	61,7	57,9	77,6	12,1
10-20 ha	37,7	41,2	82,5	13,2
20-50 ha	24,8	31,0	77,9	8,0
50-100 ha	2,0	6,1	53,1	2,0
100 ha felett	18,2	15,2	27,3	9,1
Összesen	43,7	44,4	71,8	10,3

Gépi szolgáltatást a megkérdezett gazdálkodók közel fele vesz igénybe szántás-vetéshez, a betakarításhoz kb. 72%-a (utóbbi is a saját kombájn hiányára mutat), egyéb munkákra 10%-a. A kisebb gazdaságok nagyobb, a nagyobbak kisebb arányban vesznek igénybe a szolgáltatásokat (a

szántás, vetés kérdésre kevesen válaszoltak az 50-100 ha-s kategóriában, az alacsony értékek ennek lehetnek a következményei). A viszonylag alacsony saját gépállomány ily módon a viszonylag nagyarányú gépi szolgáltatással együtt értelmezhető helyesen.

13. ábra

Gépi szolgáltatás igénybevétele a gazdálkodók %-ában régióként

A Dél-Alföldön többen vettek igénybe gépi szolgáltatást a szántáshoz és az egyéb tevékenységekhez mint a Nyugat-Dunántúlon. A vetés és betakarítás tekintetében, azonban fordított volt a helyzet.

IX. Hitelfelvétel

Felmérésünk szerint viszonylag kevés gazdálkodó vesz igénybe hitelt. Az elmúlt 3 évre vonatkozó különböző hitelek felvételére irányuló kérdéseinkre válaszolókat tekintettük olyanoknak, mint akik az illető hitelt – vagy hiteleket – felvették és ezeket viszonyítottuk az összegséghez. A hitelek igénybevevők arányát az összes kérdezett gazdálkodóhoz viszonyítva a 51. táblázat mutatja.

**A gazdálkodók közül hitelek igénybevevők aránya
(%)**

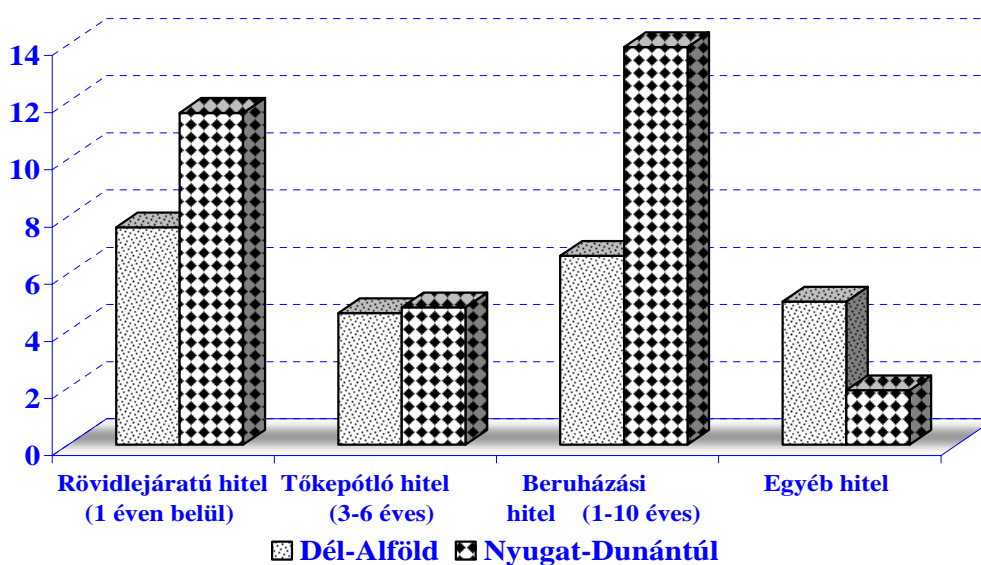
Birtokkategorí a	Rövid lejáratú hitel (1 éven belüli)	Tőkepótló hitel* (3-6 éves)	Beruházási hitel (1-10 éves)	Gazdahitel**	Egyéb hitel
1-5 ha	5,6	3,0	0,5	0,5	1,5
5-10 ha	2,8	1,9	1,9	1,9	0,0
10-20 ha	4,4	5,3	4,4	4,4	4,4
20-50 ha	16,8	4,4	20,4	11,5	2,7
50-100 ha	20,4	8,2	40,8	8,2	12,2
100 ha felett	33,3	18,2	36,4	12,1	12,1
Összesen	9,6	4,7	10,3	4,7	3,4

*Éven túli forgóeszköz hitel

**A területalapú EU támogatás előfinanszírozását szolgálta

A gazdálkodók legnagyobb része folyó termelésének fedezésére vett fel hitelt. Erre szolgáltak a rövidlejáratú hitelek (ezeken belül közraktározásra alig vettek fel hitelt), amelyeket az összes gazdálkodók mintegy 10%-a, a tőkepótló hitelek - amelyeket kb. 5%-a-, és lényegében az EU támogatást megelőlegező gazdahitel is, amelyet szintén kb. 5% vett igénybe. Beruházási hitelt az összes kérdezett gazdálkodók közül kevés, mintegy 10% vett fel. Mind a folyó termelést szolgáló hitelek, mind a beruházási hitelek nagyobb részét a 20 ha-n felüli birtokosok vették igénybe és legtöbbit a 100 ha-n felüliek. A dél-alföldiek kisebb arányban, a nyugat-dunántúliak nagyobb arányban vettek fel hiteleket (lásd a 14. ábrát).

A birtokosok közül hiteleket igénybevevők aránya régióként

A hitelfajták megoszlását az 52. táblázat mutatja.

52. táblázat

A hitelfajták megoszlása

Birtokkategória	Rövid lejáratú hitel (1 éven belüli)	Tőkepótló hitel (3-6 éves)	Beruházási hitel (1-10 éves)	Gazdahitel	Egyéb hitel	Összesen
1-5 ha	50,0	27,3	4,5	4,5	13,6	100,0
5-10 ha	33,3	22,2	22,2	22,2	0,0	100,0
10-20 ha	19,2	23,1	19,2	19,2	19,2	100,0
20-50 ha	30,2	7,9	36,5	20,6	4,8	100,0
50-100 ha	22,7	9,1	45,5	9,1	13,6	100,0
100 ha felett	29,7	16,2	32,4	10,8	10,8	100,0
Összesen	29,4	14,4	31,3	14,4	10,4	100,0

A hitelfajták megoszlása is azt mutatja, hogy a folyó termelés célját szolgáló hitelfajták dominálnak. A rövidlejáratú hitelek mintegy 29%-l, a tőkepótló hitelek és a gazdahitel 14-14 %-l. szerepelnek az összes felvett hitelek között. A beruházási hitel alig 1/3-t teszi ki az összes hitelfelvételnek. A kisebb gazdaságok nagyobb arányban vettek fel folyó termelést szolgáló

hiteleket, a beruházási hitelek részaránya viszont a 20 ha-n felülieknél jelentősebb.

A hitelfajták régiónkénti megoszlását a 53. táblázat mutatja.

53. táblázat

A hitelfajták megoszlása régióként

Régió	Rövid lejáratú hitel (1 éven belüli)	Tőkepótló hitel (3-6 éves)	Beruházási hitel (1-10 éves)	Gazdahitel	Egyéb hitel	Összesen
Dél-Alföld	28,4	17,3	24,7	11,1	18,5	100,0
Nyugat-Dunántúl	30,0	12,5	35,8	16,7	5,0	100,0

Nyugat-Dunántúlon nagyobb a rövidlejáratú hitelek, a beruházási hitelek és a gazdahitelek aránya, mint a Dél-Alföldön.

Vizsgáltuk a hitelfelvételt felhasználási célok szerint is, azaz, hogy az egyes birtokkategóriákból milyen hányadban vettek fel hitelt az egyes célokra. (54. táblázat).

54. táblázat

Az egyes birtokkategóriákból a különböző célokra hitelt felvevők aránya

Birtok-kategória	Föld-vásárlásra	Épület-re	Ebből állatférő-helyre	Ebből tároló-ra	Állat-vásárlásra	Anyag-vásárlás-ra	Gép-vásárlás-ra	Ültetvény-telelepipítésre	Egyéb célra
1-5 ha	2,54	0,51	-	-	1,02	3,05	1,52	1,52	0,51
5-10 ha	2,80	1,87	0,93	0,93	9,35	1,87	0,93	-	-
10-20 ha	0,88	1,75	-	1,75	2,63	0,88	3,51	-	3,51
20-50 ha	3,54	10,62	2,65	3,54	11,50	14,16	11,50	2,65	0,88
50-100 ha	6,12	28,57	20,41	2,04	38,78	16,33	51,02	4,08	10,20
100 ha felett	24,24	9,09	3,03	3,03	-	15,15	48,48	-	3,03
Összesen	3,92	5,55	2,45	1,47	7,67	6,20	10,11	1,31	1,96

Az 54. táblázatból is megállapítható, hogy a kisebb birtokosok alig vettek fel hitelt. Az 5-10 ha-s gazdaságoknak 9%-a állatvásárlásra vett fel hitelt, egyébként 0-3% a hitelfelvételi arányuk. A legnagyobb hitelfelvevők az 50 ha-n felüli gazdaságok. Az 50-100 ha közöttiek közül mintegy 50% vett fel gépvásárlásra, 39% állatvásárlásra, 11% épületre hitelt. A 100 ha-n felüliek közül szintén mintegy 50% vett fel gépvásárlásra, és 24% földvásárlásra hitelt. A legtöbb hitelfelvevő birtokos sorrendben gépvásárlásra, majd állatvásárlásra, anyagvásárlásra, épületre, ebből állatférőhelyre, majd földvásárlásra vett fel hitelt. A hitelfelvevők aránya a célok szerint is nagyobb a Nyugat-Dunántúlon, mint a Dél-Alföldön.

A hitelfelvétel az 55. táblázat szerint oszlott meg.

A hitelfelvétel felhasználási céljainak megoszlása

Birtokkategoría	Földvásárlásra	Épületre	Állatvásárlásra	Anyagvásárlásra	Gépvásárlásra	Ültetvénytelepítésre	Öntözésre	Meliorációra	Élelmiszerfeldolgozásra	Egyéb célra	Összesen
1-5 ha	23,81	4,76	9,52	28,57	14,29	14,29	-	-	-	4,76	100,00
5-10 ha	15,79	0,53	52,63	10,53	5,26	-	5,26	-	-	-	100,00
10-20 ha	6,67	3,33	20,00	6,67	26,67	-	-	-	-	26,67	100,00
20-50 ha	6,25	8,75	20,31	25,00	20,31	4,69	1,56	1,56	-	1,56	100,00
50-100 ha	3,95	8,42	25,00	10,53	32,89	2,63	-	-	-	6,58	100,00
100 ha felett	24,24	9,09	-	15,15	48,48	-	-	-	-	3,03	100,00
Összesen	10,53	4,91	20,61	16,67	27,19	3,51	0,88	0,44	0,00	5,26	100,00

A hitelfelvetelekből legnagyobb a gép, anyag, és földvásárlás aránya. Magas az 1-10 ha-s gazdaságok földvásárlási hitelfelvételi aránya a csekély összes hitelfelvételükből, de jelentős a 100 ha-n felülieké is. Ez a már említett birtoknagyobbítási szándék irányába mutat. Gépvásárlásra főként a nagyobb, 20 ha-n felüli gazdaságok vettek fel tekintélyesebb arányban hiteleket. Az állatvásárlásra és építkezésre felvett hitelek megoszlási aránya viszont a 20 ha-n aluli gazdaságokban jelentősebb. A válaszok szerint élelmiszer-feldolgozásra nem vettek fel hitelt. Ez is a mezőgazdaságon kívüli tevékenység csekély jelentőségére utal.

X. A támogatások igénybevétele

Az adatfelvételt megelőző 3 év támogatásainak igénybevétele a birtokkategóriánkénti összességéből az 56. és 57. tábla szerint alakult.

56. táblázat

A gazdálkodók közül támogatásokat igénybevevők aránya

Birtokkategória	Föld-alapú támogatás	Kamattámogatás	Anyagvásárlásra támogatás	Export támogatás	Környezetvédelmi támogatás	Regionális fejlesztési támogatás	Térségfejlesztési támogatás	Öntözési támogatás	Meliorációs támogatás	Ültetvénytelepítési támogatás	Fejlesztési támogatás	Egyéb támogatás
1-5 ha	27,92	1,02	2,03	-	-	1,52	1,02	0,51	-	1,52	5,08	5,58
5-10 ha	48,60	0,93	3,74	-	-	1,87	-	-	-	0,93	3,74	22,43
10-20 ha	71,93	7,02	2,63	0,88	0,88	0,88	0,88	0,88	0,88	2,63	17,54	26,32
20-50 ha	83,19	23,01	7,08	2,65	0,88	-	0,88	0,88	-	2,65	33,63	21,24
50-100 ha	87,76	32,65	10,20	-	-	-	2,04	-	-	-	61,22	14,29
100 ha felett	81,82	45,45	12,12	-	6,06	3,03	-	-	-	3,03	48,48	24,24
Összesen	57,59	11,09	4,57	0,65	0,65	1,14	0,82	0,49	0,16	1,79	19,25	16,97

57. táblázat

A fejlesztési támogatások közül támogatásokat igénybevevő gazdálkodók aránya

Birtok-kategória	Gépvásárlási támogatás	Állattenyésztési támogatás	Épület-beruházási támogatás	Ebből állatfőőhelyre beruházás	Ebből tárolóra beruházás	Ebből tüvegárra beruházás	Ebből fóliára beruházás
1-5 ha	1,02	1,52	1,52	0,51	0,51	0,51	0,51
5-10 ha	1,87	1,87	0,93	-	-	-	-
10-20 ha	10,53	7,89	3,51	1,75	1,75	-	-
20-50 ha	12,39	13,27	7,96	1,77	3,54	0,88	0,88
50-100 ha	44,90	6,12	20,41	-	6,12	-	-
100 ha felett	39,39	3,03	15,15	3,03	6,06	-	3,03
Összesen	10,60	5,38	5,22	0,98	1,96	0,33	0,49

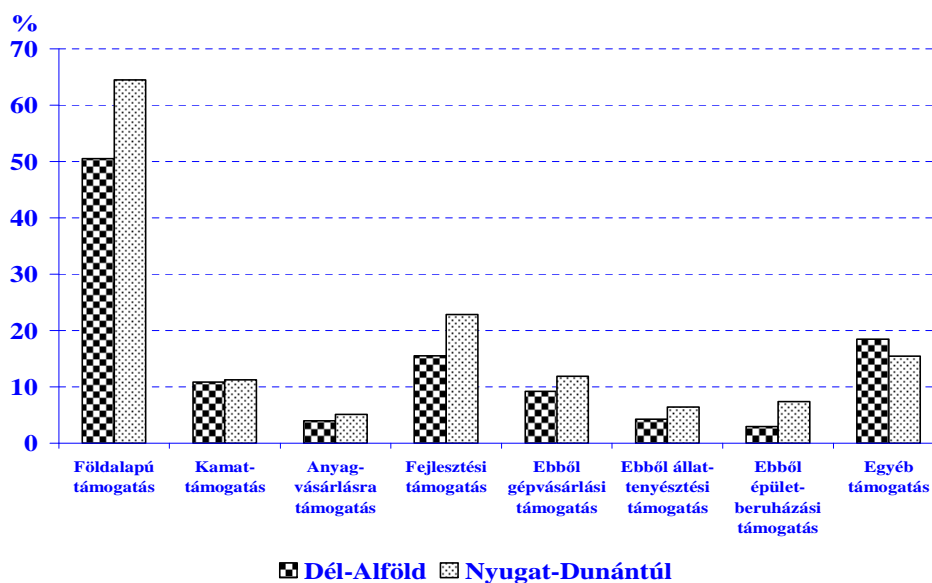
A legjelentősebb támogatásokat – földalapú támogatás, kamattámogatás, fejlesztési és ezen belül gépvásárlási támogatás – a hitelekhez hasonlóan ugyancsak a nagyobb birtokosok vették jóval nagyobb arányban igénybe, mint a kisebbek. Összességében a birtokosok legnagyobb aránya földalapú támogatásban, majd fejlesztési, gépvásárlási, kamattámogatásban és meg nem határozott egyéb támogatásokban részesült. Kevesen kaptak export-, környezetvédelmi,

regionális fejlesztési, térségfejlesztési támogatást, továbbá állatférőhelyekre, tárolóra, üvegházra, fóliára, öntözésre, meliorációra és ültetvénytelepítésre nyújtott támogatást.

A 15. ábra a kapott főbb támogatások régiónkénti igénybevételét mutatja.

15. ábra

A gazdálkodók közül a jelentősebb támogatásokat igénybevevők aránya régióként

A támogatások igénybevétele általában nagyobb volt a Nyugat-Dunántúlon, mint a Dél-Alföldön.

Az igénybevett támogatások megoszlását a 58. táblázat mutatja.

58. táblázat

Az igénybevett támogatások megoszlása

Birtok-kategória	Földalapú támogatás	Kamat-támogatás	Anyagvásárlásra támogatás	Export-támogatás	Környezetvédelmi támogatás	Regionális fejlesztési támogatás	Térségfejlesztési támogatás	Fejlesztési támogatás	Egyéb támogatás	Összesen
1-5 ha	61,11	2,22	4,44	-	-	3,33	2,22	14,44	12,22	100,00
5-10 ha	58,43	1,12	4,49	-	-	2,25	-	6,74	26,97	100,00
10-20 ha	50,93	4,97	1,86	0,62	0,62	0,62	0,62	21,12	18,63	100,00
20-50 ha	47,00	13,00	4,00	1,50	0,50	-	0,50	21,50	12,00	100,00
50-100 ha	39,81	14,81	4,63	-	-	-	0,93	33,33	6,48	100,00
100 ha felett	34,62	19,23	5,13	-	2,56	1,28	-	26,92	10,26	100,00
Összesen	48,62	9,37	3,86	0,55	0,55	0,96	0,69	21,07	14,33	100,00

A támogatások megoszlása is azt jelzi, hogy a támogatások közül a legjelentősebb a földalapú támogatás, amely a támogatások több, mint a felét teszi ki, messze mögötte következik a fejlesztési támogatás 15%-l, majd az egyéb támogatások csoportja mintegy 15, a kamattámogatás 10 és az anyagvásárlási támogatás 4%-l. A földalapú támogatás aránya nagyobb a kisebb gazdaságokban, mint a nagyobbakban, utóbbiakban viszont a fejlesztési támogatások aránya nagyobb. A fejlesztési támogatások közül a gépvásárlási támogatás a legjelentősebb, 9%-s részaránnyal.

A régiónkénti megoszlási arányokat az 59. táblázat mutatja.

59. táblázat

Az igénybevett támogatások megoszlása régiónként

Birtokkategória	Földalapú támogatás	Kamat-támogatás	Anyagvásárlási támogatás	Export-támogatás	Környezetvédelmi támogatás	Regionális fejlesztési támogatás	Térségfejlesztési támogatás	Fejlesztési támogatás	Egyéb támogatás	Összesen
Dél-Alföld	46,50	10,03	3,65	1,22	0,61	0,61	0,61	19,76	17,02	100,00
Nyugat-Dunántúl	50,38	8,82	4,03	0,00	0,50	1,26	0,76	22,17	12,09	100,00

Nyugat-Dunántúlon nagyobb arányban vettek igénybe földalapú és fejlesztési támogatást, a Dél-Alföldön viszont az egyéb támogatások és a kamattámogatás aránya volt nagyobb.

SAPARD támogatást nagyon kevés megkérdezett vett igénybe, így azzal nem is foglalkoztunk.

XI. Eredményesség

XI. 1. Jövedelmezőség

A gazdaságok eredményességére vonatkozóan azt a kérdést tettük fel a gazdáknak, hogy az elmúlt 3 évben nyereséges, nullszaldós vagy veszteséges volt-e a gazdálkodásuk. A kérdésre a következő számszerű válaszokat kaptuk (lásd a 60. táblázatot):

60. táblázat

Az eredményességre válaszolók száma

Birtokkategória	Nyereséges			Nullszaldós			Veszteséges		
	2000	2001	2002	2000	2001	2002	2000	2001	2002
1-5 ha	56	43	42	84	86	70	45	57	74
5-10 ha	36	33	34	45	51	47	20	17	20
10-20 ha	42	39	27	55	50	51	13	20	31
20-50 ha	40	51	37	54	43	47	10	10	21
50-100 ha	20	20	17	15	20	21	14	9	10
100 ha felett	19	16	19	9	12	7	5	5	6
Összesen	213	202	176	262	262	243	107	118	162

A válaszolók közül 2000-ben 213-n, 2001-ben 202-n és 2002-ben 176-n vallották magukat nyereségesnek, tehát a magukat nyereségesnek vallók száma évről-évre csökkent. A nullszaldósok száma az első két évben változatlanul 262 volt, de számuk 2003-ra szintén lecsökkent 243-ra. A veszteségesek száma viszont évről-évre növekedett 107-ről 118-ra, majd 162-re. Birtokkategóriánként – bár ingadozásokkal – hasonló tendencia figyelhető meg. A birtokkategóriák közül leginkább az 50-100 ha-s gazdaságok közül a 0 szaldósak, és a 100 ha-n felüliek közül a nyereségesek tudták stabilizálni helyzetüket.

A három eredményességi kategória évenkénti megoszlását a 61. táblázat mutatja.

61. táblázat

Az eredményesség százalékos megoszlása évente birtokkategóriánként

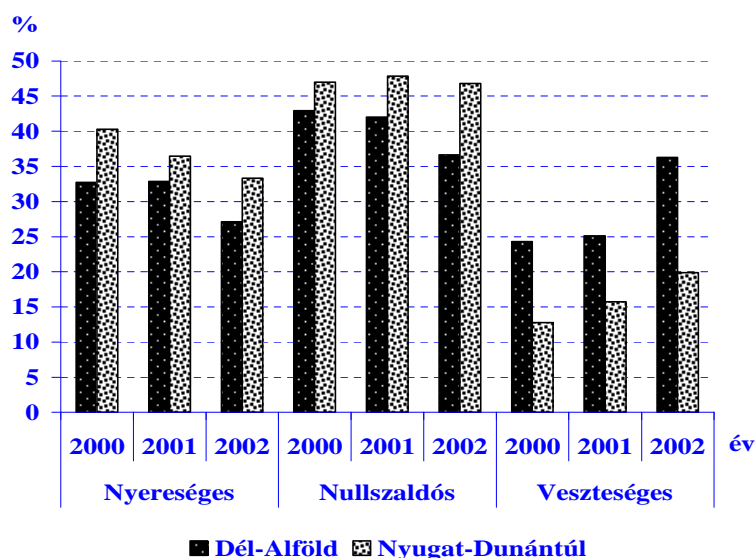
Birtokkategória	Nyereséges			Nullszaldós			Veszteséges		
	2000	2001	2002	2000	2001	2002	2000	2001	2002
1-5 ha	30,27	23,12	22,58	45,41	46,24	37,63	24,32	30,65	39,78
5-10 ha	35,64	32,67	33,66	44,55	50,50	46,53	19,80	16,83	19,80
10-20 ha	38,18	35,78	24,77	50,00	45,87	46,79	11,82	18,35	28,44
20-50 ha	38,46	49,04	35,24	51,92	41,35	44,76	9,62	9,62	20,00
50-100 ha	40,82	40,82	35,42	30,61	40,82	43,75	28,57	18,37	20,83
100 ha felett	57,58	48,48	59,38	27,27	36,36	21,88	15,15	15,15	18,75
Összesen	36,60	34,71	30,29	45,02	45,02	41,82	18,38	20,27	27,88

A megoszlás is azt mutatja, hogy évről-évre csökkent a nyereséges gazdaságok aránya. Csak a 100 ha feletti nyereséges gazdaságok aránya nőtt valamelyest 2002-re 2000-hez képest. A nullszaldósoknál szintén csökkenő arány figyelhető meg 2000 és 2002 között a legtöbb birtokkategóriában, a veszteségesek aránya viszont az 50-100 ha-sok kivételével (amelyeknél a nullszaldósok aránya növekedett) többnyire emelkedő.

A régiónkénti arányok azt mutatják, hogy a Nyugat-Dunántúlon mindhárom évben nagyobb volt a nyereséges és a nullszaldós és kisebb a veszteséges gazdaságok aránya, mint a Dél-Alföldön (lásd a 16. ábrát).

16. ábra

Az eredményesség százalékos megoszlása évente régióként

Az eredményesség megoszlását kor szerint a 62. táblázaton láthatjuk.

62. táblázat

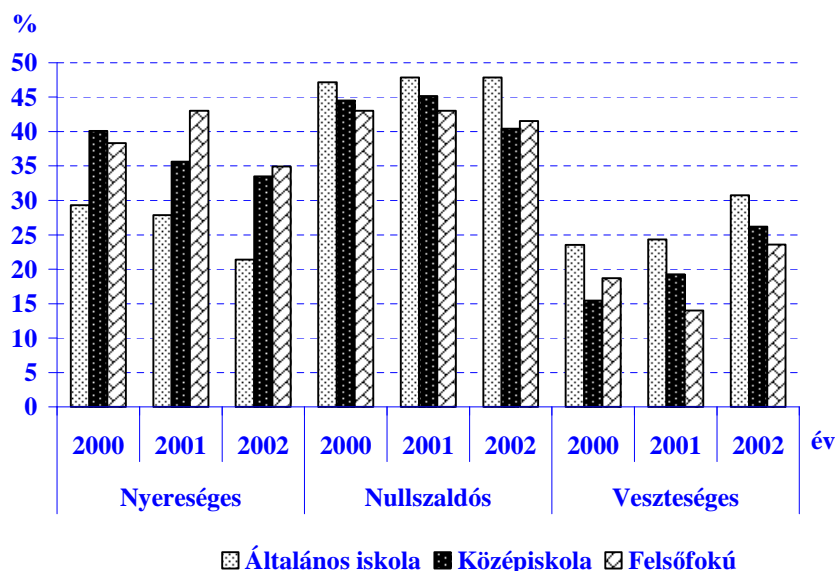
Az eredményesség százalékos megoszlása évente a gazdaságvezetők kora szerint

Korcsoport	Nyereséges			Nullszaldós			Veszteséges		
	2000	2001	2002	2000	2001	2002	2000	2001	2002
40 alatt	42,24	44,83	38,79	43,97	38,79	38,79	13,79	16,38	22,41
41-50	41,48	38,81	40,74	41,48	44,03	39,26	17,04	17,16	20,00
50 felett	32,11	29,27	22,39	47,09	47,56	44,48	20,80	23,17	33,13
Összesen	36,60	34,71	30,29	45,02	45,02	41,82	18,38	20,27	27,88

A 62. táblázat szerint az 50 év feletti korosztály a legkevésbé nyereséges és a leginkább veszteséges.

Az iskolai végzettség szerinti megoszlás leginkább az általános iskolát végzettek hátrányát jelzi az eredményesség tekintetében (lásd a 17. ábrát).

Az eredményesség megoszlása évente a gazdaságvezetők iskolai végzettsége szerint

XI.2. Fejlesztési szándékok

Az eredményesség megítélésének talán a jövedelmezőségnél is megbízhatóbb jelzője a gazdálkodók fejlesztési szándéka. Arra kérdeztünk rá, hogy a gazdálkodó fejleszteni kívánja-e a gazdaságát vagy nem, és amennyiben nem fejleszti visszafejleszteni kívánja-e illetve egyes ágazatokat fejleszteni, másokat visszafejleszteni szeretne. A kérdésekre válaszokat adók számát birtokkategóriánként a 63. táblázat mutatja.

63. táblázat

A fejlesztési kérdésekre választ adók száma

Birtokkategória	Fejleszt	Nem fejleszt	Fejleszt és visszafejleszt	Visszafejleszt	Összesen
1-5 ha	46	97	3	51	197
5-10 ha	36	30	12	29	107
10-20 ha	40	34	8	32	114
20-50 ha	62	31	7	13	113
50-100 ha	31	9	5	4	49
100 ha felett	24	6	2	1	33
Összesen	239	207	37	130	613

A fejleszteni szándékozók összességükben határozott többségben vannak a többiekkel szemben külön-külön. Ha hozzájuk számítjuk azokat is akik egyes ágazataikat kívánják fejleszteni mások rovására, akkor az összes válaszadók mintegy 45%-át teszik ki.

Birtokkategóriánként már nem ilyen egyértelmű a kép. Ezt leginkább a százalékos arányokon látjuk (64. tábla).

64. táblázat

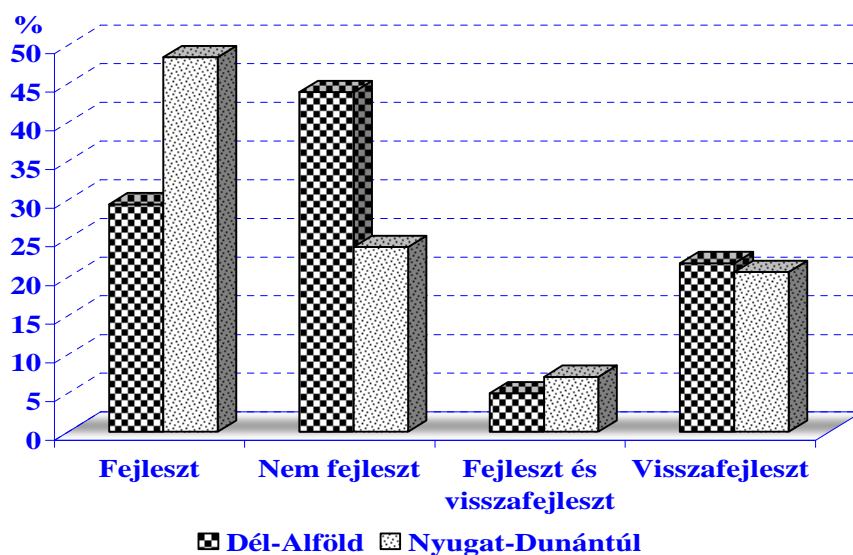
Fejlesztési szándékok arányai birtokkategóriánként

Birtokkategória	Fejleszt	Nem fejleszt	Fejleszt és visszafejleszt	Visszafejleszt	Összesen
1-5 ha	23,3	49,24	1,52	25,89	100,00
5-10 ha	33,64	28,04	11,21	27,10	100,00
10-20 ha	35,09	29,82	7,02	28,07	100,00
20-50 ha	54,87	27,43	6,19	11,50	100,00
50-100 ha	63,27	18,37	10,20	8,16	100,00
100 ha felett	72,73	18,18	6,06	3,03	100,00
Összesen	38,99	33,77	6,04	21,21	100,00

Az összes megkérdezett gazdaságvezető 39%-a kíván fejleszteni, 34%-a nem fejleszt, 6%-a kíván fejleszteni is és visszafejleszteni is, továbbá 21%-a kíván csak visszafejleszteni. A fejleszteni szándékozók aránya a legkisebb a legelső birtokkategóriában -és egyben itt vannak legtöbben a fejleszteni nem kívánók. A fejleszteni szándékozók a birtokkategóriák emelkedésével növekszenek. A nem fejlesztők és visszafejlesztők a 20 ha-s birtokkategóriáig találhatóak a legtöbben, onnan kezdve csökken az arányuk. Azok aránya, akik ágazatonként változóan fejleszteni és visszafejleszteni is szándékoznak ingadozó és nem túl nagy, de a legelső birtokkategóriában a legkisebb.

Régióként a 18. ábra mutatja a fejlesztési szándékok arányát.

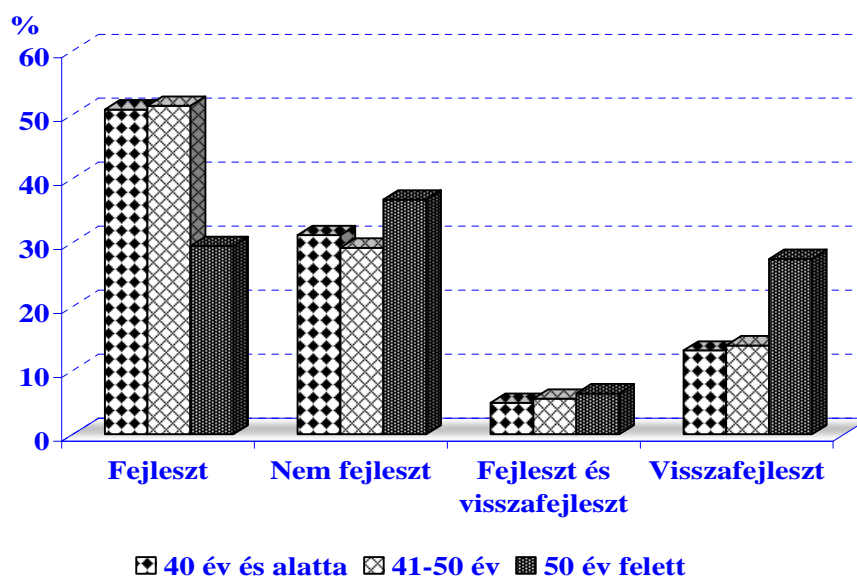
Fejlesztési szándékok arányai régióként

Láthatóan a Nyugat-Dunántúlon vannak a gazdálkodás jövőjét tekintve optimistább gazdák. A fejleszteni szándékozók többségben vannak a dél-alföldiekkel szemben. A Dél-Alföldön jelentősen több a nem fejlesztő, azaz stagnáló és visszafejlesztő is, mint a Nyugat-Dunántúlon. Ugyancsak több a Nyugat-Dunántúlon az olyan, aki egyes ágazatait kívánja fejleszteni mások rovására.

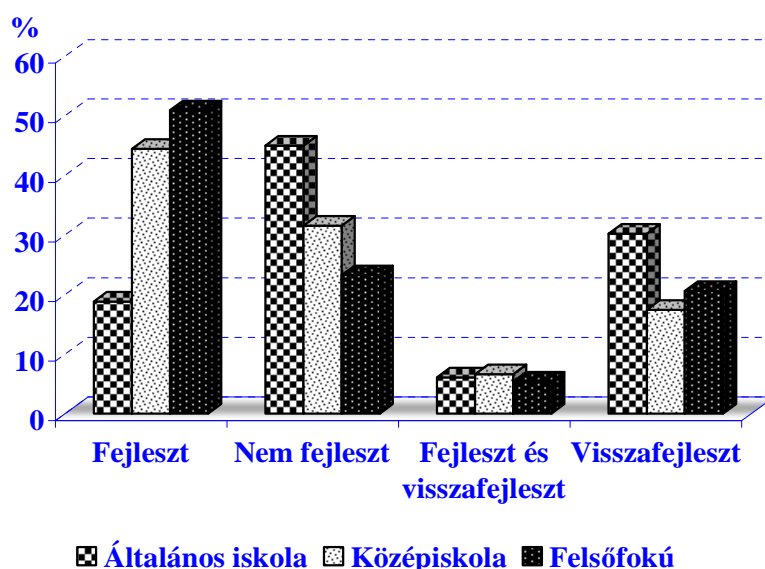
Korcsopontonként a fejlesztési kép a következő (19. ábra)

Fejlesztési szándékok arányai korcsoportonként

Az 50 év felettek között vannak a legtöbbben olyanok, akik nem fejlesztenek és visszafejlesztenek és a legkevésbé azok, akik fejleszteni kívánnak.

Fejlesztési szándékok arányai iskolai végzettség szerint

A fejlesztési szándék iskolai végzettség szerinti megoszlását mutató 20. ábra alapján az a következtetés vonható le, hogy a leginkább fejleszteni szándékozók között a felsőfokú végzettségűek vannak a legtöbben és az általános iskolát végzettek a legkevesebben. A stagnálók között is legtöbben vannak az általános iskolát végzettek, majd utánuk következnek a középiskolát végzettek. A visszafejlesztési szándékozók között ugyancsak az általános iskolát végzettek vannak többségben.

Végül tekintsük át, hogy melyek azok a főbb tevékenységek, amelyeket a gazdák leginkább fejleszteni, ill. visszafejlesztési kívánnak. A 65. táblázat azt mutatja, hogy a fejleszteni kívánó gazdák közül hány százalék mondja magáénak a táblázatokban szereplő célokat.

65. táblázat

A fejlesztési célok aránya az összes fejlesztési célból.

Fejlesztés	Arány
Földet vásárol	57,61
Földet bérel	36,59
Máskép növeli a földterületet	3,62
Új gyümölcsöst telepít	5,07
Gyümölcsös területét növeli	3,62
Új szőlőt telepít	8,33
Szőlő területét növeli	7,25
Új erdőt telepít	7,61
Erdő területét növeli	4,35

Gazdasági épületet épít vagy vesz	23,91
Fóliaházat létesít vagy vesz	5,07
Fóliaház területét növeli	4,71
Üvegházat létesít vagy vesz	1,09
Üvegház területét növeli	1,09
Állatlétszámot növel	29,35
Gépet vesz	53,62
Tehergépkocsit vesz	8,70
Személygépkocsit vesz	16,30
Élelmiszer-feldolgozást létesít	3,26
Élelmiszer-feldolgozást fejleszt	1,09
Szolgáltatást létesít	0,36
Szolgáltatást fejleszt	2,17
Egyéb fejlesztést végez	2,90

A 65. táblázat az egyes fejlesztési szándékok arányát mutatja az összes 794 halmozott fejlesztési célból. Eszerint együttesen legnagyobb arányú a föld vásárlására és bérletére irányuló szándék (a fejleszteni kívánó gazdák 98%-a kíván több földet szerezni). Ez megint csak azt mutatja, hogy a fejleszteni szándékozó gazdaságok elsősorban területük növelésére törekcsenek hatékonyságuk növelése érdekében. A következő nagyobb arányú fejlesztési szándék a sorban a gépvásárlás, majd a gazdasági épület bővítés és az állatállomány növelés. Ezek a fejlesztések mind a mezőgazdasági alaptervekenység hatékonyságának növelésére és bővítésére irányulnak. Minimális a kiegészítő feldolgozási és szolgáltatási tevékenységek fejlesztésére irányuló szándék, amely pedig a mezőgazdaság jelenlegi nyomott konjunkturális helyzetében kiegészítő jövedelmet biztosíthatna és – mint említettük – az EU támogatási célok között is kiemelt jelentőségű.

A 66. táblázat a fejlesztési célok összességét 100-nak véve, azok megoszlását mutatja.

66. táblázat

A fejlesztési célok százalékos megoszlása

Fejlesztés	Arány
Földet vásárol	20,0
Földet bérel	12,7
Másképp növeli a földterületet	1,3
Új gyümölcsöst telepít	1,8
Gyümölcsös területét növeli	1,3
Új szőlőt telepít	2,9
Szőlő területét növeli	2,5
Új erdőt telepít	2,6
Erdő területét növeli	1,5
Gazdasági épületet épít vagy vesz	8,3
Fóliaházat létesít vagy vesz	1,8
Fóliaház területét növeli	1,6

Üvegházat létesít vagy vesz	0,4
Üvegház területét növeli	0,4
Állatlétszámot növel	10,2
Gépet vesz	18,6
Tehergépkocsit vesz	3,0
Személygépkocsit vesz	5,7
Élelmiszer-feldolgozást létesít	1,1
Élelmiszer-feldolgozást fejleszt	0,4
Szolgáltatást létesít	0,1
Szolgáltatást fejleszt	0,8
Egyéb fejlesztést végez	1,0
Összesen	100,0

A 67. táblázaton a kiemelt fejlesztési szándékok megoszlásának sorrendje nagyjából azonos az előző táblázattal, csak a gazdasági épület és az állatlétszám növelés sorrendje cserélődik fel.

A 68. táblázat az egyes visszafejlesztési célok arányát mutatja az összes 232 halmozott visszafejlesztési célból.

A visszafejlesztési célok aránya az összes visszafejlesztési célból

Visszafejlesztés	Arány
Földet elad	20,96
Földet ad bérebe	22,16
Máskép csökkenti a földterületet	5,99
Gyümölcsöst kivág	2,40
Gyümölcsös területét csökkenti	2,99
Szőlőt kivág	2,40
Szőlő területét csökkenti	1,20
Erdőt kivág	3,59
Erdő területét csökkenti	1,20
Gazdasági épületet felszámol	1,80
Fóliaházat felszámol	2,40
Fóliaház területét csökkenti	0,60
Üvegházat felszámol	0,00
Üvegház területét csökkenti	0,60
Állatlétszámot csökkent	32,34
Gépet elad	7,78
Tehergépkocsit elad	1,80
Személygépkocsit elad	5,39
Élelmiszer-feldolgozást felszámol	0,00
Élelmiszer-feldolgozást visszafejleszt	0,00
Szolgáltatás felszámolása	0,00
Szolgáltatás visszafejlesztése	0,00
Egyéb visszafejlesztés	0,00
Megszünteti a gazdálkodást	23,35

Mindenekelőtt az állapítható meg, hogy a halmozott 232 visszafejlesztési szándék jóval kevesebb, nem egészen 1/3-a a 794 fejlesztési szándéknak. Ez a gazdálkodói társadalom bizonyos optimizmusára utal a jövőt illetően. A visszafejlesztési szándékok között első helyen az állatlétszám csökkentése áll, azaz a visszafejlesztők 32%-a kívánja állatlétszámát csökkenteni. Utána következik a gazdálkodás teljes felszámolása, majd a föld bérbeadása és a föld eladása. A halmozott összesből mintegy 49%-s arányt képvisel a földterületről történő valamilyen módon történő megváltás, azaz a visszafejleszteni kívánó gazdák 49%-a kíván földjétől megválni, ami ugyanakkor a fejlesztők számára kínál bizonyos mennyiségű felszabaduló földet, amennyiben a vételi és bérbevételi, továbbá eladási és bérbeadási szándékok térben, időben és egyéb feltételekben találkoznak.

A visszafejlesztési szándékok százalékos megoszlásának sorrendje (68. táblázat) hasonló, mint az összesből való részarányuk sorrendje.

A visszafejlesztési célok százalékos megoszlása

Visszafejlesztés	Arány
Földet elad	15,1
Földet ad bérbe	15,9
Máskép csökkenti a földterületet	4,3
Gyümölcsöst kivág	1,7
Gyümölcsös területét csökkenti	2,2
Szőlőt kivág	1,7
Szőlő területét csökkenti	0,9
Erdőt kivág	2,6
Erdő területét csökkenti	0,9
Gazdasági épületet felszámol	1,3
Fóliaházat felszámol	1,7
Fóliaház területét csökkenti	0,4
Üvegházat felszámol	0,0
Üvegház területét csökkenti	0,4
Állatlétszámot csökkent	23,3
Gépet elad	5,6
Tehergépkocsit elad	1,3
Személygépkocsit elad	3,9
Élelmiszer-feldolgozást felszámol	0,0
Élelmiszer-feldolgozást visszafejleszt	0,0
Szolgáltatás felszámolása	0,0
Szolgáltatás visszafejlesztése	0,0
Egyéb visszafejlesztés	0,0
Megszünteti a gazdálkodást	16,8
Összesen	100,0

XII. A gazdaságok jellemzőinek sokváltozós vizsgálata

Célok

Az előzőekben a felmérésből nyert eredmények leíró elemzésével foglalkoztunk, áttekintettük a gazdaságok főbb jellemzőit, erőforrásokkal való ellátottságát, gazdálkodásuk jellemzőit és eredményességét. A szerkezetelemzés és az összefüggések feltárása kétdimenziós táblák alapján történt. A kereszt táblák alapján végzett elemzéseknél az áttekinthetőség igénye jelentősen korlátozza az egyidejűleg kezelhető dimenziók számát.

Jelen vizsgálatunkban többváltozós statisztikai módszerek alkalmazásával teszünk kísérletet az egyidejűleg figyelembe vett tulajdonságok számának növelésére, az elemzés szélesebb megalapozására. Célunk a felvételben szereplő gazdaságok hatékonyságának és jövedelmezőségének a változók széles körének bevonásával, matematikai statisztikai

eszközökkel történő elemzése. A vizsgálatot egyrészt regressziós összefüggések feltárásával végezzük, másrészt a gazdaságok főbb jellemzőinek tipizálása alapján. A gazdaságokat erőforrásaik és tevékenységük hasonlósága alapján csoportokba soroljuk, majd megvizsgáljuk, hogy az így kialakított csoportok valóban jellemzők-e, azaz az egy csoportba sorolt gazdaságok jövedelmezőségi és fejlesztési sajátosságai hasonlóak-e.

Alkalmazott módszerek

A vizsgálat alapvetően az előző fejezetekben a táblázatokban szereplő változókra épül, de néhány speciális változót is képeztünk. Először ezeket a változókat mutatjuk be.

Változók

A gazdaságok jellemzőinek elemzésére használható statisztikai eszközök köre a vizsgálatba vont változók mérési skálájától függ. A feldolgozás érdekében a kérdőív egyes kérdéseire adott válaszokat valamilyen eljárással különböző mérési skálán mérhető változókká transzformáltuk.

A gazdálkodó életkora, valamint a földbirtok mérete változóknál a nagyobb pontosság érdekében nem a táblázatokban használt kategóriákkal, hanem a kérdőívben szereplő kerekítetlen értékekkel számoltunk.

A jövedelmezőség jellemzésére a kérdőív azon kérdésére adott válaszokból, hogy az előző 3 évben a gazdálkodás nyereséges, nullszaldós vagy veszteséges volt-e, a következő változókat képeztük: a veszteséges év -1 értéket, a nullszaldó 0 értéket, a nyereséges év +1 értéket képvisel, és az utolsó, 2002-es év duplán számít. Így egy -4 és +4 közötti érték jellemzi a jövedelmezőséget, +4, ha mindhárom évben nyereséges volt, -4, ha mindhárom évben veszteséges a gazdaság. 0 érték vagy többéves nullszaldót, vagy váltakozó nyereséget, veszteséget jelent.

A jövedelmezőség változását is jellemeztük, a 3 év alatt bekövetkezett jövedelmezőségi kategóriaváltozással, értéke -2 és +2 között változik. + 2, ha a 3 év alatt a gazdaság veszteségesből nyereségesé vált, -2 ha nyereségesből veszteségesé válik, 0, ha nem változott jövedelmezőségi helyzete.

Regressziós vizsgálatok

A hatékonysági és jövedelmezőségi vizsgálatokban (akár eredmény, akár magyarázóváltozóként) a szóba jöhető változók közül a legalább ordinális skálán mérhetőkre korrelációs mátrixot számoltunk, hogy a köztük lévő kapcsolatokat feltérképezzük. A kiválasztott eredményváltozó - pl. jövedelmezőség- modelljének kialakításához minden olyan változót kijelöltünk, amelyik a korrelációs mátrix alapján, vagy logikai alapon azzal összefüggésben lehet. A nominális skálán mérhető, a vizsgálat szempontjából fontos változókból ún. dummy változókat képeztünk, így téve lehetővé szerepeltetésüket a regressziós vizsgálatokban. A regressziós elemzések elvégzésére az SPSS lineáris regressziós stepwise eljárást választottuk, mert ez az eljárás a felkínált változókból azok magyarázóerejének vizsgálatára alapozva építi fel a regressziót a szignifikáns magyarázóváltozók bevonásával.

Klaszter-elemzés

A gazdaságtípusok kialakítására a klaszter-elemzés módszerét alkalmaztuk. Az egyes

gazdaságokat egy-egy vektorral jellemeztük, amelynek elemei a kérdőívben szereplő vagy azokból képzett változók. Két gazdaság annál inkább hasonló, minél közelebb vannak egymáshoz a megfelelő jellemzők értékei. A távolság jellemzésére euklideszi távolságot használtunk. A távolságot erősen befolyásolná a változók nagyságrendje és szórása, ezért az eredeti változók standardizált értékeivel számoltunk. A gazdaságok nagy száma miatt csak nem-hierarchikus módszert alkalmazhattunk, a K-means cluster eljárást. Előre meg kellett adnunk a kialakítandó klaszterek számát². A klaszterezés³ lényege, hogy iterációs eljárással a gazdaságokat megadott számú csoportba – klaszterbe – soroljuk, úgy, hogy az egymáshoz hasonló gazdaságok kerüljenek egy csoportba. Az iterációs lépések számát 15-ben korlátoztuk. Ez az eljárás csak egyféle távolságfogalommal tud dolgozni, így csak ordinális vagy arányskálán mérhető tulajdonságokkal jellemezhetjük a gazdaságokat a klaszterezés során. A már kialakított klaszterekbe tartozó gazdaságok jellemzésére használhatunk nominális skálán mért változót, de ez nem játszhatott szerepet a klaszter kialakításakor.

XII. 1. Hatékonyságvizsgálat regresszióval

Egy gazdaság gazdálkodásának hatékonyságát a hozamokkal jellemezhetjük. Ebben a felmérésben a búza valamint a kukorica hektáronkénti hozama kínál olyan elemzési lehetőséget, ahol kellőszámú megfigyelés áll rendelkezésre többváltozós elemzés elvégzésére.

Az arányskálán, vagy legalább ordinális skálán (iskolai végzettség) mérhető változók közötti korrelációs mátrix szakmai oldalról is alátámasztható szignifikáns összefüggéseket jelzett a búza hozama és a következő változók között: búza termőterület, megművelt összes terület, gazdálkodó életkora (-), iskolai végzettsége, 1 ha-ra jutó dolgozók száma (-), 100 ha-ra jutó gépek száma (-). A változók közé lehetőség van nominális skálán mért változókat is beemlíteni, ún. dummy változók segítségével, így kezeltük a következő változókat: a gazdálkodó jövedelemforrása, a gazdálkodás formája, eladásra termel-e, szerződéssel értékesít-e.

A búzahozam esetében 284 gazdaságra állt rendelkezésre valamennyi adat. A regresszióba került 3 változó (iskolai végzettség, szerződéssel értékesítő, összes megművelt terület) a búzahozam varianciájának alig 10 %-át magyarázza, a teljes korrelációs együttható 0,299, de az összefüggés maga, és valamennyi bevont változó szignifikánsnak bizonyult. A számítás eredményeit a 69. táblázatban mutatjuk be.

---

² Különböző klaszterszámokkal kísérleteztünk, az eredmények alapján választottuk ki a legjellemzőbbet.

³ A klaszterezést az SPSS K-means cluster (quick cluster) eljárásával végeztük.

69. táblázat

A búza hozamának regressziója

Változó	Regressziós együttható	Standard hiba	Standardizált együttható
Konstans	2,693***	0,240	
Iskolai végzettség	0,397***	0,116	0,199
Szerződéssel értékesít	0,258*	0,122	0,126
Összes megművelt terület	0,002*	0,001	0,119

*** 99,9%-on * 95%-on szignifikáns

A regresszióban a 69. táblázat utolsó oszlopában található standardizált együttható nagyságából leolvasható, hogy a figyelembe vett változók közül az iskolai végzettségnek van a legerősebb hatása, ezt követi a szerződéses értékesítés, valamint a megművelt terület nagysága, azaz a gazdaságméret. Az együtthatók szerint, ha egy fokozattal magasabb a gazdálkodó iskolai végzettsége, az jellemzően közel 0,4 t/ha-ral magasabb búzahozamot eredményez. A szerződéses értékesítés jellemzően 0,26 t/ha-ral magasabb hozammal jár, míg a 10 ha-al nagyobb területen gazdálkodóknak 0,02 t/ha-al magasabb a búzahozamuk. Itt meg kell említeni, hogy a regresszió összefüggéseket, együttmozgásokat, és nem feltétlen ok-okozati viszonyokat mutat ki. Tehát önmagában attól, hogy valaki szerződéssel értékesít vagy nagyobb a területe, nem lesz nagyobb a hozam, de az a tipikus, hogy a szerződéssel értékesítők és a nagyobb területen gazdálkodók és iskolázottabbak úgy gazdálkodnak, hogy nagyobb hozamot érnek el. A többi felkínált változó nem növelte volna szignifikáns mértékben a modell magyarázóerejét. Megjegyezzük, az életkor állt legközelebb a beléptetéshez negatív együtthatóval, második helyen a gépek száma.

A kukorica hozam esetében, hasonló feltételek mellett 258 gazdaságra álltak rendelkezésre a szükséges adatok. Két változó (összes megművelt terület, iskolai végzettség) bizonyult szignifikánsnak, de a kukorica hozam varianciájának 5,7%-át sikerült magyarázni ($R=0,240$). A számítás eredményeit a 70. táblázatban mutatjuk be.

70. táblázat

A kukorica hozamának regressziója

Változó	Regressziós együttható	Standard hiba	Standardizált együttható
Konstans	3,743***	0,432	
Összes megművelt terület	0,005**	0,002	0,166
Iskolai végzettség	0,561**	0,212	0,161

*** 99,9%-on ** 99%-on szignifikáns

A búza hozamához hasonlóan, a kukorica hozama is magasabb a nagyobb területen gazdálkodó, iskolázottabb termelőknél, mint az a 2. táblázatban bemutatott paraméterekből leolvasható.

XII. 2. A jövedelmezőség regressziós összefüggései

A gazdaságok jövedelmezőségét a változónál leírt módon tudjuk olyan mutatóval jellemezni, ami regresszióval vizsgálható. Ez általánosabb következtetések levonására nyújt lehetőséget, hiszen a nyereségesség minden gazdaságnál jellemző mutató, míg pl. a búzahozam csak a búzatermelő gazdaságoknál értelmezhető.

Először azt kellett eldönteni, hogy mely változókat vonjunk be a vizsgálatba. Ismét a korrelációs mátrix alapján indultunk el. Az arányskálán, vagy legalább ordinális skálán (iskolai végzettség) mérhető változók közötti korrelációs mátrix szakmai oldalról is alátámasztható szignifikáns összefüggéseket jelzett a jövedelmezőség és a következő változók között: megművelt összes terület (+), gazdálkodó életkora (-), iskolai végzettsége (+), 1 ha-ra jutó dolgozók száma (-), gépek száma (+), fejlesztési szándékok⁴ (+) száma. A változók közé lehetőség van nominális skálán mért változókat is beemlíteni, ú.n. dummy változók segítségével, így kezeltük a következő változókat: gazdálkodó jövedelemforrása, gazdálkodás formája, eladásra termel-e, szerződéssel értékesít-e. Az egyes változók közötti interakció jellemzésére az iskolai végzettség és a kor szorzatát illetve a nem-linearitás jellemzésére a kornégyzetet is szerepeltettük, de ezek nem bizonyultak lényegesnek.

A jövedelmezőségre vonatkozóan így 550 gazdaságra állt rendelkezésre a fenti változókra valamennyi adat. A stepwise eljárás a felkínált változók közül lépésenként kiválasztja azokat, amelyek a függő változó (jelen esetben a jövedelmezőség) varianciájának legnagyobb részét magyarázzák. Így a regresszióba került 5 változó (fejlesztési szándék, 1 ha-ra jutó dolgozók száma, életkor, családi gazdálkodó, összes megművelt terület) a jövedelmezőség varianciájának 14,2 %-át magyarázza, a teljes korrelációs együttható 0,376. Tehát az összefüggés jóval erősebb, mint a hozamok esetében. (Annál is inkább, mert a nagyobb elemszám miatt, még a hozaménál kisebb korreláció is szignifikáns lenne.) A számítás eredményeit a 71. táblázatban mutatjuk be. Nem került be a szignifikáns magyarázóerővel rendelkező változók közé például az iskolai végzettség, a szerződéssel történő értékesítés (bár ez állt a legközelebb hozzá), a gépek száma, a visszafejlesztési szándék stb.

71. táblázat

A jövedelmezőség regressziója

Változó	Regressziós együttható	Standard hiba	Standardizált együttható
Konstans	1,204***	0,454	
Fejlesztési szándék	0,386***	0,059	0,273
1 ha-ra jutó dolgozók száma	-0,325*	0,130	-0,103
Életkor	-0,021**	0,008	-0,108
Családi gazdálkodó	-0,640**	0,226	-0,116
Összes megművelt terület	0,004*	0,002	0,091

*** 99,9%-on ** 99%-on, * 95%-on szignifikáns

⁴ A kérdőív egyik kérdése kérdez rá különböző fejlesztési elképzelésekre, a bejelölt fejlesztési szándékok számát tartalmazza ez a változó.

Egyáltalán nem meglepő, hogy a jelentős fejlesztési elképzelésekkel rendelkező gazdaságok jövedelmezőek, és ez a legerősebb kapcsolat, ahogy azt a 3. táblázat utolsó oszlopában szereplő standardizált együtttható értéke mutatja. Itt azonban megint hangsúlyozni kell, hogy ez nem feltétlenül ok-okozati kapcsolat, de az sem zárható ki.

A gazdaságban dolgozók száma átlagosan nem éri el a 3 főt. Az 5 ha alattiakban 2,79, a 100 ha felettiekben 4,24 az átlagos dolgozószám, azaz ötvenszeres területen másfél, kétszer annyian dolgoznak. Így természetes, hogy az 1 ha-ra jutó dolgozók száma negatív korrelációban van a birtokmérettel. Egy másik tényező, ami a fajlagos dolgozószámot befolyásolja, a tevékenység-szerkezet. Az állattartás (különösen a szarvasmarha), valamint az intenzív kertészeti kultúrák magasabb élők munká-igényűek, így az alacsony fajlagos dolgozószám a szántóföldi növénytermelés magas arányát is jelzi. A regresszió eredményei alapján az 1 hektárra jutó dolgozók számának alacsonyabb értéke jár magasabb jövedelmezőséggel, valamint a nagyobb megművelt terület. Az, hogy mindkettő bekerült a szignifikáns összetevők közé azt jelzi, hogy a gazdaság mérete és tevékenység-szerkezete egyaránt hatással van a jövedelmezőségre. Nem meglepő az életkor negatív együttthatója, hiszen az idősebb gazdálkodók kevésbé képzetek (szignifikáns negatív korreláció), továbbá idősebb korban már a gazdálkodási cél is változhat, ambiciózus növekedés, fejlesztés helyett fenntartás, megtartás.

Nem magyarázható viszont egyszerűen a családi gazdálkodást jelző dummy változó negatív együttthatója. A gazdálkodási forma dummy változóként került be. A családi gazdálkodókat és az egyéni vállalkozókat jelölte egy-egy 0-1 értékű dummy változó. Ha a kettő egyidejűleg 0 értékű, akkor östermelőről van szó. A családi gazdálkodást jelző változó negatív előjele azt jelzi, hogy az östermelőkénél kisebb a jövedelmezőségük. Ezt azonban fenntartással kell fogadni. Egyikükre sem vonatkozik a számviteli törvény, így nem feltétlenül a számviteli fogalmaknak megfelelően jelölték be nyereségességi pozíciójukat.

Nem kerülhető meg, hogy a jövedelmezőséget a hatékonyságot jellemző hozam változókkal összefüggésben is vizsgáljuk. Ez azonban a gazdálkodók egy jelentősen szűkebb körére vonatkozik. Például, a jövedelmezőségnek a búzahozam függvényében történő vizsgálata csak a búzatermelők körére vonatkozhat. Érdekes módon azonban azokban a gazdaságokban, ahol búza- és kukoricatermesztés is folyt (190 gazdaság), csak a kukoricahozam mutatkozott szignifikáns magyarázó tényezőnek és a búzahozam nem. Ezért a regressziós eredményeket a kukoricatermelő gazdaságok körében végzett vizsgálat eredményei alapján mutatjuk be a 72. táblázatban, amely 204 gazdaságot jellemez. A stepwise eljárással regresszióba emelt két magyarázó változó (kukorica hozama, fejlesztési szándék) a jövedelmezőség varianciájának 17%-át magyarázza, $R = 0,413$.

72. táblázat

A jövedelmezőség regressziója, a hozamváltozók figyelembevételével

Változó	Regressziós együtttható	Standard hiba	Standardizált együtttható
Konstans	-1,535***	0,371	
Kukorica hozama	0,299***	0,070	0,284
Fejlesztési szándék	0,339**	0,096	0,234

*** 99,9%-on ** 99%-on szignifikáns

A 72. táblázatban szereplő standard együtttható szerint a kukorica hektáronkénti hozama magyarázza legnagyobb mértékben a jövedelmezőséget. Másodikként, az előzőekben ismertetett regressziós vizsgálatokkal összhangban, ebben az alcsoportban is a fejlesztési szándékok nagyobb száma jár együtt a magasabb jövedelmezőséggel. A beléptetéshez közel álló változó volt még az életkor (-), az 1 ha-ra jutó dolgozó (-), a szerződéssel értékesítés (+).

A jövedelmezőség vizsgálatánál nehéz a paraméterek konkrét értékét értelmezni. A változóknál ismertetett kódolás szerint eggyel magasabb jövedelmezőségi érték azt jelenti, hogy egy bizonyos évben eggyel magasabb jövedelmezőségi kategóriáról (veszteség, nullszaldó, nyereség) van szó. Így a +0,386-os fejlesztési szándék együtttható azt jelenti, hogy akinek 2-3 fejlesztési elképzelése, szándéka volt, az jellemzően a 3 évben egyszer eggyel magasabb jövedelmi kategóriába esett (hiszen $2,5 \cdot 0,386 \sim 1$). Az egyszerűség kedvéért nem mentünk bele ilyen mélységben az értékelésbe.

XII. 3. Klaszterezéssel kialakított gazdaságcsoportok

A vizsgálat alapkonceptiója az volt, hogy megállapítsuk, hogy a gazdaságok a rendelkezésükre álló erőforrások hasonlósága alapján milyen csoportokba sorolhatók.

A gazdaságokat a következő erőforrásokkal jellemeztük:

Munkaerő: Gazdálkodó: kor (év), iskolai végzettség (1-általános iskola, 2- középiskola, 3- felsőfokú). Gazdaságban dolgozók száma összesen (fő), 1 ha-ra jutó dolgozók (fő/ha);

Földterület: megművelt terület összesen (ha), saját terület aránya (%), búzaterület aránya (%);

Állatállomány: szarvasmarhák száma, sertések száma, 100 ha-ra jutó szarvasmarhák illetve sertések száma;

Eszközök: traktorok, kombájnok, teherautók együttes száma, a továbbiakban gépek száma, 100 ha-ra jutó gépek száma.

Az abszolút értékek a rendelkezésre álló erőforrás nagyságát, míg a területhez viszonyított arányuk az erőforrások szerkezetét, az ellátottság mértékét jellemzik.

Az egyes gazdaságokat egy vektorral jellemeztük, amelynek elemei a fent megadott változók standardizált értékei, hogy egyforma súllyal szerepeljenek a csoportképzésnél. A klaszterezés során kialakított csoportok jellemzésére azonban a nem transzformált értékeket használtuk a könnyebb értelmezhetőség érdekében. Valamennyi figyelembe vett változó szerint szignifikánsan különböző klaszterek alakultak ki, kivéve a kukoricaterület arányát, azt a továbbiakban nem is szerepeltetjük a táblázatokban.

A 15 lépésben lezárult iteráció során kialakult öt klaszter között, egy – kiugróan nagy – sertésállománnyal rendelkező gazdaság minden lépésben megőrizte önállóságát, azaz önmagában önálló klasztert (2. számú) alkotott. Ez a specializálódott gazdaság önmagában nem tekinthető típuscsoportnak, ezért a továbbiakban csak a többi 4 klasztert jellemezzük (73. táblázat).

A klaszterek csoportosításban figyelembevett ismérvek szerinti jellemzői

Megnevezés	1.	3.	4.	5.
	cluster N=72	cluster N=56	cluster N=103	cluster N=341
Gazdaságban dolgozók száma összesen (fő)	4,3	3,1	3,4	2,5
1 ha-ra jutó dolgozók száma (fő/ha)	1,8	0,3	0,1	0,4
Gazdálkodó kora (év)	53,9	49,8	48,2	52,6
Gazdálkodó iskolai végzettsége (1-általános, 2-közép, 3-felsőfokú)	1,7	1,8	2,0	2,0
Megművelt terület összesen (ha)	3,2	28,3	88,5	13,9
Búza terület aránya (%)	11,3	29,8	29,9	24,5
Szarvasmarha (db)	0,1	19,5	2,0	0,4
100 ha-ra jutó szarvasmarha (db/100ha)	3,0	112,0	4,2	4,4
Sertés (db)	8,2	10,8	18,0	6,0
100 ha-ra jutó sertés (db/100ha)	326,7	77,2	53,0	70,0
Traktor, kombájn, teherautó (db)	1,2	1,8	3,1	0,7
100 ha-ra jutó traktor, kombájn, teherautó (db/100ha)	43,9	12,1	7,3	6,7

A 4. klaszterbe sorolt 103 gazdaság jellemzője a nagy terület, viszonylag fiatal, iskolázott gazdálkodó, több traktor, kombájn, teherautó. Területre vetítetten viszont alacsony a dolgozók száma és a gépállomány is. Nem jellemző az állattartás.

Az 5. klaszterbe sorolt 341 gazdaság jellemzője a viszonylag kis terület, kis dolgozói létszám, idősebb, de iskolázott gazdálkodó, alacsony gépesítettség mind abszolút számban, mind területre vetítetten.

Az 1. klaszter (72 gazdaság tartozik ide) gazdálkodói átlagosan a legidősebbek, viszonylag alacsony az iskolázottságuk és a legkisebb területen gazdálkodnak. Abszolút számban is, de területre vetítve még jellemzőbben itt a legmagasabb a dolgozói létszám (családtag és külső munkaerő együtt). 1-2 gép minden gazdaságban van, és jellemző a sertéstartás.

A 3. klaszterbe tartozó 56 gazdaság többi klasztertől elkülönítő jellemzője a szarvasmarhatartás. A szarvasmarha-állomány mind abszolút számban, mind fajlagosan itt a legmagasabb valamennyi klaszter között.

Megvizsgáltuk az erőforrások alapján kialakított klaszterek eredményességi jellemzőit (74. táblázat).

A klaszterek eredményességi ismérvek szerinti jellemzői

Megnevezés	1. cluster	3. cluster	4. cluster	5. cluster
	N=72	N=56	N=103	N=341
Jövedelmezőség (-4 től +4-ig)	-0,6	0,5* ¹	1,2* ^{1,5}	0,3* ¹
Jövedelmezőség tendenciája	-0,2	-0,2	0,0	-0,2
Fejlesztési szándékok	0,7	1,5* ¹	2,1* ^{1,5}	1,0
Visszafejlesztési szándékok	0,3	0,3	0,2	0,4* ⁴
Kapott támogatásfajták száma	0,4	1,3* ¹	1,9* ^{1,3,5}	1,0* ¹

A 74. táblázatban a felső indexben szereplő csillag és a klaszterek sorszáma jelöli, hogy adott jellemző mely más klaszterek jellemzőinél nagyobb szignifikánsan.

A táblázat szerint az erőforrások alapján kialakított klaszterek eredményesség szempontjából is karakterisztikusak, eltérő sajátosságokat mutatnak.

A változóknál ismertetett jövedelmezőségi mutató alapján a 4. klaszter szignifikánsan különbözik a többitől. A jövedelmezőség legmagasabb a 4. klaszterben (nagy terület, fiatal gazdálkodó), legalacsonyabb az 1. klaszterben, (pici terület, idős gazdálkodó) és nem különbözik jelentősen a 3. és 5. klaszterben, de mindkettőben meghaladja az 1. klaszter jövedelmezőségét. Hozzá kell tenni azonban, hogy a kérdőívben a gazdálkodót arról kérdeztük, hogy nyereséges, vagy veszteséges volt-e az adott években. Mint említettük, ez a nyilatkozat nem feltétlenül számviteli kategóriákon alapszik. Még ha vezet is a termelő nyilvántartást, nyereségessége erősen függ attól, hogy saját munkaerejét egyáltalán szerepelteti-e a költségek között, és ha igen, milyen értékkel. A választ befolyásolhatja az értékesítési és beszerzési árak alakulásáról szerzett szubjektív benyomása is. Így a válaszokban nem különíthető el a tény és a szemléletet tükröződése.

A jövedelmezőség tendenciája romló vagy sstagnáló, nem különbözik jelentősen az egyes csoportokban.

Megkérdeztük a gazdálkodókat fejlesztési és visszafejlesztési szándékaikról. Az itt megjelölt szándékok számával jellemeztük a gazdálkodókat. Nem meglepő, hogy a fejlesztési szándékok átlagos száma az egyes klaszterekben párhuzamosan alakul a nyereségességgel. A legkevesebb a fejlesztési szándék az 1. klaszterben, ennél az 5. klaszter kivételével minden klaszterben szignifikánsan magasabb. Legszelesebb a fejlesztési szándék a legnyereségesebb 4. klaszterben.

A fejlesztési szándék nem zárja ki a visszafejlesztési szándékot, egyidejű jelenléte jelenthet profilváltást vagy profiltisztítást is. Minimálisan minden klaszterben jelen van a visszafejlesztési szándék, de legerősebb az 5. klaszterben, úgy tűnik ebben a csoportban jellemző az erőforráshiány a földterülethez képest.

A mezőgazdaság jellemzője a támogatások jelenléte. A különböző támogatásfajták nem azonos mértékben érik el a különböző gazdálkodókat. A kérdőívben több támogatásfajta rá

a pozitív válaszok összege szerepel a változóban. 407 gazdaság részesült valamilyen támogatásban, 119 gazdaság kapott valamilyen fejlesztési támogatást.

A kapott támogatások száma a nyereségességgel párhuzamosan alakult, a legtöbb támogatásfajtát a legnyereségesebb klaszterben található gazdálkodók kapták, a legkevesebbet a legveszteségesebb 1. klaszterbe tartozó gazdaságok. A kapott támogatásfajták átlagos száma szignifikánsan különbözik az egyes klaszterekben. Nem meglepő, hogy a legkisebbek kapták a legkevesebb fajta támogatást. Ehhez hozzájárulhat a kis mozgástér, és a támogatásokhoz szükséges adminisztrációs teher és információs igény.

Kérdés azonban, hogy az arányskálán mért változók mennyire hitelesen jellemzik a gazdaságot. Kísérletet tettünk arra is, hogy nominális skálán mért változók figyelembevételével, ú.n. kétlépcsős klaszterezést hajtsunk végre. A figyelembe vett nominális változók: gazdálkodási forma, gazdálkodó fő jövedelemforrása, szerződéses értékesítés, stb. Ezek a változók azonban nem mutatkoztak dominánsnak a kialakult klaszterekben, így az eredmények ismertetésétől eltekintünk.

A sokváltozós módszerekkel történő elemzés azt mutatta, hogy búza és a kukorica hozama a regressziós számítások szerint is a gazdaság területtel mért méretével, a gazdálkodók iskolai végzettségével van kimutatható kapcsolatban. A hozamokkal pozitív korrelációban van a jövedelmezőség. Az erőforrások közül a nagyobb művelt terület, a fiatalabb gazdálkodó és a fajlagosan kevesebb dolgozó jár együtt magasabb jövedelemmel. A klaszterelemzés segítségével csoportokba sorolt gazdaságok elemzése azt mutatta, hogy a klaszterek szignifikánsan különböztek a jövedelmezőségben, a fejlesztési szándékokban, valamint a kapott támogatásokban. Legmagasabb jövedelmet vallott magáénak a nagy területen gazdálkodó, jó felszereltségű középkorú gazdálkodók csoportja, ők kapták a legtöbb támogatást is. Leggyengébb a jövedelmezőség a kis területen, alacsonyabb iskolázottságú idősebb gazdálkodóknál. A jövedelmezőség tendenciája nem különbözött az egyes klaszterekben, átlagosan minden csoportban csökkent, legfeljebb stagnált. A klaszterelemzés eredménye teljesen összhangban van a regressziós számítás alapjányertekkel.

Következtetések

Az eredményességi adatokból úgy tűnik, hogy az 1998-s és 2003-s felmérésünk között romlott a mezőgazdaság helyzete. A romlásra elsősorban az mutat, hogy a megkérdezett gazdálkodók egyre nagyobb arányban tekintették önmagukat veszteségesnek 1998 és 2001, 2002 és 2003 között. Másodszor 2003-ban nagyobb arányú volt a gazdálkodás megszüntetésének szándéka a gazdálkodók között az 1 ha-n felüli gazdaságokban, mint 1998-ban az összes megkérdezettben. Harmadszor, 1998-ban még az 50 ha-nál nagyobb gazdaságok tűntek eléggé életerősnek ahhoz, hogy nyereséges helyzetüket stabilizálni tudják, második felmérésünk idején már csak a 100 ha-n felüliek.

A nagyobb területtel rendelkezők, az 50 év alattiak és az általános iskolánál magasabb iskolai végzettségűek általában jobb eredményeket érnek el, mint a kis területen gazdálkodók, az idősebbek és kevésbé képzettek. Ez utóbbi arra int, hogy szélesebb körben kellene képezni a gazdálkodókat.

A növénytermelés és a gabonatermelés dominanciája, különösen a nagyobb gazdaságokban,

külterjes gazdálkodásra utal. A nagyarányú gabonatermelés időről-időre túltermeléshez vezet. A támogatási rendszer ezt erősíti. A támogatásoknak a termelés diverzifikálására kellene törekednie, oly módon, hogy a diverzifikálási szándékot a megelőző piackutatás, marketing és tanácsadás támassza alá.

A dél-alföldi és a nyugat-dunántúli régió összehasonlítása arra enged következtetni, hogy a Dél-Alföldön nagyobb jelentőségű a mezőgazdasági termelés, többen foglalkoznak mezőgazdasággal, több a főfoglalkozású és a dolgozó családtag a kisebb egyéb munkalehetőségnek megfelelően, többen áldoznak a mezőgazdasági termelésre, nagyobb arányú a fóliás termelés, több állatot tartanak, viszont a Nyugat Dunántúlon erősebb a gazdálkodók kereskedelmi szelleme, többen kötnek kereskedelmi szerződést, több hitelhez és támogatáshoz jutnak a gazdálkodók és nyereségesebben gazdálkodnak. De az ipari és szolgáltatási centrumokhoz, továbbá Ausztriához való közelség inkább visszaszorította ott a mezőgazdálkodást, semmint előmozdította volna annak fejlődését.

A hatékonyság és jövedelmezőség regressziós elemzéssel történt vizsgálata és a klaszterelemzés alátámasztotta a keresztábrák alapján végzett leíró elemzések vonatkozó főbb megállapításait. Eszerint a nagyobb területtel és magasabb iskolai végzettséggel rendelkező fiatalabb gazdálkodók hatékonyabban és jövedelmezőbben gazdálkodnak a többiekénél. Továbbá, a jelentős fejlesztési elképzelésekkel rendelkező gazdaságok mutatkoztak jövedelmezőnek. A regressziós elemzés szerint a szerződéses értékesítés is szoros összefüggésben áll a jövedelmezőséggel. Az alacsony fajlagos, 1 ha-ra jutó dolgozószám a szántóföldi növénytermelés magas arányát jelzi.

Summary

The Economic Situation of Individual (Family) Farms in 2003

By Anna Burger-Katalin Szép

In 2003 a research study looked at the position of smallholders; the representative survey was carried out using questionnaires and interviews. The farms included in the survey were situated in 3 counties in the Southern Lowlands of Hungary and in 3 counties in the western part of the country (Transdanubia). The specific counties were, in the Southern Lowlands, Bács-Kiskun, Békés and Csongrád; in the western part of Hungary the counties included Győr-Moson-Sopron, Vas and Zala. We received replies to the questionnaires which could be usefully used in the survey from 613 family farms.

One of the aims of the study was to acquire a general picture of the state of family farms. A second aim was to compare the situation in the Southern Lowlands (a region which is far from the growth centre of the capital and the Western border of the country) with that in the 3 counties of the western part (of Transdanubia). We surveyed and analysed the following features of the respective farms: farm structure; land tenure; labor force; production; yields; capital stock; credits; subsidies; profitability; intentions for development; and prospects for the future. We were also interested to find out what sort of differences had taken place in the situation of individual farms since the questionnaire survey we carried out in 1998 with respect to individual and

corporate farms in 11 Hungarian counties.

Methods

The survey was carried out with inquiries using questionnaires. University students of universities of Western-Hungary (Mosonmagyaróvár), Veszprém (Georgicon faculty, Keszthely) and Szeged helped to carry out the survey under the supervision of their teachers. Most of the questions asked referred specifically to the year 2003 (with respect to the cattle stock, with reference to the situation at the end of the year 2003). However, questions related to the financial situation (i.e. credits, subsidies) and to the economic results of the respective farms concerned the previous 3 years. In the interests of greater reliability the respondents to the questionnaires knew that their identity would not be revealed. The selection of the units did not comply with the classic conditions for representation. Furthermore, we did not carry out corrections with regard to under- or over-representation. Thus we had no intention of drawing conclusions from our results which could be taken as valid on either the regional or national levels. We simply wanted to get a picture of the situation of the farms examined. In the course of making comparisons between official national or international statistics, the aim was not to look for identical data but for similar tendencies.

The survey focused on the cultivated farm area. The processing of data was carried out according to farm sizes, age-groups of the holders, and their level of education. 2 regions were distinguished: one included 3 counties in the Southern Lowlands of Hungary and 3 in the western part of Transdanubia. There were some instances when the counties were treated individually. The size categories of the holdings were, respectively (in hectares): 1-5, 5-10, 10-20, 20-50, 50-100, and those above 100. Units below 1 hectare were not examined. The age-groups were the following: under-40, between the ages of 40 and 50, and those above 50. The levels of education were: elementary (primary) school, secondary school, and higher education.

In dealing with the wide range of elements concerning the efficiency and profitability of the farms, mathematical-statistical methods were employed. On the one hand, the model used regression analysis; on the other hand, in order to classify the main characteristics of the farms, cluster analysis was applied.

Land tenure

Examining the sizes and number of farms involved in the survey, an inverse tendency can be noticed: the larger the area of holdings, the smaller their number. This indicates a concentration of the agricultural area (although we did not examine the dynamics of this process). The tendency towards concentration reinforced the conclusions we had made in our survey of 1998; it could also be supported with dynamic data on the national level. According to the national statistics, the area of individual farms larger than 50 hectares grew from 31% to 39% of the total individual agricultural area between 2000 and 2003.

The concentration – as had been found earlier – had primarily taken place due to renting. The larger the holdings are, the more land they rent. While in the lowest size category rented units represent 6%, in the largest category the equivalent figure is 42%. It is not only those with the larger farms who are renting more land; it was also recognized that more people in the youngest age group are involved in renting. According to the survey, farms above the size of 100 hectares show a significantly higher proportion of rented land in western Transdanubia than is the case in the Southern Lowlands. With respect to the latter point, it is possible that the renting of land for

agricultural purposes by foreigners plays a role in this process.

The market for the purchase and sale of agricultural land is weak. The reasons for this are the following:

- The demand for land is low. This is partly due to various restrictions with respect to purchase and partly due to the fact that the income from the farming is low. In 1994 a law was passed which forbids the purchase and ownership of agricultural land (and other real estate) by cooperative and corporate farms, and by foreigners.
- During the course of the negotiations leading up to Hungary's accession to the European Union (EU), Hungary was granted a 7-year exemption from certain EU rules. The latter rules concern the freedom of any natural and legal individual citizen of an EU member-state to purchase agricultural land.
- The size of ownership and use of land by an individual are also limited (to 300 hectares) by law.
- Due to problems related to the registration and assignation of some parcels of land, as well as the long duration of legal processes concerning the ownership of some properties, the actual ownership situation of large areas of land remains uncertain. Owing to the lack of consolidation, many scattered parcels cannot be sold. There is still approximately 1.5 million hectares of land which is undivided in corporate farms, being under the common ownership of individuals who worked on the farm when it had a cooperative status, or in the hands of descendants of the corporate farms. There are also parcels of land used by large farms and the legal ownership of which has been decided; however, owing to the scattered nature and position of these parcels within the area of much larger fields it is impossible to sell them.
- The supply of agricultural land is also meager. During the course of the privatization of land a significant proportion of agricultural land was returned to the descendants of its former owners or to other people not associated with that land. Most of the latter had no connection with agriculture and were living in towns. A large number of those owning land (and including many pensioners) but having no intention of using it do not feel it is worth selling the land at the moment and are prepared to wait until they can get a higher price.

Even with the poor supply of agricultural land for sale, problems with registration and the lack of land consolidation, foreigners still would not have much chance of buying a larger proportion of agricultural land at today's depressed prices. A more significant rise in the value of land can only be expected when more movement begins on the market. However, that cannot occur unless the factors obstructing greater movement are removed.

According to the survey, the rents are highest in Békés County, which possesses the best land quality; next in the list is the county of Győr-Moson-Sopron, which is right beside the border of Austria.

The highest average market price for agricultural land (according to results from the respondents) was in Győr-Moson-Sopron; this was followed by Bács-Kiskun and the other lowland counties. The highest price for arable land was also in Győr-Moson-Sopron, followed by Békés and then Vas County. The high market value of land in Győr-Moson-Sopron County was not so much related to the superior quality of the agricultural land but for the most part, due to the greater level of industrialization and the livelier nature of the economy in general in that county.

Our survey indicated that most of the renting contracts (60% in the Southern Lowlands and 70% in western Transdanubia) were for 5 years. Contracts for shorter periods represented almost 25% of those in the Southern Lowlands and 10% in western Transdanubia. The respective figures for contracts longer than 5 years were 15% and 20%.

Land Use

The structure of the agricultural land used indicates that an overwhelming part is devoted to arable farming (approximately 80%) and that – as shown in our earlier survey – it is cereals that represent the dominant crop. Vineyards and orchards account for a very small proportion of the land (about 2.5%). In the Southern Lowlands, Bács County followed by Csongrád County have figures which are slightly above the average for the latter types of land use. The average for the land given over to pasture is 12%, but in the counties of Vas and Zala – which, geographically, are in fact foothills of the Alps – the equivalent figures are 22% and 28% respectively. This is a consequence of the higher than average annual rainfall in those counties and the quality of their soil, which is not so suitable for arable farming. The average for the woodland area of individual farms is around 5%. The equivalent figure for Zala County is approximately 9%.

Labor force

With respect to the managers of the farms, everywhere men are in the majority. Women account for 13.5%. The proportion of male managers is somewhat lower in the smaller-sized farms, given the fact that men have to undertake work outside the farm in order to support their families. In the Southern Lowlands the percentage of women managers is 15.5, while in western Transdanubia it is 13.1. The latter figure is probably lower because there are greater opportunities for women to work outside the farm in that region.

Whether considering male managers or female ones, for both groups the percentage of individuals who have completed a secondary school education is approximately 50%. For women, the percentage among them who have completed a course in higher education is 25%, while the equivalent figure for men is 15%. In general, in western Transdanubia the proportion of managers who have completed secondary education and/or higher education is higher than in the Southern Lowlands.

With regard to both genders, managers are dominated by the 50 years and above age-group (57% for men and 47% for women).

The survey showed that in the larger size groups of farms the number of family members, dependants, working family members and farm laborers also got larger. However, the number of family members and laborers per farm area decreases with the size of the farm; this indicates – among others things - that the bigger the area, the smaller the need for labor per area. In the Southern Lowlands the number of wives, minors and other family members working on farms is greater than in western Transdanubia; however, in the latter region the number of pensioners occupied with farming is larger than in the other region. The smaller proportion of wives and other family members (as well as the larger number of pensioners) working in agriculture in western Transdanubia can be explained by the better opportunities for jobs in other sectors of the economy in that region. At the same time, the survey clearly indicated that the proportion of adolescents participating in agricultural work (especially on farms of more than 50 hectares) is particularly large, especially in western Transdanubia. This finding would suggest that on the farms of more than 50 hectares – which have a bigger need for the labor of adolescent family

members – there is more chance that these young people will see some prospects in agriculture and thus consider it worthwhile to stay on the farm.

The percentage of individuals who claimed that agriculture was their main source of income did not go above 31% of the total number of respondents. However, it was clear that this percentage significantly increased as the size of the farm became larger. On farms of between 1 and 5 hectares only 18% of those working on them declared that agriculture was their main source of income. The equivalent figures for farms of above 50 hectares and those above 100 hectares were 59% and 75%, respectively. The proportion of individuals occupied full-time in farming was greater in the Southern Lowlands than in western Transdanubia. Once again, this indicates the wider opportunities for employment in other sectors of the economy in the latter region. The proportion of individuals declaring agriculture to be their main occupation was greater among those below 50 years of age. With respect to categorization on the basis of education, the survey showed that among those regarding farming as their main occupation - and this includes the pensioners - there were a greater proportion of individuals who had completed a primary and/or secondary course of school studies. Among the proportion of those spending part of the working week outside agriculture there was a larger number of individuals who had completed a course in higher education.

Crop production

The respective figures for the proportion of arable land used for the production of cereals were: for both regions taken together 78%; Southern Lowlands – 72%; and western Transdanubia – 84%. The rest of land was used for many different crops, especially (among others) for oil-seed crops in a comparatively high proportion. The proportion given over to vegetables was quite low.

The production of cereals has continued to be large despite regular overproduction. There are several reasons for this: old habits seem to be hard to give up; farmers are comparatively well-equipped for cereal production; it is labor extensive; costs are relatively low; many farmers lack information about the market; and the marketing of other crops is weak. After the privatization, for those absentee owners who acquired land in this process the simplest and cheapest option for cultivating it was the production of cereals by hiring machinery services. Accession to the EU has added to the incentives for cereal production, given that the EU provides significant subsidies for the land itself and for cereal crops. The result of all the above was an even greater level of overproduction; even so, farmers organized protests in order to get higher subsidies for grain which could not be sold. Some agricultural experts suggest that at present – i.e. in 2005 when this study is written - in order to rectify the above-mentioned situation (i.e. to use more grain) there should be an increase in support for animal production. The government seems to be prepared to go along with these suggestions despite the fact that the market for live animals and meat does not look particularly promising at the moment. I think that greater diversification of crop production should be stimulated, propping it up with more thorough market information in the initial stages.

The yields for wheat and corn tend to be bigger on the larger farms. According to results provided by respondents in western Transdanubia wheat yields (4.2 tones/hectare) and corn yields (5.4 tones/hectare) are greater than in the Southern Lowlands (3 tones and 4.5 tones, respectively). The yields of farmers below the age of 40 were the largest and the survey indicated that results were also better in correlation with a higher level of education.

Animal husbandry

In general, the number of animals per farm is greater as the size of the farm gets larger. However, the numbers per 100 hectares show a decreasing tendency as one moves from the smaller farm categories to the larger ones; this was similar to the findings of our previous survey. On farms larger than 100 hectares, apart from sheep and pigs, there are only small numbers of animals (especially with respect to cattle and cows). (In the Southern Lowlands the rearing of geese is significant and many farmers have stocks of geese.) The falling off of the numbers of animals per 100 hectares as the farm sizes get larger shows that the activities of most of the larger producers focus on crop production.

The number of livestock does not demonstrate any particular tendencies in correlation with age-groups. The only thing that stands out is that the largest stocks of cattle per 100 hectares are held by those under the age of 40. With the exception of geese in the Southern Lowlands, larger stocks of pigs and poultry per 100 hectares are held by the over-50s. With respect to levels of education there appear to be no significant tendencies apart from the fact that the largest stocks of geese and turkey are held for mass production on the Southern Lowlands by those with a higher education.

Concerning live stock productivity we have data for milk. The larger the farms are, the higher are the milk yields. With respect to age-groups, milk yields are greatest among those dairy farmers under the age of 40. The yields produced by dairy farmers appeared to be higher as the level of education increased.

Other economic activities

Other economic activities were minimal in the farms represented in our study. With respect to the processing of foodstuffs the percentage of farms involved in this activity was: 2.5% of 1-20 hectares; 4.4% of 20-50 hectares; 6.1% of 50-100 hectares. Within this activity wine (viticulture) was an important element. A larger proportion of farmers was involved in the provision of services: 4% on farms under 10 hectares and 10-12% on farms above that size. Among the services, the most important were associated with machinery services, horse-riding, and the letting-out of rooms.

The low proportion of activities outside the sphere of agriculture and taking place on individual farms demonstrates that Hungary is far from the stated aim of the EU with respect to the diversification of rural activities in order to overcome the problem of agricultural overproduction.

Trading

With respect to the sale of agricultural products, above all we wanted to find out the respective proportions of farmers producing only for their own purposes and those producing also for selling on the market. According to the replies to the questionnaires a significant number of the 613 farms taken into consideration in the survey produce for selling; even among the smaller farms the figure is almost 67%. The proportion of market-oriented farms increases in line with the size of the farms. Altogether, 78% of the respondents claimed to be selling products.

A significant percentage of farmers (approximately 40%) sell to wholesale traders. Sales to wholesalers show a growth tendency up to 100 hectares as the size categories of farms increase;

with respect to sales in other directions such a tendency is not apparent. Direct sales to retailers and to large chain stores are comparatively small. On the other hand, sales to food processors and directly to consumers are significantly larger. Large agricultural enterprises integrate the production and sales of some producers; 5% of individual farms were involved in this. Our earlier survey showed that at that time a larger proportion of individual farmers had such contractual agreements with big enterprises.

Bio-products account for an average of 2.4% of all sales. The smallest farm categories represent 0.6% in this figure; and all other categories represent about 2-3%.

Almost a half of the farms sell on a contractual basis. This indicates a weakness in the security related to selling. It is mainly the larger farms that enter into contractual agreements. Of farms between 5-10 hectares only 21% sell on a contractual basis; however, 71% of farms over 50 hectares in size have contractual agreements and 88% of farms over 100 hectares. This demonstrates that larger farms are keener to look for the security of sales than smaller ones and it is more likely that larger farms also have better contacts in the commercial sphere. Sales made on the basis of contracts show a tendency to increase as the age-groups get younger but the correlation with levels of education is more significant.

83% of contracting farmers contract for live animals and meat, and 69% for crops. According to the structure of contracts, cereals account for the greatest proportion (58%), followed by animals and animal products. The respective rates for other agricultural produce are much smaller. The small sales rates with respect to vegetables, fruits and wine are affected not only because of the farmers' reluctance to enter into binding agreements but also because the organization of trade in these products is weak. The problem could be alleviated by cooperation. However, there is even reluctance on the part of the producers to cooperate.

Sales of agricultural produce with the mediation of cooperatives are quite small. Of the 613 farms involved in our survey, 11% were members of an acquisition-sales cooperative, 3% were members of processing cooperatives, and 6% were members of some other form of cooperative. The smallest number of members of an acquisition-sales cooperative can be found among the lowest categories of farms. The proportion of members increases among farms of over 50 hectares, and with farms of over 100 hectares 27% of farmers have membership of one or another kind of acquisition-sales cooperative. In the Southern Lowlands membership of one or another form of cooperative is greater than in western Transdanubia.

Irrigation and the use of fertilizers

The area of land irrigated was clearly greater among the larger-sized farms. However, considering the whole area occupied by the 613 farms only 6.7% of that territory could be irrigated. The proportion of land under irrigation in the Southern Lowlands is 7.6%, while in western Transdanubia the figure is even lower at 5.8%. This can be explained by the fact that the rainfall in western Transdanubia is more than in the other region. However, the area of land which can be irrigated in both regions is small given the need to water crops when there is low rainfall or a drought.

On farms of between 1-5 hectares, 213 kg of fertilizers were used per hectare, while farms over 50 hectares used almost 300 kg per hectare. On the basis of information given by respondents, the

use of artificial fertilizers is higher in the Southern Lowlands than in western Transdanubia.

Mechanization

The stocks of agricultural machinery were examined from two points of view: (1.) an overall view of all the farms surveyed and (2.) with respect to the farms responding to these questions.

If all the 613 farms in the survey are taken into account it would appear that the stock of agricultural machinery for each farm is quite small. Taken one by one, it seems that no farm has either a small tractor (less than 8 kW) or a larger one (above 8 kW). If we consider the smaller and larger tractors together, only farms larger than 20 hectares have more than one tractor. As was expected, larger farms are better supplied with larger tractors. With respect to combine harvesters, only on farms of over 100 hectares was there almost an average of one combine per farm; elsewhere this figure was clearly below one. The number of agricultural machines per 100 hectares – similar to the findings of our earlier survey – in general decreases as the size of the farms gets larger. This indicates economies of scale.

Respondents – and obviously this refers to those who actually have machines – from smaller farms had one or more tractors, a combine harvester, and a transport vehicle; farms above 50 hectares in size had more than two tractors. Machinery per 100 hectares also becomes lower as the size of farms gets larger.

The capacity of machines owned by farms complements the machinery services. Agricultural machines that have come into private ownership from large farms complemented with newly-bought ones are frequently used to provide services. The use of such services is particularly noticeable among smaller farms which use extensive methods to cultivate their land. The aim is not so much to earn income from their land but, rather, they are more interested in maintaining its quality. These farmers are the ones who see land as a form of savings and someday expect a much higher price for it than is the situation at present. Of the farmers we questioned, quite a large proportion said they made use of the services of machinery that can be hired. Half of those questioned said they required these services for ploughing and sowing, while about 72% of their number required hired machinery for harvesting, and 10% said they also needed the services of such machinery for other purposes. Among the smaller farms the overall demand for the services of hired machinery is greater (60-70%) than the demand from larger farms (20-30%).

Credits

5-10% of farmers questioned took up credits over the three years preceding the survey. Most of these farmers took up credits for their current production. Credits for investment were taken up by 10% of debtor farmers. A greater part of both the credits for current expenditure and those for investment were applied for by farmers with land of over 20 hectares. The proportion of farmers who took up credits in the Southern Lowlands was smaller than that in western Transdanubia.

Most of those who required credit needed it for the following purposes (in order of demand-priority): the purchase of agricultural machinery, the purchase of animals, the purchase of materials, buildings (among them animal shelters), and the purchase of land.

With respect to the structure of credits, a comparatively high proportion of farmers with land of between 1-10 hectares took up loans to buy land, and this was similar to farmers with more than

100 hectares who showed their intention to enlarge their farms.

Subsidies

According to data of the three years preceding the survey the most important subsidies – i.e. those which were granted for agricultural land, interest payments, and development (within that latter item, for the purchase of machinery) – were, to a significantly greater extent provided for the larger-sized farms rather than the smaller ones. The greatest shares of subsidies were provided first for land, then for development, followed by the purchase of machinery, support for interest payments and then other subsidies for undefined purposes. The support was comparatively smaller for the following: exports, environmental protection, regional and area development, space for animals, storage facilities, glass- and plastic houses, irrigation, and plantation. The share of subsidies for SAPARD was very small. The provided subsidies were greater in western Transdanubia than in the Southern Lowlands.

The structure of support indicates that the share of subsidies provided for the land was greater with respect to smaller farms; however, the share of subsidies for development was greater with respect to the larger farms.

Profitability

We were interested to find out whether, in the three years preceding the survey, farms had been profitable, broken even, or made a loss. Respondents clearly indicated a declining tendency for profitability. Farms that broke even were also in decline. The number of farms making losses increased. The position stayed fairly unchanged on those farms of 50-100 hectares which were breaking even, and on those farms above 100 hectares which were profitable. If these figures are taken into account on a regional basis, it is apparent that over the three years relevant for the survey, western Transdanubia had a greater number of profitable farms and farms breaking even than in the Southern Lowlands. Furthermore, the number of loss-making farms in the former region was lower than in the latter. For individual farm-owners the survey indicated that there were more farmers above the age of 50 who were making losses and they were less profitable than the average. If levels of education are taken into account, it would appear that more of those with a primary level of education than those with a higher level of education were making losses.

Comparing the results of our surveys of 1998 with those of 2002 it can be stated that in 1998 38% of the individual farms considered in the study claimed to be profitable; 17% said they were loss-making and 45% claimed to have broken even. In 2002 the equivalent figures were 30%, 28% and 42% respectively. Thus it is also apparent that the number of profitable farms has decreased while that of loss-making ones has increased during the period between the two surveys.

Intentions for Development

The farmers' intentions for further development perhaps represent a more reliable assessment of their position than their profitability. Thus it was in line with this that we asked whether farmers wanted to develop their farm or not, or did they wish to reduce their farm activity, or only a part of it and develop in another direction.

Of the total respondents, 39% claimed that they wanted to make further developments, while 34% said that they had no plans for further development; 6% said they had plans for developments in

particular areas and at the same time wanted to reduce their activities in other spheres; 21% wanted to cut down in their overall activities. A definite majority of respondents is intending to develop. If we take into account those who want to redirect their energies from one activity to another, then of all respondents almost 45% fall into this category.

There are more farmers with intentions for development in western Transdanubia, than in the Southern Lowlands. At the same time, there are more cases of farms in the former region which aim to develop certain branches of their activities at the expense of others. Farms in the Southern Lowlands show more signs of stagnation and/or regression.

The number of farms with intentions for development is smallest among the lower categories of farms and here can be found the largest number of farms with no plans for any development at all. Farmers with plans for development become greater in their number as one moves up through the farm categories. With respect to age-groups, those over the age of 50 represent the greatest number having no designs for development and/or who aim to reduce their activities. If levels of education are taken into account, it is those who have completed a course in higher education who want to increase or develop their activities; those who have completed a primary level of education represent the smallest number aiming to expand their activities.

In our 1998 survey the replies of individual respondents showed that 46% planned to develop, 32% had no plans for development and 13% wanted to cut back on their activities. Equivalent figures for 2002 were 39%, 34% and 21%. These results suggest that the urge for development has decreased. However, in both surveys the frequency of plans for development was above the average among farms of over 20 hectares, and with respect to farms over 50 hectares it was significantly above the average.

If the proportions of separate development aims are considered, the survey indicated that buying or renting land was in the largest proportion. Following this, the next proportion was the purchase of machinery, and then construction, and finally the increase of animal stocks. The proportion of intentions to develop processing or service facilities was minimal. However, given the present depressed state of agriculture it would seem that auxiliary activities represent one of the more reliable ways for gaining extra income and these are the activities that are given more priority for support from the EU.

If individual plans for cutting back on farming activities are examined, it can be seen that their total number of 232 is much less than the 794 plans for development (in fact it only approaches one-third of the latter figure). Thus there seems to be a certain degree of optimism about the future among the farming community, although the figures suggest that the optimism is not as strong as in the earlier survey. Plans for reducing activities were, in order: the selling or letting of land, then reducing the size of live-stock, then the complete winding up of the farm, and lastly the selling of machinery. The various plans for giving up land indicate that, for those wishing to make further developments, there should be more land on offer if the space and time of selling and purchasing, and the letting and renting of land are in accordance with each other.

The efficiency and profitability were analyzed with multivariable methods, as well. The regression analysis showed that the yields of wheat and maize proved to be in connection with the sizes of farms examined, and the education levels of their farmers. The profitability was in strong positive correlation with the yields of wheat and maize and was also in positive correlation with the following items: size of the farm area, younger age of the farmers, and lower number of

workers per hectare. The farms were classified into clusters of similar resources in order to examine some of their results. The clusters significantly differed with respect to profitability, intensions for development, and support received. The highest profitability was found in the cluster of young farmers cultivating large areas. The weakest profitability was found in the case of elderly farmers cultivating small areas. The results of the cluster analysis was in line with the results received from the regression analysis.

~~The efficiency and profitability were analyzed with multivariable methods, as well. The regression analysis showed that the yields of wheat and maize proved to be in connection with the sizes of farms examined, and the education levels of their farmers. The profitability was in strong positive correlation with the yields of wheat and maize and was also in positive correlation with the following items: size of the farm area, younger age of the farmers, and lower number of workers per hectare. The farms were classified into clusters of similar resources for examining some of their results. The clusters significantly differed with respect of profitability, intensions of development, and supports received. The highest profitability was found in the cluster of young farmers cultivating large areas. The weakest profitability was found in the case of elderly farmers cultivating small areas. The results of the cluster analysis was in line with the results received from the regression analysis.~~

Conclusions

The respective data acquired from our surveys of 1998 and 2003 suggest that the situation of agriculture worsened over that period. The main indication of this is that the proportion of respondents who regard themselves as loss-making has increased between the two periods. The second indication is that, in 2003, the proportion of individual farmers intending to wind up their activities completely was greater than it was in 1998. The third indication is that in 1998 it was apparent that farms of over 50 hectares were able to stabilize their situation with respect to profitability; in the second survey this could only be said for farms over 100 hectares.

The survey showed that farmers under 50 years of age and having a higher level of education than a primary one achieved better results than those over 50 and with a lower level of education. This finding would suggest that there is a need to provide more education for those in agriculture.

The dominance of arable production and within that cereal production, especially on the larger individual farms, points to a prevalence of extensive farming. From time to time the high proportion of cereal production leads to overproduction. The present support and subsidy system fortifies this tendency. Support ought to aim for a diversification of production underpinned by market research, promotion and extension services.

When comparing the Southern Lowlands with western Transdanubia, it can be said that agricultural production is greater in the former region and more people are involved in agriculture; furthermore, more people in the Southern Lowlands regard farming as their main occupation and more family members are occupied in agriculture owing to the lack of sufficient opportunities for other forms of employment. More people devote their time to under-cover production of vegetables and ornamental plants and animal husbandry. However, it seems that in western Transdanubia the spirit of enterprise is stronger than in the Southern Lowlands: more farmers enter into contractual agreements, more farmers make use of credits and subsidies, and the farms operate with greater profitability. Nevertheless, western Transdanubia proximity to industrial and service centers and, furthermore, its closeness to Austria tend to suppress agricultural activities.

The regression analyses with respect to efficiency and profitability and the cluster analyses supported the assessments of the descriptive analyses and produced the following main conclusions: the larger farms, farmed by younger and better-educated individuals, are more efficient and profitable than the others. Furthermore, farmers with significant conceptions for development seem to achieve greater profitability. According to the regression analysis, the propensity to enter into contractual agreements also indicates a strong correlation with profitability. The low number of farm laborers per 1 hectare would suggest that the proportion of extensive arable production is high.

Key words: agricultural production, family farms, land tenure, land use, trading, finances, profitability.

Hivatkozások

Balogh Á. - Harza L. (1998): A vagyonesztés mértéke a mezőgazdaságban. *Gazdálkodás* 6. sz. 1-8 p.

Bharadwaj, L.- Findeis, J. L. (2003): Off-Farm Work Among Farm Women: Motivations, Earnings, and Benefit Receipt. Series Selected Paper American Agricultural Economics Association Annual Meeting, July 27-30, 2003, Montreal, Canada 17 p.

Burgerné, Gimes, A. (1992): A Világ Mezőgazdasága. *Gazdaságföldrajzi Áttekintés.* - Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 244 p.

Burgerné, Gimes, A. - Szakáll S. (1997): Csongrád megye nagy és kis térségeinek mezőgazdasági adottságai. *Gazdálkodás* 2. sz. 19-27 p.

Burgerné, Gimes, A. - Tóth K. - Kovács Cs. (1999): A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete. *Agrárgazdasági Tanulmányok AKII* 13. sz. 55 p.

Burgerné, Gimes, A. (2001): A közép-európai átalakuló országok gazdaságának és mezőgazdaságának összehasonlító elemzése. Századvég, Budapest 2001. 196 p.

Burger, A. (2001): Agricultural development and land concentration in a Central European country: a case study of Hungary. *Land Use Policy*, Elsevier 18. 259-268 p.

Burgerné, Gimes, A. (2002): A mezőgazdasági földtulajdon és földbérlet. *Akadémiai Kiadó*, 2002. 124 p.

Burgerné Gimes A., (2003): Földhasználati és földbirtok-politika az Európai Unióban és néhány csatlakozó országban. *Közgazdasági Szemle* 2003. Szeptember 819-832 p.

Burgerné, Gimes Anna, (2005): Népi-nemzeti ideológia és földbirtok-politika Európa perifériáján. *MTA Társadalomkutatás* 2005 23/2 207-226 p.

Chayanov, A. V. (1966): On the Theory of Peasant Economy. Richard D. Irwin Inc., Homewood, Illionis.

Czimbalmas, R. - Fehér, A. (2004): Kis-és közepes gazdaságok területi koncentrációja Jász-Nagykun-Szolnok megyében. *Gazdálkodás* XLVIII. évf. 6. sz. 2-10 p.

Csete L., (2005): Az agrár-és vidékfejlesztés fenntartható rendszere. *Gazdálkodás* XIX. évf. 2.sz.

3-15 p.

Deininger, K. (1995): Collective Agricultural Production: A Solution for Transition Economies? *World Development*, 23 1317-1334 p.

Djurfeldt, G. (1996): Defining and Operationalizing Family Farm from Sociological Perspective. *Sociologia Ruralis*, 36 (3) 340-355 p.

Egyéni gazdálkodás a mezőgazdaságban 1994. KSH Budapest, 1995. 370 p.

Findeis, L. – Swaminathan, H. (2002): Multiple Job-Holding Among U.S. Farm Women: Off-Farm Work and On-Farm Decision-Making Using a Bargaining Approach. Series Selected Paper American Agricultural Economics Association Annual Meeting, July 28-31, 2002, Long Beach, California 19 p.

Gasson, R. & Errington, A. (1993): The Farm Family Business, Wallingford: CAB International

Grover, R., (2003): Land Tenure and European Union Accession. FAO paper 22 p.

Halas.Net-Földkérdés, földárák, 2005. szept. 6

Hamza, E. - Miskó, K. (2005): A földpiac sajátosságai Magyarországon az uniós csatlakozás idején. *Gazdálkodás XLIX. évf. 5. sz.* 1-7 p.

Harcza, I. (1995): Paraszti gazdaságok, mezőgazdasági vállalkozók. KSH Társadalomstatistikai Főosztálya. KSH Budapest, 1995. 48 p.

Kovács, G.- Dobolyi, E.- Keszthelyi, Sz.(1998): A tesztüzemi hálózatban résztvevő gazdaságok 1997. évi eredményei. *Agrárgazdasági Információk 1998. 1. AKII* Budapest.

Kuchler, F. - Tegene, A. (1993): Asset Fixity and the Distribution of Rents from Agricultural Policies. *Land Economics*, November 69 (4) 428-437 p.

Lund, Ph. (2005): Aspects of the Definition and Classification of Farms. Paper prepared for presentation at the 94th EAAE Seminar, Ashford (UK) 9-10 April 2005. 12 p.

Magyarország mezőgazdasága a 2000. évben. Összefoglaló adatok. KSH, Budapest, 2002.

Magyarország mezőgazdasága a 2000. évben. Területi adatok. KSH, Budapest, 2000.

Magyarország mezőgazdasága, 2003. Gazdaságszerkezeti összeírás- I.-II. kötet, KSH Budapest, 2004.

Mathijs, E. – Vranken, L. (2000): Farm Restructuring and Efficiency in Transition: Evidence from Bulgaria and Hungary. Prepared for presentation to the American Agricultural Economics Association 2000 Annual Meeting, Tampa FL, July 30- August 2.

Mezőgazdasági kistermelés 1993. KSH Budapest, 1994. 160 p.

Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 2003. KSH Budapest, 2004.

Oros I. (1997): A vállalati gazdálkodás alakulása a mezőgazdaságban. *Statisztikai Szemle* 12. 998-1007 p.

Perroux, F. (1950): Economic Space: Theory and Applications. *Quarterly Journal of Economics*, 64.

Pheffer, M. J.(1989): The Feminization of Production on Part time Farms in the Federal Republic of Germany. *Rural Sociology*, 54 (1).

Raup, P. M. (1986): Family Farming: Rhetoric and Reality. Staff Paper 86-56 p. Department of

Agricultural Economics and Applied Economics, University Minnesota, St. Paul.

Schmitt, G. (1989): Warum ist Landwirtschaft überwiegend „bauerliche Familienwirtschaft“? Berichte über Landwirtschaft 67. 161-219 p.

Schmitt, G. (1991): Why is the agriculture of advanced Western economies still organized by family farms? Will this continue to be so in the future? European Review of Agricultural Economics, 18. 443-458 p.

Schmitt, G. - Schulz-Greve, W. - Le, M. H. (1996): Familien und/oder Lohnarbeitskräfte in der Landwirtschaft? Das ist hier die Frage. Berichte über Landwirtschaft, 74. 211-231 p.

Schultz, Th. W. (1953): The Economic Organization of Agriculture. Mc.Graw-Hill, New York.

Takács, J. (2005): A magyar mezőgazdaság főbb jellemzői a 2003. évi gazdaság szerkezeti összeírás alapján (I.) Statisztikai Szemle 83. évf. 8. sz. 705-723 p.

Tények és adatok a mezőgazdaságról és a falusi életkörülményekről. KSH Budapest, 1977. 42 p.

Melléklet

Gazdálkodók felmérésének kérdőíve

(Egy hektárnál nagyobb területen gazdálkodók)

Tisztelt Válaszolók!

Köszönjük, hogy kérdéseinket megválaszolta. A kérdőívet kutatásra és oktatásra használjuk fel. A válaszokat különböző csoport-ismérvék szerint összesítjük és értékeljük. Az eredményeket kiadványokban, cikkekben közöljük, és a mezőgazdasági irányítószervekhez is eljuttatjuk. Egyedileg egyetlen kérdőívet sem hozunk nyilvánosságra. Fáradozását még egyszer köszönjük.

A Szegedi Tudományegyetem, a Veszprémi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar (Keszthely) és a Nyugat-Magyarországi Egyetem (Mosonmagyaróvár) oktatói.

1. A KÉRDŐÍV SORSZÁMA: ..... (Kérjük üresen hagyni!)
2. MEGYE: .....
3. TELEPÜLÉS: .....
4. A GAZDASÁG VEZETŐJÉNEK NEME:.....férfi (1) — nő (2)
5. SZÜLETÉSI ÉVE: .....
6. ÁLLAMPOLGÁRSÁGA: .....
7. A GAZDÁLKODÁST MILYEN FORMÁBAN FOLYTATJÁK?
Magángazdálkodó: egyéni vállalkozó (1) — őstermelő (2) — közös családi őstermelői tevékenység (3) (közös háztartásban élő családtagok ilyen igazolvány birtokában) családi gazdaság (4) __

Közös termelő vállalkozás: Betéti társaság (Bt) (5) — KFT (6) — egyéb (7) __ .....

8. ISKOLAI VÉGZETTSÉGE:
 általános (elemi) iskola ..... osztálya (1) — középiskola ..... osztálya (2) — mezőgazdasági középiskola .....osztálya (3) — agrár felsőfokú (4) — felsőfokú (5)
9. A GAZDASÁGON KÍVÜLI FORRÁSBÓL EREDŐ JÖVEDELME :
 nincs más jövedelme (1) — heti 10 óra alatti egyéb foglalkozásból (2) — heti 10-20 óra közötti egyéb foglalkozásból (3) — heti teljes munkaidőt kitöltő foglalkozásból (4) — nyugdíjból (5) — munkanélküli segélyből (6) — anyasági segélyből (7) — egyéb (8) .....
10. A GAZDASÁG VEZETŐJÉVEL ÉLŐ CSALÁDTAGOK SZÁMA: .....fő
11. A GAZDASÁGBAN DOLGOZÓ CSALÁDTAGOK SZÁMA: .....fő
12. A GAZDASÁGBAN DOLGOZÓ CSALÁDTAGOK KÖZÜL:
 feleség (1)
 férj (2)
 nyugdíjas (3) ..... fő
 kiskorú gyermek (4) ..... fő
 nagykorú gyermek (5) ..... fő
 egyéb (6) .....fő
13. A GAZDASÁGBAN DOLGOZÓK SZÁMA ÖSSZESEN: .....fő
14. A GAZDASÁGBAN DOLGOZÓK KÖZÜL:
 állandó munkás (1): .....fő
 időszakos munkás (2): .....fő
15. FÖLDTULAJDON ÉS FÖLDHASZNÁLAT (hektárban)

Megnevezés	Szántó	Szőlő	Gyümölcsös	Gyep	Erdő	Egyéb	Összesen
Saját tulajdonú terület							
Megművelt terület saját tulajdonú							
Megművelt terület bérelt							
Megművelt terület egyéb jogcímen							
Megművelt terület összesen							
Átlagos aranykorona érték AK/ha							

16. MEKKORA A FÖLDBÉRLETI DÍJ ÁTLAGOS NAGYSÁGA A GAZDASÁG KÖRZETÉBEN?

Ft/ha ..... Ft/AK..... Kg gabona/AK.....

17. A BÉRLETI SZERZŐDÉSEK IDŐTARTAMÁNAK MEGOSZLÁSA (Kérjük tegyen a megfelelő helyre X-t)

5 év alatt .....

5 év .....

5 év felett .....

18. A GAZDASÁG KÖRZETÉBEN HOGYAN ALAKUL A TERMŐFÖLDEK JELENLEGI FORGALMI ÉRTÉKE?

Összes földterület

Ft/AK.....

Ft/ha.....

Szántó

Ft/AK.....

Ft/ha.....

19. SZÁNTÓFÖLDI NÖVÉNYTERMESZTÉS (hektárban) (A kérdés a 2002. évre vonatkozik)

Megnevezés	Szántó (hektár)	Hozam tonna/hektár
Búza		
Árpa		
Rozs		
Zab		
Kukorica		
Olajos növény		
Burgonya		
Cukorrépa		
Zöldség		
Egyéb		

20. GYÜMÖLCSTERMESZTÉS (A kérdés a 2002. évre vonatkozik) –Egy vagy két oszlopot lehet megjelölni!

Megnevezés	hektár	fa
Alma		
Körte		
Cseresznye		
Meggy		
Kajszi		
Őszibarack		
Ribiszke		
Málna		

Földieper		
Egyéb		

21. ÜVEGHÁZI, FÓLIAHÁZI NÖVÉNYTERMESZTÉS

Megnevezés	Üvegház 2 m	Fóliaház 2 m
Dísznövény		
Zöldség		
Egyéb		

22. ÁLLATTARTÁS (A kérdés a 2002. év végére vonatkozik)

Megnevezés	Állatállomány darab	Tejhozam liter/év/tehén
Szarvasmarha		
ebből tehén		
ebből húsmarha		
Juh		
Kecske		
Ló		
Sertés		
Tyúk		
Liba		
Kacsa		
Pulyka		
Egyéb		

23. FOLYTAT-E BIO- (ORGANIKUS) TERMELÉST? igen (1) — nem (2)
24. VÉGEZ-E A GAZDASÁGBAN ÉLELMISZER-FELDOLGOZÁST? igen (1) — nem (2)
25. HA IGEN, KÉREM NEVEZZE MEG! .....
26. VÉGEZ-E A GAZDASÁGBAN EGYÉB IPARI VAGY KÉZMŰVES MUNKÁT? igen (1) — nem (2)
27. HA IGEN, KÉREM NEVEZZE MEG! .....
28. VÉGEZ-E A GAZDASÁGBAN SZOLGÁLTATÁST (PL. SZOBAKIADÁS, VENDÉGLÁTÁS, STB.)? igen (1) — nem (2)

29. HA IGEN, KÉREM NEVEZZE MEG! .....

30. TAGJA-E BESZERZŐ-ÉRTÉKESÍTŐ SZÖVETKEZETNEK? igen (1) — nem (2)

31. TAGJA-E FELDOLGOZÓ SZÖVETKEZETNEK? igen (1) — nem (2)

32. TAGJA-E EGYÉB SZÖVETKEZETNEK? igen (1) — nem (2)

33. HA IGEN, KÉREM NEVEZZE MEG! .....

34. ELSŐSORBAN ELADÁSRA TERMEL-E? igen (1) — nem (2)

35. ELSŐSORBAN SAJÁT SZÜKSÉGLETRE TERMEL-E? igen (1) — nem (2)

36. HOL ÉRTÉKESÍT? belföldön (1) — külföldön (2) — belföldön és külföldön __ (3)

37. ÉRTÉKESÍT-E BIO- (ORGANIKUS) TERMÉKET? igen (1) — nem (2)

38. HOGYAN ÉRTÉKESÍT? (tegyen a megfelelő helyre vagy helyekre X-et)

Megnevezés	Szántóföldi növényeket (kivéve a zöldséget)	Állatokat, állati termékeket	Zöldséget	Gyümölcsöt	Szőlőt, bort	Dísznövényt
Szerződéssel						
Szerződés nélkül						
Felvásárló-kereskedelemnek						
Bolti kiskereskedelemnek						
Áruházi élelmiszerláncnak						
Feldolgozóknak						
Közvetlenül piacon						
Integráló nagyüzemi gazdaságnak						

39. HÁNY KG MŰTRÁGYÁT SZÓR KI EGY HEKTÁR TERÜLETRE? ..... kg

40. ÖNTÖZHETŐ TERÜLET: .....hektár

41. GAZDASÁGI ÉPÜLETEK, AMIKKEL RENDELKEZNEK

Gazdasági épület	darab	területe m ² -ben	Jellemzők	Kihasználtság kb. %-ban
Istálló			férőhely:	
Sertésól			férőhely:	
Baromfiól			férőhely:	
Juhakol			férőhely:	
Góré			tároló kapacitás (mázsa)	
Raktár, magtár			tároló kapacitás (mázsa)	
Hűtőház			tároló kapacitás (mázsa)	
Szárító			tároló kapacitás (mázsa)	
Bortároló, borpince			tároló kapacitás (hektoliter)	
Fóliaház			fűtés módja	nem fűtött*
Üvegház			fűtés módja	nem fűtött*

*kérem tegyen x-t

42. SAJÁT GÉPEK, JÁRMŰVEK AMIKKEL RENDELKEZNEK

Megnevezés	darab	típus	a gép kora (év)
Kéttengelyes traktor 8kW-os és kisebb			
Kéttengelyes traktor 8kW feletti			
Kombájn			
Teherautó			
Személygépkocsi			
Egyéb			

43. Milyen mezőgazdasági szolgáltatást szoktak igénybe venni?
(tegyen a megfelelő helyre vagy helyekre X-et)

Megnevezés	
Szántás	
Vetés	
Betakarítás	
Egyéb	

44. Milyen hitelt vett fel az elmúlt 3 évben? (tegyen a megfelelő helyre vagy helyekre X-et)

Megnevezés	
Rövid lejáratút (1 éven belüli)	
ebből közraktározást	
Tőkepótlót (3-6 éves)	
Beruházást (1-10 éves)	
Gazdahitelt	
Egyéb	

45. AZ ELMÚLT 3 ÉVBEN FELVETT HITEL CÉLJA

Megnevezés	Felvétel éve	Hol vette fel? belföld (1) külföld (2)
Földvásárlásra		
Épület vásárlására, építkezésre		
ebből állatférőhelyre		
tárolóra		
üvegházra		
fóliaházra		
Állatvásárlásra		
Anyagvásárlásra (pl. takarmány, műtrágya, csomagolóanyag)		
Gépvásárlásra		
Ültetvénytelepítésre		
Öntözésre		
Meliorációra		
Élelmiszer-feldolgozásra		
Egyéb hitel		

46. KAPTAK-E AZ ALÁBBIAK KÖZÜL AZ UTÓBBI 3 ÉVBEN VALAMILYEN TÁMOGATÁST (*X-et tenni a megfelelő helyre*)

Megnevezés	Igen	Nem
Földalapú támogatás		
Kamattámogatás		
Anyagvásárlásra		
Exporttámogatás		
Környezetvédelmi támogatás		
Regionális fejlesztési támogatás		
Térségfejlesztési támogatás		
Egyéb		

Megnevezés	Igen	Nem
Fejlesztési támogatás		
ebből állattenyésztési		
épület-beruházási és korszerűsítési		
ebből állatférőhelyre		
tárolóra		
üvegházra		
fóliaházra		
gépvásárlási		
öntözési		
meliorációs		
ültetvénytelepítési		

47. A TÁMOGATÁS FORRÁSA
 belföldön felvett támogatás (1) — külföldön felvett támogatás (2) — SAPARD (3) —
 egyéb, és pedig (4).....

48. HA SAPARD-TÁMOGATÁST KAPOTT:
 mezőgazdasági termelés fejlesztésére és korszerűsítésére (1)
 mezőgazdasági termék feldolgozására és marketingjére (2)
 vidéki infrastruktúra fejlesztésére (3)
 egyéb, és pedig .....(4)

49. MILYEN VOLT A GAZDÁLKODÁS EREDMÉNYESSÉGE AZ ELMÚLT ÉVEKBEN: (*tegyen X-et a megfelelő helyre*)

	2000	2001	2002
Nyereséges			
Nullszaldós			
Veszteséges			

50. VAN-E KÖZELJÖVŐBEN FEJLESZTÉSI VAGY VISSZAFEJLESZTÉSI SZÁNDÉKA (tegyen X-et a megfelelő helyre)

Megnevezés	Fejleszt
Földet vásárol	
Földet bérel	
Másképp növeli a földterületet	
Új gyümölcsöst telepít	
Gyümölcsös területét növeli	
Új szőlőt telepít	
Szőlő területét növeli	
Új erdőt telepít	
Erdő területét növeli	
Gazdasági épületet épít, vagy vesz	
Fóliaházat létesít, vagy vesz	
Fóliaház területét növeli	
Üvegházat létesít, vagy vesz	
Üvegház területét növeli	
Állatlétszámot növel	
Gépet vesz	
Tehergépkocsit vesz	
Személygépkocsit vesz	
Élelmiszer-feldolgozást létesít nevezze meg:	
Élelmiszer-feldolgozást fejleszt nevezze meg:	
Szolgáltatást létesít nevezze meg:	
Szolgáltatást fejleszt nevezze meg:	
Egyéb nevezze meg:	

Megnevezés	Vissza- fejleszt
Földet elad	
Földet ad bérbe	
Másképp csökkenti a földterületet	
Gyümölcsöst kivág	
Gyümölcsös területét csökkenti	
Szőlőt kivág	
Szőlő területét csökkenti	
Erdőt kivág	
Erdő területét csökkenti	
Gazdasági épületet felszámol	
Fóliaházat felszámol	
Fóliaház területét csökkenti	
Üvegházat felszámol	
Üvegház területét csökkenti	
Állatlétszámot csökkent	
Gépet elad	
Tehergépkocsit elad	
Személygépkocsit elad	
Élelmiszer-feldolgozást felszámol nevezze meg:	
Élelmiszer-feldolgozást visszafejleszt nevezze meg:	
Szolgáltatást felszámol nevezze meg:	
Szolgáltatást visszafejleszt nevezze meg:	
Egyéb nevezze meg:	
Megszünteti a gazdálkodást	

Köszönjük a közreműködést!